

# VÅGA GÖRA SKILLNAD

En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja.



## Förord

*"Jag önskar att jag hade en familj. Att jag inte behövde känna rädsla för dem. Jag önskar att min familj kunde känna glädje när jag känner glädje. Att jag hade ett ställe att gå till när jag behövde. Hemma är ett minfält för mig. Jag hoppar omkring mellan minorna. Hela tiden rädd för att allt ska explodera".<sup>1</sup>*

Det här är en verklighet för alltför många barn och unga i Sverige. När hemmet blir ett minfält, måste samhället ingripa och ge det stöd som krävs för att skydda barnet eller den unga/unge mot fortsatta övergrepp. För att vi ska kunna ge rätt insatser är det viktigt att förstå att den unga person som tvingats bryta med sin familj, ofta har förlorat hela sitt nätverk och upplever stor ensamhet. Varje människa är unik och det individuella behovet måste styra. Det är viktigt att se att behovet kan se olika ut beroende på var i processen den utsatte befinner sig vid en placering.

Vägledningen har sin utgångspunkt i de ungas perspektiv, detta för att öka förståelsen för deras behov. Vägledningen visar på de möjligheter som finns inom lagstiftningen för att ge adekvata insatser. Den tar fasta på det långsiktiga stöd som varje individ är i behov av när hot, våld och övergrepp har förekommit i hemmet och tilliten till sig själv och omgivningen har splittrats på djupet.

Länsstyrelsen har tagit fram vägledningen i samarbete med Stockholms universitet. Hanna Linell, doktorand, har varit redaktör och Astrid Schlytter, docent och universitetslektor har bidragit med kunskapsunderlag och kloka bedömningar. Pia Svedberg, socionom och terapeut och Devin Rexvid, doktorand vid Umeå universitet, har bidragit med värdefulla synpunkter och texter. Juno Blom har varit projektledare och Sara Bäckström har varit projektadministratör. Vi har involverat flera aktörer i framtagandet av vägledningen. Företrädare från myndigheter, kommuner, frivilligorganisationer, särskilda verksamheter såsom skyddade boenden samt sakkunniga har bidragit med bedömningar av vilka utvecklingsbehov som finns samt med synpunkter på vägledningen. Vi har involverat målgruppen och samtalat med flickor och pojkar som själva har varit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som blivit gifta mot sin vilja eller riskerat att bli gifta mot sin vilja.

Vi vill skicka ett stort tack till alla som bidragit till denna vägledning, som vi hoppas ska bidra till att barn och unga som placeras i skyddat boende, i familjehem eller på annan institution på grund av att de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller riskerar att bli gifta mot sin vilja eller för att de blivit gifta mot sin vilja ska få det stöd och den rehabilitering de är i behov av. Ett liv fritt från förtryck och våld är en mänsklig rättighet som vi gemensamt kan skydda genom ett konstruktivt samarbete med barnet eller den unga/unge i fokus på den lokala nivån. Vår strävan är att alla barn och unga som är i behov av insatser ska uppleva vad Hélder Cármaras<sup>2</sup> beskriver som:

*"Det är värt vilket pris som helst att få se en slöknad blick lysa upp på nytt, få se ett leende tändas hos den som tycktes ha glömt bort att le, få se tillit vakna på nytt hos den som inte längre trodde på något eller någon".*

Elisabeth Nilsson  
Landshövding

Juno Blom  
Utvecklingsamordnare

1. A.A 19 år, ur boken Systra Mi som beskriver Systra Mis stödverksamhet för unga tjejer som varit utsatta för hedersförtryck (Kvinnors nätverk 2010, s. 79).

2. Camara, 1982, s. 105

# Innehåll

<b>1. Inledning</b>	<b>4</b>
1.1. Uppdraget.....	4
1.2. Genomförandet av uppdraget.....	4
1.3. Avgränsningar och definitioner .....	5
1.4. Vägledningens upplägg.....	7
<b>2. Kunskapsläget kring den lokala nivån</b>	<b>9</b>
2.1. Inledning.....	9
2.2. Vad vet vi om placeringar av de unga i målgruppen.....	10
2.3. Socialtjänstens insatser i förhållande till de unga.....	13
2.4. Hälso- och sjukvården .....	19
2.5. Polismyndigheter och rättsväsendet.....	22
2.6. Samverkan och effektiva arbetssätt i förhållande till våldsutsatta.....	23
2.7. Slutsatser kring den lokala nivåns insatser för de unga i målgruppen.....	27
2.8. Liknande erfarenheter i andra länder.....	27
<b>3. De unga i målgruppens uppbrottsprocess</b>	<b>25</b>
3.1. Inledning.....	25
3.2. Vad vet vi om de unga som har brutit upp.....	25
3.3. Hur kan vi förstå de ungas uppbrottsprocess.....	28
3.4. Vad behöver de unga från den lokala nivån i förhållande till sitt uppbrott.....	33
3.5. Vissa bärande teman i förhållande till de unga i målgruppen.....	36
<b>4. Styrande perspektiv, ansvar och samverkan</b>	<b>42</b>
4.1. Inledning.....	42
4.2. Styrande perspektiv .....	42
4.3. Ansvar, organisering och samverkan på den lokala nivån.....	43
<b>5. Ungas behov och rätt till skydd, stöd och rehabilitering</b>	<b>48</b>
5.1. Inledning.....	48
5.2. De ungas levda erfarenhet och behov.....	49
5.3. De ungas skyddsbehov.....	51
5.4. Ungas rätt till självbestämmande i frågor om insatser .....	53
5.5. Grunder för vård för unga under 18 år .....	54
5.6. Ungas tillgång till rättsväsendets skyddsåtgärder.....	56
<b>6. Förslag på insatser och utförare</b>	<b>60</b>
6.1. Inledning.....	60
6.2. En sammanhängande skydds- och vårdkedja.....	61
6.3. Behov av insatser och förslag på utförare i den akuta fasen .....	64
6.4. Behov av insatser och förslag på utförare i mellanfasen .....	70
6.5. Behov av insatser och förslag på utförare i den långsiktiga fasen.....	73
<b>Referenser</b>	<b>78</b>



# 1. Inledning

## 1.1. Uppdraget

I regeringens skrivelse *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga gifts bort mot sin vilja* (Skr. 2009/10:229) lyfts de unga kvinnor och män, flickor och pojkar som upplever att de har begränsningar i valet av vem de kan gifta sig med upp som en särskild riskgrupp som behöver hjälp och stöd från samhället. Länsstyrelsen Östergötlands vägledning för stöd och rehabilitering är en åtgärd i denna handlingsplan. Regeringsuppdraget grundar sig i att de unga i målgruppen som blivit utsatta för hot och våld och placerats utifrån sin utsatthet inte alltid får det stöd de behöver under eller efter placeringen. Utifrån regeringens skrivelse (Skr 2009/10:229) ska vägledningen syfta till att öka;

- utsattas möjligheter till att få det stöd de behöver och den rehabilitering de är i behov av oavsett var de placeras
- kommunens möjligheter att ge adekvat hjälp till utsatta
- kommunens medvetenhet om ansvar för målgruppen
- medvetenheten bland berörda yrkesgrupper om behovet av att utveckla professionell rehabilitering och långsiktigt stödjande insatser

## 1.2. Genomförandet av uppdraget

Länsstyrelsen Östergötland har samarbetat med Stockholms Universitet för att ta fram vägledningen. Förutom en kunskapsinsamling av forskning och rapporter, så har vi tagit del av verksamheters erfarenheter på flera olika sätt. I arbetet med vägledningen har individuella samtal förts med flera verksamheter. Uppgifter om de unga i målgruppens behov och den lokala nivåns förmåga att möta upp dessa har också samlats in skriftligen. De verksamheter och aktörer Länsstyrelsen Östergötland haft kontakt med under arbetet med vägledningen har varit företrädare för skyddade boenden specifikt för de unga i målgruppen, företrädare för frivilliga organisationer som arbetar specifikt med de unga i målgruppen och professionella som har lång erfarenhet av att arbeta med unga utsatta för förtryck och våld. Vi har dessutom tagit del av erfarenheter av verksamheter som bedriver förebyggande arbete. Vi har även besökt Norge för att ta del av deras arbete, där även representanter från Danmark och Storbritannien närvarade.

Vi har haft två återkopplande och förankrande möten kring vägledningen. Ett där utgångspunkterna i vägledningen diskuterades med verksamheter som arbetar direkt med skydd, stöd och rehabilitering för de unga i målgruppen och/eller med andra utsatta unga och ett med verksamheter på den lokala nivån där verksamma inom polis, socialtjänst, hälso- och sjukvården och skolan med erfarenhet av att möta de unga i målgruppen fanns representerade.

Utöver kontakter med verksamheter och aktörer har vi haft ett samarbete med en lång rad myndigheter på nationell, regional och lokal nivå, för att utbyta viktiga erfarenheter samt testa de synsätt och metoder som vägledningen kommer att lyfta fram.

Morden på flickan Sara Abed Ali och på de två unga kvinnorna Pela Atroshi och Fadime Sahindal fick stor massmedial uppmärksamhet (Ekström 2009) och spelade en stor roll för att hedersrelaterat våld och förtryck blev en samhälls angelägenhet (Ju 04.17; Skr 2007/08:39; Skr 2009/10:229, Schlytter et al 2011). Det är framförallt flickors och unga kvinnors utsatt-het som uppmärksammats i forskningen och i de insatser samhället under de senaste åren har genomfört. I forskningssammanhang har pojkars och unga mäns dubbla roller, det vill säga både som potentiella gärningsmän och som offer för hedersrelaterat förtryck och våld lyfts fram (Schlytter et al 2009; Schlytter et al 2011; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Dock är de erfarenhetsbaserade kunskaperna mer begränsade vad gäller deras behov av stöd vid en placering. Det samma gäller för andra viktiga grupper som unga med funktionsnedsättning och unga homo- och bisexuella och unga transpersoner (HBT). Vi vet också lite om de unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja med en egen destruktivitet som missbruk eller kriminalitet.

Vi har följt upp och haft samtal med en rad utsatta individer, både unga män och unga kvinnor, som brutit upp med familjen för att få deras erfarenheter kring samhällets insatser och deras behov i samband med uppbrottet från familjen.

Då vi hänvisar till teman som lyfts upp under våra möten och i de skriftliga kontakter vi har haft med aktuella verksamheter och aktörer så refererar vi inte till de specifika verksamheterna eller aktörerna som lyft dessa teman. Ofta är samstämmigheten stor bland de verksamheter som arbetar med de unga i målgruppen och samma teman förs i de flesta fall fram av flera aktörer. Vid många av tillfällena har vi också träffat aktörer och verksamheter samlat vid rundabordsamtal och referensgruppsmöten. Ofta bekräftas också samma eller liknande teman i den forskning och de rapporter som vi refererar till. Då vi refererar till teman som lyfts fram genom denna muntliga del av datainsamlandet så hänvisar vi till de *aktörer, verksamheter och/eller unga Länsstyrelsen Östergötland haft kontakt med under vägledningsarbetet.*

### **1.3. Avgränsningar och definitioner**

#### **1.3.1. Unga**

Unga definieras utifrån regeringens skrivelse (Skr 2009/10:229) som personer i åldrarna 13-25 år och omfattar flickor/unga kvinnor och pojkar/unga män. I vägledningen används således begreppet unga både för individer över och under 18 år. Alla individer under 18 år är lagstiftningsmässigt att betrakta som barn och när det är viktigt att klargöra utifrån lagstiftningshänseende att det gäller den gruppen används ibland begreppet unga under 18 år och ibland begreppet barn för att synliggöra det. När hela målgruppen unga omfattas skrivs de *unga i målgruppen* eller den unga eller unge.

#### **1.3.2. Unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja**

Enligt Skr 2009/10:229 innebär begreppet att bli gift mot sin vilja att någon påverkas att gifta sig genom såväl straffbart tvång som andra påtryckningar. Det handlar om de unga som riskerar eller blir gifta mot sin vilja på grund av att andra, vanligtvis föräldrarna, pressar henne eller honom till det. De kan utsättas för hot eller våld samt andra påtryckningar. Det kan handla om att föräldrar eller andra familjemedlemmar skuldbelägger barnet eller den unga/unge eller hotar med uteslutning från familjegemenskapen. Barn och unga kan också luras att åka utomlands och där bli gifta mot sin vilja. I regeringens skrivelse *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer* (Skr. 2007/08:39) användes begreppet arrangerade äktenskap mot en persons vilja.

Att använda begreppet gift mot sin vilja i förhållande till ungas situation kan ses som en ambition från regeringens sida att synliggöra att ungas rättigheter kan kränkas och begränsas i förhållande till äktenskapet utan att detta utgör en straffbar handling. Begreppet tvångsäktenskap täcker enbart in de äktenskap där de handlingar som vidtagits i syfte att förmå någon att ingå äktenskap är straffbara. Med begreppet barnäktenskap menas ett äktenskap som ingåtts av en person under 18 år. För att ett äktenskap för en person under 18 år ska vara juridiskt giltigt krävs dispens. Ett barnäktenskap kan också ha föregåtts av olika påtryckningar inklusive straffbart tvång.

### 1.3.3. Målgruppen

I regeringens skrivelse (Skr 2009/10:229) syftar målgruppen på de unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. I skrivelsen lyfts sambandet mellan att unga gifts mot sin vilja eller riskerar detta och att de utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck fram. Den målgrupp som den lokala nivån behöver känna till sitt ansvar gentemot har vi utifrån regeringens skrivelse definierat som *unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja*.

Målgruppen består av unga, mellan 13-25 år, som både kan vara underåriga och myndiga, kvinnor och män, transpersoner, homo-, bi-, och heterosexuella, ensamstående och par med eller utan egna barn. Eftersom målgruppen har både gemensamma och specifika drag kan den på samma gång beskrivas som en grupp och som flera grupper. För att synliggöra att målgruppen består av unga individer med både gemensamma och specifika drag så använder vi, i de flesta sammanhang som denna målgrupp diskuteras begreppet *de unga i målgruppen*.

### 1.3.4. Hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2003 har regeringen tagit initiativ till omfattande insatser för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. I regeringens skrivelse Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer (Skr 2007/08:39) angavs att hedersrelaterat våld och förtryck, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, har sin grund i kön, makt, sexualitet och kulturella föreställningar om dessa. Sociologen Purna Sen lyfter fram vissa särskilda karakteristiska kännetecken när det gäller våld i hederns namn. Det helt centrala i relationen mellan könen är mäns kontroll av flickors och kvinnors sexualitet, att kvinnor har en roll i att reglera och bevaka flickors och kvinnors beteenden, att det ligger kollektiva beslut bakom bestraffning eller åtgärder för att upprätthålla acceptabla beteenden, att kvinnor är potentiella gärningsmän och att män liksom släkten och familjen kan återfå hedern genom att bestraffa den som har vanhedrat dem (Sen 2005). Ur ett ungdomsperspektiv är flickans oskuld helt central. Flickan ska vara oskuld vid äktenskapets ingående och pojken ska gifta sig med en oskuld (Khan 2006; Mernissi 1992).

Enligt regeringens skrivelse (Skr 2009/10:229) kan familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Kontrollen av flickors och kvinnors liv kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i tvångsäktenskap, hot om våld och våld inklusive dödligt våld. Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att det kan finnas flera förövare och det kan utövas av både män och kvinnor. Offren för förtryck och våld är flickor, kvinnor, pojkar och män. Våldet kan sanktioneras av familjen och den närmaste omgivningen. Unga homosexuella, bisexuella och personer med könsöverskridande identitet och uttryck kan också uppleva att de kontrolleras och hotas samt bli utsatta för fysiskt våld för att de svärtar ner familjens heder, något som Ungdomsstyrelsen lyfter fram i rapporten

Hon, hen, han – en analys av hälsosituationen för homosexuella, bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner (Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2). Också könsstypning kan sättas i samband med hedersrelaterat våld och förtryck (Socialstyrelsen 2011).

### 1.3.5. Gemensamma och specifika drag hos de unga i målgruppen

Vägledningens utgångspunkt är att det finns vissa gemensamma drag för de unga i målgruppen;

- att hon eller han kan ha förväntningar om att följa familjens och/eller släktens intressen i val av framtida partner,
- att hon eller han kan ha förväntningar om att följa familjens och/eller släktens normer kring sexualitet, som att vara oskuld vid äktenskapets ingående, att gifta sig med en oskuld, eller att inte vara homo-, bi- eller transsexuell,
- att hon eller han kan leva i ett kollektivistiskt familjesammanhang i betydelsen att hon eller han i olika grad förväntas sätta familjens och/eller släktens intressen framför sina egna. Om hon eller han inte gör det kan hon eller han riskera att övertalas, pressas eller bestraffas fysiskt eller psykiskt.

De unga har också det gemensamt att de är i behov av skydd, stöd och rehabilitering av den lokala nivån utifrån de ovanstående kännetecknen. Utöver detta kommer olika specifika förhållanden knutna till den unga/unge som exempelvis ålder, civilstånd, sexuell läggning, religion, funktionshinder, medföljande barn och dels förhållanden knutna till familj och/eller släkt.

### 1.3.6. Berörda yrkesgrupper, lokal nivå och kommunal nivå

I vägledningen används genomgående begreppet lokal nivå då det handlar om yrkesgrupper och verksamheter som kan vara aktuella i förhållande till de unga i målgruppen men som inte nödvändigtvis är knutna till kommunen som exempelvis polisen, hälso- och sjukvården, frivilliga verksamheter eller skyddade boenden. I regeringens skrivelse betonas att vägledningen ska syfta till att öka kommunens medvetenhet om ansvar för målgruppen och möjligheter att tillgodose deras behov. Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta övergripande ansvar innebär dock ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän (2 kap. 1 § SoL). För att tillgodose de unga i målgruppens behov kan kommunen i hög grad ses som beroende av att polismyndigheter och hälso- och sjukvården också medvetandegörs om sitt ansvar för de unga i målgruppen. De berörda yrkesgrupperna på den lokala nivån skulle kunna ses som vägledningens primära målgrupp. Då vi skriver om målgruppen i vägledningen syftar vi dock inte på den lokala nivån utan på de unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. I vägledningen lyfter vi genomgående fram behovet av en operativ samverkan där alla aktörer som kan vara aktuella i samhällets skyddsnet så långt möjligt uppmärksammar sitt handlingsutrymme och ansvar i förhållande till de unga i målgruppen och i förhållande till andra verksamheter. Vi vill också genomgående uppmärksamma att detta bör ses som ett gemensamt ansvar där varje verksamhet så långt möjligt försöker att samverka utifrån de unga i målgruppens behov.

### 1.3.7. Stöd till och rehabilitering av

Utöver stöd och rehabilitering kan de unga i målgruppen utifrån hotsituationen behöva olika skyddsinsatser. I vägledningen skriver vi därför genomgående om de ungas behov av skydd, stöd och rehabilitering. Med begreppet skyddsinsatser menar vi främst insatser som syftar till att skydda den unga/unge från upprepad våldsutsatthet och som också syftar till att reducera

hotet mot den unga/unge. Med stöd menas i vägledningen exempelvis akut och långsiktigt stöd som de unga i målgruppen är i behov av i samband med placering. Utifrån konsekvenser av utsatthet kan de behöva emotionellt stöd, utifrån en ny livssituation till följd av uppbrottet kan de behöva praktiskt stöd och utifrån en brist på ett positivt nätverk kan de behöva socialt stöd. Med rehabilitering menas i vägledningen stödsatser som syftar till att de unga i målgruppen återvinner eller upprättar en förmåga till ett självständigt liv och ett aktivt deltagande i samhället. Socialstyrelsen lyfter fram tre grundläggande förutsättningar för en lyckad rehabiliteringsprocess (1) vilka också kan ses som viktiga förutsättningar för de unga i målgruppens process. Varje brukare ska ses som unik med individuella förutsättningar, vilket kräver flexibel planering och mångfald i insatserna. Det ska finnas kontinuitet när det gäller personal, metod, struktur och information. Olika insatser kan ges samtidigt och integrerat i stället för efter varandra i tur och ordning, vilket kräver gränsöverskridande samverkan (Socialstyrelsen 2008-126-4). Då det gäller den lokala nivåns möte med målgruppen är det viktigt att utreda och bedöma den enskilda individens behov för att kunna ge adekvata insatser.

#### 1.3.8. Skyddat boende, familjehem eller annan institution

I vägledningen har vi fokuserat på själva syftet med insatsen, att den unge placeras utanför sin tidigare hemmiljö utifrån att hon eller han är i behov av skydd, stöd och rehabilitering och inte avgränsat eller preciserat boendeformen närmre.

### 1.4. Vägledningens upplägg

Länsstyrelsen Östergötlands vägledning har följande upplägg;

*Kapitel 1* är inledningen.

*Kapitel 2* syftar till att synliggöra bakgrunden till Länsstyrelsen Östergötlands regeringsuppdrag och visa på behovet av att ta fram nya arbetssätt och metoder på den lokala nivån i förhållande till de unga i målgruppen. Detta kapitel utgörs av en lägesbeskrivning över den lokala nivåns insatser till de unga i målgruppen med särskilt fokus på brister, utvecklingsbehov och framgångsfaktorer. Kapitlet bygger på forskning och rapporter kring den lokala nivåns insatser och de teman som lyfts fram av aktörer och verksamheter som länsstyrelsen Östergötland haft kontakt med under vägledningsuppdraget.

*Kapitel 3* ger en beskrivning av de ungas uppbrott, den process som de unga i målgruppen kan gå igenom utifrån detta och hur den lokala nivån kan stötta de unga i denna process. Kapitlet bygger på forskning och rapporter relevanta i förhållande till de ungas uppbrottsprocess och teman som lyfts fram av aktörer, verksamheter och unga som länsstyrelsen Östergötland har haft kontakt med under vägledningsuppdraget. Detta för att synliggöra de unga i målgruppen för den lokala nivån så att de ungas behov ska kunna utgöra en tydlig utgångspunkt för den lokala nivåns insatser.

*Kapitel 4* är en beskrivning av styrande perspektiv, ansvar och samverkan i förhållande till de unga.

*Kapitel 5* är en beskrivning av viktiga teman vad gäller att utreda de unga i målgruppens behov och säkerställa deras rätt till skydd, stöd och rehabilitering.

*Kapitel 6* är en beskrivning av insatser som kan vara aktuella för de unga i målgruppen från den lokala nivån i en akut fas, en mellanfas och en långsiktig fas.





## 2. Kunskapsläget kring den lokala nivån

### 2.1. Inledning

Regeringsuppdraget att ta fram en vägledning för den lokala nivån grundar sig i att man sett att de unga i målgruppen som blivit utsatta för hot och våld och placerats utifrån sin utsatthet inte alltid får det stöd de behöver under eller efter placeringen (Skr 2009/10:229). Regeringen lyfter fram att insatserna inte alltid tar hänsyn till de ungas livssituation, trauma, utsatthet eller till fortsatta hot från föräldrar eller andra förövare. Insatserna kan ibland dessutom vara mer styrda av kommunernas ekonomiska förutsättningar än de ungas behov. I detta kapitel försöker vi göra en lägesbeskrivning av den lokala nivån i förhållande till de unga i målgruppen utifrån relevant forskning och våra kontakter med aktörer och verksamheter. Kapitlet ska ses som ett försök att synliggöra brister, utvecklingsbehov och framgångsfaktorer eftersom det är en nödvändig förutsättning för att kunna göra samhällets skydds- och vårdkedja starkare. Att synliggöra brister och utvecklingsbehov är också en förutsättning för att kunna se att verktygen och möjligheterna ofta finns mitt framför oss men att vi behöver samverka för att kunna utnyttja dem.

#### 2.1.1. Brist på vägledning och specifika arbetsmetoder i förhållande till målgruppen

I Brå:s slutredovisning av regeringens handlingsplan *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* konstateras att praktiker på den lokala nivån i stor utsträckning saknar konkret kunskapsbaserad vägledning om vilka arbetsmetoder som fungerar bäst för att åtgärda problem i ärenden som rör de unga i målgruppen (Brå 2010:18). Det finns varken svenska eller europeiska utvärderingar som Brå menar kan ge vägledning. Detta bekräftas också av Socialstyrelsens analys av behov inom socialtjänst och hälso- och sjukvård till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja (Socialstyrelsen 2011). I ett internationellt perspektiv har Storbritannien och Norge kommit längre än Sverige då det gäller lagstiftning och specifika riktlinjer i förhållande till de unga i målgruppen, särskilt vad gäller de unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Men inte heller där har arbetsmetoder och behandlingsinsatser på den lokala nivån följts upp och utvärderats i någon större utsträckning (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5).

#### 2.1.2. Stort ansvar på frivilligverksamheter

För det direkta skyddet och stödet till de unga i målgruppen har ett stort ansvar lagts på ideella organisationer som exempelvis kvinnojourer specialiserade på de unga i målgruppen. Det är de som stått för mycket av metodutvecklingen av skydd och stöd till utsatta såsom skyddade boenden, stödverksamhet och arbete med familjerna. Denna metodutveckling har främst skett genom projekt finansierade av länsstyrelserna och av Allmänna Arvsfonden vilka endast i liten utsträckning utvärderats (Brå 2010:18; Schlytter et al 2011). Brå menar utifrån detta att

nästa steg vad gäller metodutveckling inom fältet måste vara att göra utvärderingar av de olika arbetsmetoder som tillämpas (Brå 2010:18). Av Brå:s utvärdering framkommer att 90 projekt som rör verksamhetsutveckling, med fokus på hedersrelaterat våld och förtryck, startats med medel från länsstyrelserna (Brå 2010:18). Det handlar om flera olika ideella verksamheter, exempelvis nätverk för utsatta flickor, individuella samtal för unga pojkar och samtalsgrupper för föräldrar. Också länsstyrelserna själva har startat verksamheter, exempelvis öppna mottagningar och jourverksamheter för flickor och kvinnor som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck. Flera länsstyrelser har även bidragit med konsultativt stöd exempelvis till socialtjänsten både i individärenden och på ett övergripande plan. Vissa länsstyrelser har också gett pengar till bildandet av lokala och regionala nätverk för yrkesverksamma som arbetar med målgruppen, till exempel polis, socialtjänst och frivilligorganisationer.

### 2.1.3. Fokus på unga under 18 år

Trots att unga människor är den grupp i samhället som är mest våldsutsatta så hamnar de ofta mellan stolarna då de utsätts för brott, särskilt om det handlar om våld från en närstående och den unga/unge är under 18 år (Danielsson et al 2010; Kaldal et al 2010; Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:14). Utifrån detta lyfter vi i vägledningen särskilt upp unga under 18 år. Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68) lyfter fram att de barn och unga, under 18 år, som är mest utsatta också är de som är svårast för samhället att nå med insatser. Trots detta har lite metodutveckling skett för att samhället bättre ska kunna möta upp ungas utsatthet och det saknas i stort utvärderade insatser vad gäller socialtjänsten, hälso- sjukvården och polismyndigheterna (Broberg et al. 2010; Kaldal et al 2010). Senast minderårigas rätt till stöd- och vårdinsatser uppmärksammats i lagstiftningssammanhang var i DS 2011:5 där rätt till insatser föreslås kunna ges till barnet trots att endast en av vårdnadshavarna har samtyckt till det.(1)

## 2.2. Vad vet vi om placeringar av de unga i målgruppen

### 2.2.1. Placeringar av de unga i målgruppen

Av Brå:s utvärdering framkommer att det finns omkring 185 platser särskilt för utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck (Brå 2010:18). Länsstyrelsen i Stockholms län kartlade i samverkan med länsstyrelserna i Skåne och Västra Götalands län placeringar vid 19 verksamheter från hela landet under 2010. Av denna kartläggning framkom att platsutbudet var 247. De 19 verksamheter som kartlades var inte alla riktade specifikt mot unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck utan det ingick såväl kvinnojourer som riktade skyddade boenden. Av kartläggningen framkom att 170 personer var placerade utifrån att de utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck under de två mätperioder som efterfrågades. Av dessa var 15 unga män och 49 personer var under 18 år (2). Av de 170 placerade hade 57 personer barn med sig. I kartläggningen efterfrågades verksamheternas erfarenhet av placeringar av HBT-personer men få av verksamheterna kunde redovisa antal. Några av verksamheterna uppgav att det berodde på att de unga inte själva lyfte upp frågan och att verksamhetens fokus var skyddsbehovet. Motivet bakom undersöktes endast om det kunde vara relevant utifrån skyddsaspekter. Av de 170 placerade var 42 personer från andra län (Länsstyrelsen i Stockholms län 2011:6).

Av en nationell enkät till kommuner som genomfördes av länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län under 2005 framkom att totalt 208 personer ansökte om skyddat boende genom socialtjänsten på grund av hedersrelaterat våld och förtryck under mätperioden, av dessa blev 184 placerade (3). Av de 184 var 26 stycken killar och 117 stycken tjejer, för övriga 41 placerade personer uppgavs ingen information om kön. Av de placerade var 92 under 18 år. Två respondenter uppgav att en person hade blivit placerad på grund av

utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck utifrån sin sexuella läggning. Flest placeringar beviljades i Stockholms län, 67 placeringar, därefter följt av Västra Götalands och Skånes län med 30 respektive 32 beviljade placeringar. Det vanligaste var att man placerade utsatta personer utanför det egna länet, 36 procent, eller utanför den egna kommunen, 35 procent (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007).

### 2.2.2. Boendeformer

I enkäten efterfrågades vilken boendeform som beviljades unga under 18 år. Av svaren framkom att få av de unga under 18 år placerades i en verksamhet som hade särskild kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck, 23 procent placerades på HVB-hem (Hem för Vård & Boende) med särskild kompetens och 7 procent i familjehem med särskild kompetens. Detta visar att majoriteten placerades i verksamheter eller boendeformer utan särskild kompetens kring målgruppen som jourboende i familjehem, jourboende på institution, familjehemsplacering, kriscentrum för barn och unga, egen lägenhet eller tonårsboende.

Vad gällde unga över 18 år var det ännu färre som placerades i en verksamhet med särskild kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck, 17 procent placerades på HVB-hem med särskild kompetens och 5 procent i familjehem med särskild kompetens. Den vanligaste formen av boendepacering för utsatta personer över 18 år var i kvinnojour där 23 procent placerades. Andra boendeformer var placering i lägenhet med bistånd, jourboende på institution, kriscentrum för kvinnor eller familjehem. Det minst vanliga var att man placerade personer över 18 år i stödfamilj eller annat HVB-hem.

Att de unga i målgruppen har stora behov av att placeras i en verksamhet med kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck lyftes fram vid ett nationellt samråd för skyddade boenden som erhållit nationella utvecklingsmedel (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). Placeringar som sågs som direkt olämpliga i förhållande till de unga i målgruppen angavs vara;

- HVB-hem där ungdomar med olika beteendestörningar vistas
- boenden där det av olika skäl kan ske en genomströmning, antingen i själva verksamheten eller i verksamhetens närmaste omgivning, av yngre och eller vuxna personer med bakgrund i olika utomeuropeiska länder
- boenden för flickor där det förekommer manlig personal
- boenden för unga tjejer tillsammans med fullvuxna kvinnor – som har varit utsatta för våld – vilka mycket snabbt, medvetet eller omedvetet, går in i rollen som fördömande mammor och förmyndare över de yngre tjejerna (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008)

Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer framkommer att det förekommer att unga i målgruppen placeras på hotellhem vilket också lyfts fram som olämpligt.

### 2.2.3. Insatsen skyddat boende

Den insats som i första hand har utvecklats och utvärderats i förhållande till de unga i målgruppen är det som brukar benämnas placering i skyddat boende. Sedan 2003 har länsstyrelserna i de tre storstadslänen Stockholm, Västra Götaland och Skåne på uppdrag av regeringen arbetat för att främja utvecklingen av hedersvåldsförebyggande insatser samt utveckling av resurser för stöd och skydd för hedersvåldsutsatta ungdomar i sina respektive län. Mer än hälften av dessa medel har sedan början gått till medfinansiering av skyddat boende för de unga i målgruppen. Sedan 2006 har de tre storstadslänsstyrelserna ett gemensamt nationellt regeringsuppdrag i att främja och stödja utvecklingen av skyddat boende för hedersvåldsutsatta ungdomar över hela landet. Detta uppdrag har förlängts från år till år.

Det finns ingen gemensam definition kring vad ett skyddat boende är, vare sig vad gäller vägledningens målgrupp eller för våldsutsatta generellt. I *Att ta ansvar för sina insatser – social-*

*tjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor* (SOU 2006:65) lyfte man fram att det behövdes en tydligare uppdelning och definition av olika typer av skyddade boenden. I utredningen lyftes fram att en del kvinnor exempelvis kunde vara så traumatiserade att de behövde ett boende med personal medan andra klarade sig med ett boende utan personal. I de allmänna råd som Socialstyrelsen tagit fram för kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor används begreppet lämpligt tillfälligt boende. Socialstyrelsen menar att våldsutsatta kvinnor akut eller på lång sikt bör kunna erbjudas ett boende som ska vara tillräckligt bemannat av kvalificerad personal och utrustat med tillräckliga skyddsanordningar, till exempel lås och larm. Boendet ska också vara lämpligt för medföljande barn oavsett kön och ålder (SOSFS 2009:22).

De rapporter som behandlat frågan om skyddat boende i förhållande till de unga i målgruppen har främst beskrivit de verksamheter som beviljats statsbidrag utifrån de särskilda medel kopplade till hedersrelaterat våld och förtryck som regeringen har anvisat till länsstyrelserna. Dessa verksamheter kan sägas skilja sig åt vad gäller boendeform, organisationsform, finansiering, bemanning, utbildningsbakgrund, vilka de riktar sig till, hur de ser på skydd och stöd och vilka insatser som placeringen inkluderar varför det är svårt att diskutera insatsen skyddat boende för vägledningens målgrupp och dess effekt utan att också problematisera dessa förhållanden.

Enligt det nationella samrådet för de skyddade boenden som erhållit nationella utvecklingsmedel (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008) menade representanterna för dessa att förväntningarna på vad insatsen skyddat boende innebar och skulle leda till successivt vuxit i omfattning, komplexitet och tidsperspektiv sedan starten 2003. Från att ha varit just en akut insats menade de skyddade boendena att ärendena ofta lades helt och hållet hos dem av den placerande kommunen eller stadsdelen utan att någon egentlig uppföljning eller samverkan skedde. En konsekvens av detta var att mycket tid och resurser inom verksamheterna gick till att förmå respektive myndighet att ta ansvar för de uppgifter som det skyddade boendet inte hade befogenhet, kompetens eller resurser att ta hand om. En annan konsekvens var att kommunerna genom bristen på samverkan inte heller fick erfarenhet och kompetens kring de unga i målgruppen och deras behov.

De två nationella effektutvärderingar som genomförts av insatsen skyddat boende för unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck visar att insatsen lett till positiva effekter för målgruppen då;

- våldsutsattheten har minskat,
- tryggheten har ökat,
- man har hittat nya sociala relationer och
- välbefinnandet till viss del har ökat.

Samtidigt lyfter båda utvärderingarna fram att det långsiktiga stödet behöver utvecklas för att den positiva utvecklingen ska hålla i sig och att de unga behöver stöd i relationen och förhållningssättet till familjen och att insatser bör utvecklas och riktas också till dem. (Hanberger et al 2007; Socialstyrelsen 2007-112-3).

#### 2.2.4. Grund för vård för de unga i målgruppen

Av kartläggningen av kommuners placeringar under 2005 framkom att placeringar till större delen gavs som bistånd enligt Socialtjänstlagen (200:453), SoL, men att det också skett ett stort antal placeringar enligt Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52), LVU (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007). LVU användes som grund för vård för 52 av de 184 personerna medan SoL användes för 117 personer. Då 92 av de placerade var under 18 år visar detta att en del omyndiga med föräldrars medgivande blev placerade enligt SoL utifrån en utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Samtidigt framkommer av kommunernas kommentarer kring lagstiftning, att unga som placeras enligt SoL inte ansågs få samma skydd. Det framkom att lagstiftningen inte upplevdes anpassad

för ärendena och att det borde finnas undantag att delge vårdnadshavaren vissa saker. Också sekretesshantering upplevdes i vissa fall som problematisk. Skolan togs upp som exempel, där kommunen där den unga/unge gick i skolan avslöjats genom försändelser till föräldrarna (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007).

Socialstyrelsen lyfter i sin utvärdering av skyddade boenden *Frihet och familj* (2007-112-3) fram att boenden som enbart skyddade unga enligt LVU i genomsnitt hade mycket längre placeringar än boenden som skyddade unga enligt SoL.

Av tidigare studier och av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer framkommer att de unga under 18 år som tagit del av insatser enligt SoL inte känt sig tillräckligt trygga. Av tidigare studier framkommer också att de unga under 18 år som placerats utanför hemmet enligt SoL pressats och hotats av föräldrar och andra anhöriga då de inte skyddats tillräckligt från att ha kontakt med de som utgör hotet. Socialstyrelsen lyfte i sin utvärdering av skyddade boenden fram, att fyra av de placerade som intervjuades i studien hade försvunnit under studiens genomförande. De unga som hade försvunnit var alla mellan 17–18 år (Socialstyrelsen 2007-112-3). Det framkommer också av studier att unga inte har fått ta del av insatser beviljade enligt SoL då vårdnadshavare motsatt sig dessa och övertalat de unga att förmedla till myndigheterna att de inte vill ha skydd eller stöd (Schlytter & Linell 2008; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer framkommer också att unga under placering har förts utomlands och där blivit gifta mot sin vilja.

### **2.3. Socialtjänstens insatser i förhållande till de unga**

#### **2.3.1. Skydd, stöd och rehabilitering för de unga i målgruppen**

Av tidigare studier och av de verksamheter och aktörer Länsstyrelsen Östergötland har varit i kontakt med framkommer att de unga som upplever sig hotade inte alltid får det skydd och stöd som de är i behov av. Att de skydds- och stödinsatser som finns i stort är anpassade till ensamstående, heterosexuella flickor och/eller unga kvinnor kan verka exkluderande för andra unga i målgruppen. Det kan också finnas olikheter vad gäller tillgång till skydd och stöd utifrån om man är under eller över 18 år.

När det gäller unga under 18 år handlar svårigheten att få skydd och stöd om vårdnadshavarens bestämmanderätt över insatser till den unga/unge och det familjeperspektiv som kan finnas inom socialtjänsten. Det handlar ofta om ord mot ord-situationer, där den unga/unges möjligheter att få skydd och stöd beror på om hon eller han orkar stå fast vid sina uppgifter och att vårdnadshavarna brister i trovärdighet och inte samtycker till vård enligt SoL. Om de unga väl placeras enligt LVU och vårdens fortgående säkras och umgänget begränsas så framstår det som att de unga under 18 år beviljas ett mer utökat skydd och stöd i form av kostsammare och mer långsiktiga placeringar i verksamheter med mer personal och kompetens kring målgruppen (Schlytter & Linell 2008; Sjöblom 2006; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5).

Då det gäller unga över 18 år så finns inte samma fokus på att ställa den unga/unges uppgifter mot föräldrarnas eller andra i nätverket men de har svårare att få tillgång till insatser som syftar till att kompensera för hans eller hennes frånvaro av nätverk och de konsekvenser som utsattheten har haft för hans eller hennes mående. De förväntas snarare att vara självgående och de ungas behov tenderar att reduceras till en fråga om ekonomiskt stöd och hjälp att hitta en ny bostad. För unga mellan 18 och 20 år uppges att föräldrarnas försörjningsskyldighet kan vara en komplicerande faktor då socialtjänsten ibland kräver att föräldrarna ska betala för de ungas placering (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008).

### 2.3.2. Socialtjänstens kompetens och erfarenhet i förhållande till målgruppen

Vid det nationella samrådet för skyddade boenden menade dessa att orsaken till varför ärenden ofta helt förlades hos dem utan att socialtjänsten samverkade eller följde upp ärendena var att socialtjänsten sällan hade kunskap och kompetens i förhållande till hedersrelaterat våld och förtryck, att det saknades riktlinjer och rutiner i förhållande till målgruppen och att målgruppen var lågprioriterad (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). Av den nationella enkät till kommuner angående placeringar av personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som genomfördes av länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län framkom att kommunerna själva menade att de saknade kunskap om vilka verksamheter som erbjöd skyddat boende för målgruppen. Kommunerna menade också att de saknade kompetens för att bedöma de utsattas behov av skydd och att det saknades adekvata former av skyddade boenden anpassade efter de utsattas behov (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007). Det största behovet när det gällde fortsatt utveckling av skydd och stöd till utsatta som kommunerna lyfte fram var att de behövde mer kunskap om hedersproblematiken för att kunna bedöma utsatta barn och ungdomars behov av stöd och skyddat boende.

### 2.3.3. Bedömningar av risk och hot

Socialstyrelsen lyfter, i sin analys av behov inom socialtjänst och hälso- och sjukvården i förhållande till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja, fram bristen vad gäller att bedöma hotet mot den unga/unge och hennes eller hans behov av skydd. Socialstyrelsen pekar också på behov av samverkan mellan polis och socialtjänst vad gäller bedömningar av hot och skydd (2011). Det finns inga riktlinjer för socialtjänsten för hur bedömningar av våldsutsattas behov av skydd och vilket hot som finns mot dem ska göras. Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) har haft i uppdrag att identifiera och kvalitetssäkra standardiserade bedömningsinstrument som kan användas i socialtjänstens arbete med kvinnor som utsätts för våld från närstående samt i arbetet med barn som bevittnar sådant våld vilket redovisats i två rapporter (Socialstyrelsen 2008-126-82; 2009-11-25). IMS har också haft i uppdrag att kartlägga kunskapsläget avseende hur riskbedömningar ska göras när socialnämnden utreder frågor om vårdnad, boende och umgänge samt att redovisa hur metoder inom området kan utvecklas (Socialstyrelsen 2007-112-4). De bedömningsinstrument som förs fram i rapporterna tar emellertid inte upp hur risk och skydd ska bedömas när det är fråga om ett kollektivt utövat våld och förtryck för att upprätthålla normer kring sexualitet, äktenskap, oskuld, heder och skam.

I rapporten *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma* (Broberg et al. 2010) betonas att kunskap om modeller för strukturerade riskbedömningar och hur de kan användas när barn har upplevt våld mot mamma behöver förbättras inom socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri. Det framkommer att strukturerade riskbedömningar av barnets och mammans situation ofta saknas inom socialtjänsten trots att regelbundet umgänge med en pappa som utsatt mamman och ibland även barnet för våld vanligtvis upprätthålls. Riskbedömningar och ett säkerhetsperspektiv var inte heller centralt i de verksamheter som var särskilt riktade till barn som upplevt våld mot mamman. Detta trots att verksamheterna ofta lyfte fram bristen på skydd för barnet och mamman som en av de viktigaste anledningarna till att det var svårt att ge stöd till barnen.

### 2.3.4. Socialtjänsten i förhållande till våldsutsatta över 18 år

Socialnämndens åliggande att ge brottsoffer stöd och hjälp förtydligades 2007. Enligt 5 kap. 11 § SoL hör det till socialnämndens uppgifter att verka för att den som utsatts för brott och

dennes närstående får stöd och hjälp. Paragrafen omfattar alltså samtliga brottsoffer oavsett ålder och kön. I samma paragraf understryks dock nämndens ansvar att *särskilt beakta* att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd eller hjälp för att förändra sin situation. I regeringens proposition *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor* (2006/07:38) som låg till grund för denna paragraf lyfts vissa särskilt sårbara grupper fram. Dessa var kvinnor med missbruksproblem, funktionshinder, utländsk bakgrund, äldre kvinnor och kvinnor som drabbats av hedersrelaterat våld. När det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta riktar sig de flesta satsningar till våldsutsatta kvinnor. Utifrån den nationella tillsyn som Socialstyrelsen och länsstyrelserna gjorde år 2008/2009 togs bedömningskriterier vad gäller kommunernas insatser fram. Socialstyrelsen har också tagit fram allmänna råd för socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (SOSFS 2009:22). Socialstyrelsens allmänna råd är ett juridiskt styrmedel för att öka rättssäkerheten och för att lagen ska tillämpas på ett likartat sätt över hela landet (Socialstyrelsen 2009-11-23). Då det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor lyfts goda effekter av specialisering inom kommunen fram som exempelvis särskilda kvinnofridsteam. Andra goda exempel kan vara omfattande information, handlingsplaner för arbetet med våldsutsatta som följs upp, systematisk insamlad kunskap om omfattning av våld inom kommunen, personal med kompetens och erfarenhet och strukturerad samverkan med andra myndigheter och organisationer på såväl övergripande nivå som i enskilda ärenden (Brå 2010:19; Socialstyrelsen 2009-11-24). Av Socialstyrelsens allmänna råd framkommer att socialnämnden, i verksamhet som rör våldsutsatta kvinnor, bör se till att de metoder som används för att ge en kvinna stöd och hjälp är utformade utifrån den bästa tillgängliga kunskapen om våldsutsatta kvinnors behov och vad som ger bäst resultat. I Socialstyrelsens allmänna råd framkommer att nämnden bör beakta både grupper och enskildas behov av stöd och hjälp, inklusive särskilda behov på grund av till exempel ålder, etnicitet, sexuell läggning, funktionsnedsättning och missbruk (SOSFS 2009:22).

### 2.3.5. Den sociala barnvården i förhållande till våldsutsatta unga under 18 år

Trots att socialnämndens ansvar för brottsoffer också gäller unga under 18 år, är den sociala barnvården sällan specialiserad vad gäller unga som utsätts för eller upplever våld i hemmet. Barnskyddsutredningen (SOU 2009:68) lyfter fram att den sociala barnvården i Sverige kan beskrivas som familjestödsorienterad och bygger på att socialtjänsten ska samarbeta med föräldrarna för att stödja barnen. De fall där övergrepp förekommer har staten små möjligheter att upptäcka då förövare har starka skäl att dölja övergrepp. Barnskyddsutredningen menar att för att unga ska få skydd krävs troligtvis att övergrepp är tydliga, att den unga/unge vill ha skydd och att vårdnadshavaren inte vill samarbeta.

Av studier specifikt kring socialtjänstens arbete med unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck framkommer att det relationsorienterade arbetssättet där betydelsen av den ursprungliga bindningen mellan föräldrarna och barnet betonas, blir problematiskt. Istället för ett barnskyddsperspektiv inriktas arbetet på att så långt som möjligt hålla ihop familjen och förlägga både orsaken till problemen och lösningarna på dem till familjen (Schlytter 2004; Schlytter & Linell 2008; Sjöblom 2006). Familjesystemsperspektivet, som kan sägas vara en av grunderna i det relationsorienterade arbetssättet, har kritiserats då det handlar om våld och sexuella övergrepp inom familjen eftersom det tenderar att göra alla familjemedlemmar delansvariga för övergreppen och inte ansvariggöra de som utövat våld och övergrepp (Nilsson 2009).

Charlotta Lindells avhandling (2004) visar på stora brister vad gäller socialtjänstens utredningsarbete i ärenden som rör barn som utsätts för fysisk misshandel av föräldrarna. Bland annat hade barnen och ungdomarna en historia av upprepade barnmisshandelsanmälningar

vilka socialtjänsten brast i att se allvaret i. Insatserna till barnen valdes inte utifrån att misshandel hade förekommit utan utifrån vad som fanns att erbjuda i form av familjebehandling i den egna organisationen. Inte i något ärende under den period på fyra år som Lindell undersökte hade något barn eller familj fått någon behandlingsinsats riktad mot problemet, den misshandel vårdnadshavaren utsatt barnet för. Vissa studier lyfter fram de svårigheter som kan prägla professionellas möte med unga utsatta för övergrepp från familjemedlemmar. Det handlar om splittring i personalgruppen beroende av att man tenderar att identifiera sig med olika familjemedlemmar. Att utredarna har en tendens att ha lättare att identifiera sig med föräldrarna och förminskar övergreppet och dess konsekvenser. Att utredarna upplever sig sakna kunskap om övergreppens orsaker och inverkan på barnets utveckling och praktisk erfarenhet av att utreda ärenden som rör övergrepp (Eriksson et al 2008; Landstinget i Östergötland 2007; Leira 2003; Socialstyrelsen 2010-3-10).

### 2.3.6. Särskilt om socialtjänstens förhållningssätt till vård enligt LVU

Lina Ponnert ser i sin avhandling *Mellan klient och rättsystem* (2007) att socialsekreterare kan uppleva vård genom tvång som en anomaly i den familjestödsinriktade praktiken. En separation mellan barn och föräldrar sågs som något som i det längsta skulle undvikas och frivilliga insatser sågs generellt som bättre för barnet. En ansökan om vård enligt LVU sågs som ett misslyckande då socialtjänsten inte förmått att motivera familjen till frivillig vård. Som insats kopplades tvångsvård till en risk att förlora kontrollen över ärendet, särskilt då det handlade om barn aktuella för vård på grund av brister i hemmet. För att en tvångsvårdsprocess skulle bli aktuell krävdes att socialsekreterarna nått en moralisk övertygelse om att tvångsvård var till barnets bästa. Det krävdes också en övertygelse hos socialsekreteraren om att ansökan skulle beviljas av förvaltningsrätten. Att socialsekreterare ser tvångsvård som något negativt förstår Ponnert utifrån teman inom en pågående barnavårdsdiskurs som bland annat lagstiftningens principer om samtycke till insatser, barns rätt till sina föräldrar, återföreningsprincipen, betonandet av att släktingplacera barn, en vilja att bevara familjen intakt och en övergripande uppfattning om att alla föräldrar har en "naturlig" kärlek till sina barn och automatiskt ska betraktas som en tillgång.

Ponnert menar att LVU-processen i hög grad präglas av förhandlingar med föräldrarna, särskilt i ärenden där det handlar om brister i hemförhållandena anser hon att föräldrarna har stora möjligheter att utöva motmakt gentemot socialtjänsten i samband med utredningen. Socialsekreterarna är där ofta beroende av att samarbeta med föräldrarna för att få information om barnets situation och för att få samtala med barnet. Ponnert menar att barn och ungdomar har en sämre ställning i tvångsvårdsprocessen och i LVU-utredningar än föräldrar. Särskilt gällde detta de normbrytande unga som skuldbelades i utredningarna och de barn med brister i hemmiljön där missförhållanden snarare doldes eller bagatelliserades för att inte relationen till föräldrarna skulle äventyras. Ponnert lyfter fram att trots att det fanns uppgifter om övergrepp och omsorgsbrister så framställdes föräldrarna balanserat med ömsom positiva och ömsom negativa omdömen, något som hon såg kunde leda till ett sämre bevisläge i fallen som gällde brister i hemmiljön. Av avhandlingen framkommer att hälften av miljöfallen avlogs medan alla ansökningar som rörde de ungas beteende beviljades i förvaltningsrätten.

### 2.3.7. Socialtjänstens insatser till de som utövar våld

Det har inte genomförts någon kartläggning av vilka insatser som erbjuds de som utövat hedersrelaterat våld och förtryck. Av länsstyrelsernas tillsyn framkommer att majoriteten av kommunerna och nämnderna som granskats har insatser att erbjuda våldsutövare men att innehållet och kvalitén på de stödinsatser som erbjuds varierar mellan kommunerna (Socialstyrelsen 2009-11-24). Den specialistkompetens och de särskilda metoder som utveck-



lats fokuserar främst på män som utövat våld mot sin kvinnliga partner. Socialstyrelsen lyfter fram behovet av att utveckla och utvärdera insatser till den unga/unges familj och de som utövar våld i en hederskontext (2011). Av länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer framkommer att det finns verksamheter som påbörjat sådana insatser men arbetsmetoderna finns inte tydligt beskrivna och insatserna är inte utvärderade.

Av Socialstyrelsens utvärdering av behandlingsinsatser till våldsutövande män framkommer att för flera av männen minskade deras våldsutövelse på kort sikt, men betydande andelar av männen hade fortsatt utöva olika typer av våld vid uppföljningen ett år senare. Flest hade fortsatt utöva lindrigt psykiskt våld, fyra femtedelar. En femtedel hade fortsatt med allvarligt fysiskt våld och mer än en tredjedel med allvarligt psykiskt våld (Socialstyrelsen 2010-6-34). Studien bygger på självskattningar av 188 män inför behandling och ett år senare (då 140 av de 188 medverkade) vid 8 olika verksamheter för våldsutövande män i Sverige. I diskussionen av behandlingseffekten menar Socialstyrelsen att det är troligt att männen underskattade sin våldsutövning eftersom männen själva lämnade uppgifterna om den. Trots detta menar man i rapporten att minskningen i det rapporterade våldet sannolikt ändå motsvarar en verklig minskning. Våldet minskade mer bland de män som var separerade. En annan viktig slutsats av studien var att verksamheterna i vissa fall saknade rutiner och ett säkerhetstänkande kring skydd av våldsutövarens partner och barn.

#### 2.3.8. Socialtjänstens resurser och ansvarstagande i förhållande till målgruppen

Av det nationella samrådet för skyddade boenden för hedersvåldsutsatta framkom att boendena menade att socialtjänstens engagemang, kompetens och budget är central i förhållande till de unga i målgruppen eftersom dessa faktorer styr efterfrågan på verksamheten och hur länge en insats beviljas den utsatta personen. De skyddade boendena menade att ytterst få kommuner var beredda att betala för längre placeringar eller för öppenvårdsinsatser och att det långsiktiga stödet i stort var ofinansierat och ifrågasatt. Av det nationella samrådet framkom att endast 11 procent av de skyddade boendenas eftervård och stödkontakt till de unga var finansierad av kommunerna, detta stöd skedde till största delen utan kommunal finansiering utav boendena själva (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). Av storstadslänsstyrelsernas kartläggning av placeringar av unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck vid 19 verksamheter under 2010 framkom att utslussningsarbetet i mer än hälften av de 188 aktuella ärenden som rörde eftervård utfördes utan uppdrag och finansiering från socialtjänsten (Länsstyrelsen i Stockholms län 2011:6).

Enligt det nationella samrådet för skyddade boenden betalade socialtjänsten endast för varje placering så länge den pågick vilket i hög utsträckning påverkade verksamheternas möjligheter till stabilitet och metodutveckling eftersom kommunerna i liten utsträckning betalade för verksamheternas beredskap (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). Av storstadslänsstyrelsernas kartläggning av placeringar av unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck vid 19 verksamheter under 2010 framkom att intäkterna från placeringarna täckte knappt 60 procent av boendenas kostnader. Ingen av de verksamheter som ingick i kartläggningen hade ramavtal med kommunen som täckte kostnader för tomma platser (Länsstyrelsen i Stockholms län 2011:6).

De skyddade boendena upplevde socialtjänstens agerande som ojämnt över landet och att också efterfrågan och placeringstider var ojämba och sällan anpassade efter målgruppens omfång eller individernas behov. Av det nationella samrådet framkom att mindre kommuner ofta var mer benägna att placera och att bevilja längre insatser och också hade något lättare att kommunicera med de skyddade boendena (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). En orsak till varför ärendena helt förlades hos de skyddade boendena och att det skedde lite samverkan och uppföljning mellan boendet och socialtjänsten såg de skyddade boendena i att socialtjänsten präglades av återkommande omorganisationer, stor personalomsättning, ansträngd budget och

att de hade en misstro mot ideella organisationer. De ungas behov av långsiktigt stöd var det svårt att få socialtjänsten att ta ansvar för och insatser till våldsutövare var också lågprioriterade. Vistelsebegreppet lyftes särskilt fram som ett hinder för samarbete mellan kommuner, särskilt då dessa hade ekonomiska besparingskrav.

Av den nationella enkät till kommuner angående placeringar av personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som genomfördes av Länsstyrelserna i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län framkom att kommunerna själva inte menade att ekonomiska aspekter påverkade placeringsviljan, endast en procent angav ekonomi som ett hinder för placeringar. Flera av de svarande kommunerna lyfte dock fram problematiken kring vistelsebegreppet och föreslog en ordning där överenskommelser mellan kommuner ingicks kring att ta emot dessa ungdomar och i samverkan kunna möjliggöra att dessa bytte kommun för att där ta emot fortsatta stödinsatser (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007). Av de 184 personer som placerades i skyddat boende under 2005 placerades 71 procent utanför den egna kommunen vilket visar på ett behov av kommun- och länsövergripande samarbete i förhållande till den aktuella målgruppen (Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län 2007). Flera av kommunerna menade att det borde byggas upp en gemensam slussfunktion som kunde erbjuda information om skyddade boenden och att nya länsgemensamma former av skyddat boende borde skapas. Också länsövergripande och nationella samverkansformer efterfrågades. Särskilt små kommuner uppgav att de sällan kom i kontakt med problematiken och att de därför saknade kunskap, rutiner och samverkansformer. Man uppgav att man ofta fick köpa tjänsten från en annan kommun eller verksamhet och att länsövergripande resurser då skulle behövas.

### 2.3.9. Tvister kring vistelsebegreppet

Våren 2009 överlämnade Vistelseutredningen betänkandet *Ingen får vara Svarte Petter – Tydligare ansvarsfördelning inom Socialtjänsten* (SOU 2009:38). Utredarens uppdrag var att utreda vistelsebegreppet i socialtjänsten. Uttrycket Svarte Petter ansågs förekomma i samband med ansvarstvister mellan kommuner, exempelvis sådana som nämnts i samband med att unga i målgruppen blivit tvungna att placeras utanför sin hemkommun på grund av hotbilden. Tvister kring vistelsebegreppet kan leda till att individen bollas fram och tillbaka, och den enskildes behov av skydd och stöd kommer i skymundan, ingen av kommunerna vill sitta med Svarte Petter. Detta beror, enligt utredningen, på otydligheter i lagstiftningen och svårighet att få till stånd en överflyttning. Huvudregeln i 2 kap. 2 § SoL (4) innebär att när en person flyttar över en kommungräns flyttas också ansvaret enligt SoL över till den nya vistelsekommunen. Ansvaret för redan beslutade insatser kvarstår dock till dess att beslutet upphör att gälla eller flyttas över till den nya vistelsekommunen med stöd av 16 kap. 1 § SoL. Ett undantag från huvudregeln gäller i de fall en person placeras i familjehem, hem för vård eller boende (HVB) eller boende med service och omvårdnad för äldre och personer med funktionshinder. Om kommunen till exempel placerat en skyddsbehövande kvinna i ett HVB som är inriktat på kvinnor som utsätts för våld av närstående, behåller således kommunen ansvaret för det individuellt behovsprövade biståndet. I Vistelseutredningen lyfter man dock fram att de flesta skyddade boenden för kvinnor som utsätts för våld av närstående inte drivs som HVB.

Vistelseutredningen utmynnade i propositionen 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun* som regeringen överlämnade till riksdagen i januari 2011. I propositionen föreslås att grundprincipen även i fortsättningen bör vara att den kommun där den enskilde vistas har det yttersta ansvaret. Regeringens förslag är att det ska framgå av lagen att en annan kommun än vistelsekommunen kan ha ansvar för stöd och hjälp. Om så är fallet bör vistelsekommunens ansvar vara begränsat till akuta insatser. Regeringen bedömer också att det inte bör införas någon särskild reglering om ansvar för personer som utsätts för

våld eller andra övergrepp och som bor i tillfälligt boende i en annan kommun. Principen om att bosättningskommunen ska ha kvar ansvaret gäller och det behövs inte någon särskild reglering för detta, det ska framgå i de föreslagna lagformuleringarna. Vistelsekommunen är dock skyldig att bistå med akuta insatser. Regeringen föreslår också att SoL ska kompletteras med en bestämmelse som ger den enskilde rätten att i förväg ansöka om stöd- och hjälpinsatser hos inflyttningkommunen. För möjlighet att ansöka, ska det finnas en hot- och riskbedömning och föreligga ett allvarligt hot. Ansökan ska behandlas som den enskilde var bosatt i kommunen och inte ta hänsyn till om de sökandes behov är tillgodosedda i bosättningskommunen. Inflyttningkommunen kan heller inte ställa några krav på att personen ska ha anknytning till kommunen. Bosättningskommunen är skyldig att bistå i utredningen. Bedömningen av insatser får avgöras i varje enskilt fall.

I Vistelseutredningen nämns att kommuner på flera håll i landet har kommit överens om ansvarsfördelning och samarbetsformer och att det finns både etablerade samarbeten och sådana som utvecklas (5).

## **2.4. Hälso- och sjukvården**

### **2.4.1. Hälso- och sjukvården i förhållande till målgruppen**

En samverkanspart som, enligt det nationella samrådet för skyddade boenden för unga utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, var nästan helt frånvarande i förhållande till de unga trots ett stort behov var hälso- och sjukvården (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008). Anledningar till detta såg representanter från de skyddade boendena framförallt i bristande medvetenhet på hälso- och sjukvårdsorganisationens olika nivåer om verksamhetens roll och ansvar gentemot målgruppen. Representanterna från de skyddade boendena menade att de unga i målgruppen i hög utsträckning behövde kvalificerad hjälp utifrån suicidalitet och självskadebeteende och att många utvecklat PTSD efter år av utsatthet. De betonade att arbetet med de ungas psykiska ohälsa var ett mycket komplicerat och kvalitetskrävande arbete som inte det skyddade boendet kunde stå för. För de unga i målgruppen framkommer att en allmän psykisk och fysisk ohälsa, självskadebeteende, självmordstankar och självmordsförsök förekommer i mycket hög utsträckning (Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2009; Schlytter & Linell 2008; Socialstyrelsen 2007-112-3). Länsstyrelsen i Skåne län har tagit fram ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården vad gäller hedersrelaterat våld och förtryck (2007). Rapporten fokuserar främst på vägen fram till ett uppbrott för de unga i målgruppen. Hälso- och sjukvårdens ansvar för och möjligheter till att erbjuda stöd och rehabilitering för de unga i målgruppen vid placering finns inte beskrivet.

### **2.4.2. Hälso- och sjukvårdens roll i förhållande till våldsutsatta generellt**

Att hälso- och sjukvården är en relevant aktör i förhållande till de unga i målgruppen och till våldsutsatta generellt framkommer av flera studier, däremot framkommer det inte vad hälso- och sjukvården kan erbjuda de unga i målgruppen eller våldsutsatta generellt vad gäller stöd och rehabilitering. Trots att behandlingssatsningar främst ska ligga på landstinget har behandlingen av våldsutsatta främst legat på ideella organisationer eller inom socialtjänstens regi (Broberg et al 2010). Våldsutsatta kvinnor uppsöker oftare hälso- och sjukvården utifrån sin psykiska och fysiska ohälsa än icke- våldsutsatta kvinnor (Broberg et al 2010; Feder et al 2006). Av en studie genomförd i region Skåne framkom att 70 procent av de kvinnor som under undersökningsperioden var i kontakt med den öppna eller slutna psykiatrin uppgav att de under sitt liv varit utsatta för någon form av fysiska, sexuella och psykiska övergrepp och/eller ekonomiskt utnyttjande. Majoriteten hade utsatts för övergrepp i familjen (Bengtsson - Tops 2004).

#### 2.4.3. Ungdomsmottagningen i förhållande till målgruppen och utsatta unga generellt

Ungdomsmottagningen har lång erfarenhet av att möta de unga i målgruppen men har främst lyfts fram som en aktör i förhållande till de unga innan deras uppbrott och vad gäller det förebyggande arbetet med unga (Länsstyrelsen i Skåne län 2007). Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med aktörer och verksamheter lyfts ungdomsmottagningen upp som en viktig verksamhet att utveckla på den lokala nivån utifrån de unga i målgruppens behov av stöd och rehabilitering under placeringen. Ungdomsmottagningarnas verksamhet ska främja hälsa och förebygga fysisk och psykisk ohälsa. Av Ungdomsstyrelsens rapport *Fokus 07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet* framkommer att ungdomsmottagningarna är en viktig aktör i förhållande till utsatta unga över och under 18 år. Ungdomsmottagningarna brukar kallas en ”lågtröskelverksamhet” då mottagningarna ger unga möjlighet att på ett enkelt sätt söka stöd och hjälp utanför landstingets övriga vårdinrättningar. Att besöka en ungdomsmottagning är kostnadsfritt, öppettiderna är ofta anpassade efter unga människors vardag och det finns ofta drop-in tider (Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:14).

#### 2.4.4. Barn- och ungdomspsykiatri i förhållande till våldsutsatta unga under 18 år

Landstingets resurs för att möta, bedöma och behandla barn och unga under 18 år med psykisk ohälsa är Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, BUP. BUP:s samarbete med socialtjänsten lyfts ofta fram som bristande i förhållande till de unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar eller har utsatts för att bli gifta mot sin vilja (Schlytter & Linell 2008; Socialstyrelsen 2011). Socialstyrelsen lyfter fram att alla barn och ungdomar, som har utsatts eller misstänks ha varit utsatta för våld eller sexuella övergrepp kan behöva få krisbearbetning och att det är viktigt att socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatrien samverkar kring utvecklandet av rättssäkra metoder av god kvalitet för att arbeta med familjer i den gråzon som uppstår när det finns misstanke om brott, men där underlag för polisanmälan saknas eller där förundersökningen läggs ner (Socialstyrelsen 2006-101-6). Barnskyddsutredningen för fram att hälso- och sjukvården behöver ta ett större ansvar för att utveckla behandlingsmetoder särskilt då det gäller placerade barn (SOU 2009:68) men att det är socialtjänsten som vid behov måste vara beredd att ta på sig en samordnande och pådrivande roll för att behoven hos barn och ungdomar som riskerar att ”falla mellan stolarna” ska kunna tillgodoses.

Den nationella utvärderingen *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma* (Broberg et al 2010) visade att små, ofta ideellt drivna verksamheter som inte var anpassade till barnens behov riskerade att användas som ersättning för barnpsykiatrisk behandling. Att barnen i låg utsträckning nåddes av barnpsykiatriska insatser berodde dels på att behandlingsmetoder saknades men också på att barnen inte alltid fick tillgång till insatser då vårdnadshavaren motsatte sig vård. Samma förhållanden lyfts fram av Socialstyrelsen i behovsanalysen av socialtjänsten och hälso- och sjukvården i förhållande till de unga i vägledningens målgrupp (Socialstyrelsen 2011). Barn och unga som utsätts för upprepade eller mycket svåra upplevelser har vanligtvis behov av mer omfattande behandling, exempelvis traumafokuserad terapi på BUP. Dessa barn och unga har oftast många och komplicerade traumatiska upplevelser att bearbeta och uppvisar flera symtom på psykisk ohälsa. Trots detta saknas nationella riktlinjer, behandlingsrekommendationer och kunskapsöversikt för landstinget vad gäller barn och unga som utsätts för våld och övergrepp (Broberg et al 2010). Det saknas också i hög grad behandlingsinsatser för barn som utvecklat en egen svår problematik utifrån en våldsutsatthet.

UPP-centrum inom Socialstyrelsen kartlade BUP:s diagnostik i rapporten *Barn- och ungdomspsykiatrins metoder – en nationell inventering* (Socialstyrelsen 2009-126-146). Av rapporten framkommer att screeningverktyg för att upptäcka våldsutsatthet hos de barn och unga de möter saknas på nästan alla BUP- enheter som kartlagts. Detta tyder på att dessa verksamheter

generellt inte upptäcker våldsutsatthet hos barn vilket också uppmärksammas i studien *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma* (Broberg et al 2010). Då BUP:s ansvarsområden kan sägas vara organiserade utifrån diagnoser eller beteenden hos barn och unga är det viktigt att lyfta fram att konsekvenserna av den unga/unges upplevda våldsutsatthet kan leda till symtom som också faller in i de olika diagnossystemen. Beteendeproblem som orsakas av barnmiss-handel eller annan traumatisering kan vara svåra att skilja från neuropsykiatriska problem som exempelvis ADHD (Broberg et al 2009). Om inte våldet som en möjlig orsak till barnets beteende och mående blir synliggjort kan detta leda till en felaktig barnpsykiatrisk diagnostik och åtgärdsplanering. De områden som lyfts fram i UPP-rapporten är depressionsbehandling, behandling av bipolärt syndrom, ångestsyndrom, ätstörningar, ADHD, autism, psykos, trots-syndrom/ODD och uppförandestörning/CD och missbruk (Socialstyrelsen 2009-126-146). Också här syns att barn som utsatts för våld och övergrepp eller upplevt någon annan utsätts saknas som en grupp BUP ansvarar för.

I rapporten framkommer inte i vilken grad BUP har ansvar för, riktlinjer kring och metoder utvecklade för akut krisstöd, trauma/PTSD, självskadebeteende, suicidalitet och sorgbearbetning i förhållande till att den unga/unge utsatts för våld från närstående. I rapporten *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma* (Broberg et al 2010) betonas att det krävs en utveckling i hälso- och sjukvården för att man ska kunna erbjuda psykiskt traumatiserade barn kvalificerade och specifika evidensbaserade insatser (6).

#### 2.4.5. Särskilt om hälso- och sjukvården och omhändertagande vid sexuella övergrepp

De verksamheter och aktörer som Länsstyrelsen Östergötland har varit i kontakt med lyfter fram att det förekommer att de unga i målgruppen har utsatts för sexuella övergrepp, inom familjen, av en bekant eller av en okänd. Aktörer och verksamheter har också lyft fram att om den unga/unge är gift mot sin vilja kan varje samlag inom äktenskapet upplevas som och ses som ett sexuellt övergrepp. Dessa övergrepp har ofta tryckts undan och inte bearbetats. Bland annat på grund av rädslan hos den unga/unge kring vad ett avslöjande skulle kunna leda till, då oskulden för flickor och unga kvinnor är central och då det råder många tabun kring sexualitet. Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, lyfter fram att nästan vart tredje offer vid polisanmälda våldtäkter är under 18 år. En stor andel av de ungdomar som söker vård efter sexuella övergrepp tillhör särskilt sårbara grupper, framför allt tonårsflickor med psykiska problem, beteendestörningar eller social utsatthet, som missbruk eller våld i hemmet. NCK har tagit fram en handbok för hälso- och sjukvården om omhändertagande vid sexuella övergrepp. I regeringsuppdraget ingick också att NCK skulle ta fram kunskap kring unga i en hederskontext i förhållande till sexuella övergrepp (NCK 2008). Handboken går att ladda ner på NCK:s hemsida.

## 2.5. Polismyndigheter och rättsväsendet

### 2.5.1. Polismyndigheters arbete med de unga i målgruppen

Rikspolisstyrelsen, RPS, har utifrån regeringens handlingsplan haft en särskild satsning för polismyndigheterna kring hedersrelaterat våld och förtryck (Brå 2010:18). RPS har tagit fram utbildningsmaterial, bland annat *Hedersnormer och Hedersvåld*, som finns tillgänglig på Polisens hemsida. Inom polismyndigheterna finns det särskilda kontaktpersoner som har ansvar för frågor som rör hedersrelaterade brott och att vidarebefordra kunskap till andra poliser kring detta. RPS har haft flera arrangemang för kontaktpersonerna, bland annat en konferens för erfarenhetsutbyte med engelsk polis. Kontaktpersonerna har också årligen en nationell träff (Brå 2010:18). RPS har sedan 2008, i syfte att få till ett positivt samarbete, ordnat möten

med ideella organisationer som arbetar med utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

RPS lyfter upp att då det saknas en särskild brottskod för hedersrelaterade brott, medför detta att det inte finns någon statistik över hur många sådana anmälningar polisen får in och det går inte heller att se hur stor andel som lämnas till åklagare. För att få en bättre bild av detta och även finna goda exempel på bra arbetssätt, har RPS gett Brå i uppdrag att identifiera ett antal anmälningar rörande hedersrelaterade brott som inkom under år 2009 och studera polisens utredningar av dessa brott (Brå 2010:18).

#### 2.5.2. Särskilt kring anmälningar och utredningar av brott som de unga utsatts för

Av Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (2009) framkommer att det främst var det fysiska våldet som anmäldes och utreddes i förhållande till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerade att bli gifta mot sin vilja eller som hade blivit gifta mot sin vilja. Det var mer sällan som det tvång, hot, ofredande och frihetsberövande som förekommit i samband med ett äktenskap lyftes fram av polis eller åklagare under förundersökningen. Ungdomsstyrelsen menade att det var problematiskt att inte de förtryckande handlingar mot unga som inte innebar fysisk misshandel anmäldes, utreddes och ledde till åtal i någon större utsträckning. Ungdomsstyrelsen såg också att de handlingar som den unga/unge utsatts för inte tydligt sattes i samband med ett motiv, äktenskapet mot den unga/unges vilja eller upprätthållandet av kollektiva normer. Detta menade Ungdomsstyrelsen kunde bero på att det inte finns en tydlig lagstiftning kring äktenskap mot den egna viljan (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Åklagarmyndigheten har tagit fram en handbok för polisen och åklagares arbete med brott som rör de unga i målgruppen *Hedersrelaterat våld* (Åklagarmyndigheten 2006).

#### 2.5.3. Polismyndigheters arbete med våldsutsatta generellt

Brå har tagit fram kvalitetsmått vad gäller polismyndigheternas arbete med våldsutsatta utifrån RPS rekommendationer (Brå 2010:19). De kriterier som lyftes fram var;

- en kvalificerad verksamhet/specialiserad funktion med kompetens kring våldsutsatta
- kunskapsutveckling och att arbetet bedrevs utifrån enhetliga rutiner, metoder och verktyg
- strukturerad samverkan både internt och externt med socialtjänst, hälso- och sjukvården, frivilligverksamheter, kriminalvård och skola
- information till våldsutsatta om polisens insatser
- riskanalys

Av Brå:s utvärdering av polismyndigheter i nio län framkom att det fanns ganska stora skillnader i kvalitet mellan polismyndigheterna och att även de som hade bäst resultat hade en del kvar innan de helt levde upp till kvalitetskraven. Längst hade man kommit när det gällde kvalitetskriteriet information, medan bristerna var större vad gällde de andra kriterierna (Brå 2010:19).

## 2.6 Samverkan och effektiva arbetssätt i förhållande till våldsutsatta

### 2.6.1. Samverkan i förhållande till våldsutsatta

De verksamheter och aktörer Länsstyrelsen Östergötland har haft kontakt med i arbetet med vägledningen lyfter fram att verksamheter på den lokala nivån kan uppleva att samhällsinsgripandet inte fungerar i förhållande till de unga i målgruppens behov och att man saknar tilltro till att de egna eller andras insatser är till de ungas bästa. Detta bekräftas också av

Socialstyrelsens analys av behov inom socialtjänst och hälso- och sjukvården i förhållande till de unga i målgruppen (2011). Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer framkommer att hela kedjan av aktörer som ansvarar för skydd och stöd som exempelvis skola, socialtjänst, polis, åklagare och hälso- och sjukvården förhåller sig till att de insatser de själva eller andra ansvarar för inte alltid faller ut till de ungas fördel. De kan också förhålla sig till att de startar en process som de inte vet om de andra aktörerna fullföljer. Samverkan både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden framstår ofta som svår att få till. Inte heller verkar konsekvensanalyser av det egna samhällsinslagandet diskuteras med andra verksamheter som också har ett ansvar och handlingsutrymme gentemot de unga i målgruppen.

Samverkan, både intern och extern, lyfts upp som en central framgångsfaktor i förhållande till kommunernas arbete med våldsutsatta (Brå 2008:25). Av den nationella tillsyn som genomfördes av länsstyrelserna i 80 kommuner i landet (Socialstyrelsen 2009-11-24) framkom att en fjärdedel av de granskade kommunerna uppfyllde lagstiftningens krav för hur samverkan ska bedrivas. Socialstyrelsen föreslog utifrån länsstyrelsernas tillsyn att kommuner ser till att det finns tydliga rutiner internt mellan kommunens olika verksamheter samt externt utanför kommunen. Socialstyrelsen föreslog också att mindre kommuner kan samverka med andra kommuner i syfte att stärka kompetensen och kvaliteten på arbetet med våld i nära relationer. I Brå:s rapport *Upprepad utsatthet för våld. Polisens och socialtjänstens arbete i nio län* (Brå 2010:19) dras en försiktig slutsats av studiens resultat att det framstår som att polisen och socialtjänsten är beroende av varandra för att arbetet med våldsutsatta ska bli bra och välfungerande. Brå har i samverkan med RPS och Sveriges kommuner och landsting, SKL, gett ut en handbok *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete* (Brå 2011) som ger användbara verktyg för hela samverkansprocessen och exempel på samverkan mellan polisen och kommunen på fyra platser i Sverige.

Också Barnskyddsutredningen lyfte upp vikten av samverkan mellan myndigheter och föreslog att det gemensamma ansvarsområdet för barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa bör kartläggas av landsting och kommun och leda till överenskommelser om samordnade insatser, ansvars- och kostnadsfördelning, uppföljning och utvärdering m.m. Detta menade utredningen låg i linje med skyldigheten för kommuner och landsting att ingå överenskommelser om samarbetet kring personer med psykisk funktionsnedsättning (SOU 2009:68). Barnhusverksamheterna som startat runt om i landet kan ses som ett led i ett ökat fokus på samverkan i förhållande till unga under 18 år som riskerar att fara illa.

#### 2.6.2. Arbetssättet avgörande i förhållande till våldsutsatta

Av Åklagarmyndighetens handbok *Hedersrelaterat våld* (2006) och av en studie kring omhändertaganden enligt LVU av unga flickor som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck (Schlytter & Linell 2008) framkommer att snabba och effektiva skyddsåtgärder till de unga i det akuta skedet är avgörande. Också att tidigt säkra stödbevisning var viktigt utifrån att de unga i hög grad tog tillbaka sin berättelse. Att de unga i så pass hög grad tog tillbaka sin berättelse kunde ses mot bakgrund av att de utsattes för hot och press från familj/släkt då de inte skyddades i tillräcklig utsträckning.

I Brå:s utvärdering av polismyndigheternas hot- och riskbedömningsarbete framkom att samtal med skyddspersonen för att skapa förtroende och ett bra samarbetsklimat var avgörande för ett skyddsarbete anpassat efter det individuella behovet (Brå 2010:20). Av Brå:s rapport *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer* (2008:25) framkom fyra faktorer som sannolikt påverkade om ett ärende personupplärades eller inte. Dessa faktorer var att;

- det finns ett vittne som på något sätt styrker kvinnans berättelse
- det finns en målsägande som deltar i utredningen
- det finns en dokumenterad skada
- den misstänkte medger brottet åtminstone till viss del

Av rapporten framkom att det handlade om att förhöra de vittnen som kunde styrka kvinnans berättelse så nära händelsen i tid som möjligt, även om kvinnan själv inte valde att delta i utredningen. Det var också viktigt att på olika sätt säkra att kvinnan ville delta i förundersökningen. Att på olika sätt dokumentera skadorna, både synliga skador men också icke-synliga, genom ord, bild eller rättsintyg sågs också som effektivt. För att öka andelen misstänkta som medgav brott var det två typer av åtgärder från polisen som bidrog. Dels att den misstänkte blev förhörd och dels att han blev gripen. Brå lyfte fram att den polismyndighet som i så hög grad som möjligt strävade efter att säkra dessa faktorer var mer framgångsrika vad gällde personuppläsning av ärenden. Utifrån detta drog Brå slutsatsen att arbetssättet var mer avgörande än exempelvis organisering av verksamheten eller graden av samverkan (Brå 2008:25).

Enligt den senast genomförda utvärderingen av barnahusverksamheterna framkom att av de runt 1000 polisanmälningar gällande brott mot barn som ingick i undersökningen så ledde knappt 18 procent till lagföring (Kaldal et al 2010). Det framkom att om det rådde brist på ekonomiska och personella resurser ledde detta till att ärenden blev liggande, att bevis inte säkrades initialt och att motivationen hos barn och vårdnadshavare att delta i utredningen minskade. I utvärderingen framfördes att ett skäl för åklagare att inte driva en utredning till åtal kunde vara att åklagaren inte själv såg en rättsprocess som det bästa utifrån den unga/unges perspektiv. En central faktor i utvärderingen av barnahusverksamheterna var i vilken grad åklagare var delaktiga i ärendena. I utvärderingen lyftes åklagarnas närhet till barnen fram. Detta gav åklagarna större insikter i den aktuella problematiken, större kunskap om det enskilda fallet och mer engagemang vilket i sin tur ledde till att man inte la ned fall som kunde drivas vidare. Det framkom också att om åklagare, BUP och/eller socialtjänst var medhörande vid barnförhören medförde detta, utöver att barnet slapp upprepa sin berättelse för de olika myndigheterna, även en effektivitetsvinst i de skilda myndigheternas utredningar (Kaldal et al 2010).

Av utvärderingen framkom ingen tydlig skillnad vad gällde kvalitet och effekter mellan distrikt med eller utan barnahusverksamhet. Liksom Brå (2008:25) menade man i utvärderingen av barnahusverksamheterna, att goda effekter i förhållande till insatser handlade mer om arbetssätt än organisationsform. Framgångsrika arbetssätt var enligt utvärderingen att (Kaldal et al 2010);

- arbeta snabbt och effektivt i det akuta skedet med ett flertal insatser
- tillgripa tvångsmedel som gripande, anhållande, häktning, husrannsakan och besöksförbud när det var befogat

Att tillgripa tvångsmedel som ett sätt att säkra bevisningen handlade dels om att när en misstänkt var frihetsberövad och förhindrad att kommunicera med brottsoffret blev det mindre påverkan på målsägande och vittnen. Detta var mycket viktigt inte minst då det gällde unga människor och våld i nära relation. Det handlade också om att frihetsberövandet tvingade polisen att arbeta under tidspress, vilket innebar att man satte in sina resurser effektivt när bevisen eller anklagelserna var färska (Kaldal et al 2010).

Utvärderingen av Barnahusverksamheterna lyfte också fram vikten av att läkarundersökningar alltid ska genomföras då det rör ungas våldsutsatthet. Detta då man såg att ärenden sällan gick till åtal utan rättsintyg eftersom det var svårt att klara bevisningen enbart via exempelvis vittnen eller erkännande. Eftersom man vid brottsutredningar av barnmisshandel oftast underlåter att göra läkarundersökningar innebar detta att möjligheten att klara upp brottet kunde omintetgöras (Kaldal et al 2010). I utvärderingen lyfte man fram att för att läkarundersökningens resultat ska få optimal bevisverkan vid ett åtal är det viktigt att en sakkunnig läkare uttalar sig om sambandet mellan skada och misstänkt gärning i form av ett rättsintyg. Högst kvalitet får ett sådant intyg om den som utfärdar det är en rättsläkare som undersökt patienten själv. Ur bevissynpunkt är det dock troligen viktigare att det finns ett rättsintyg än vilken kompetens den utfärdande läkaren har (Kaldal et al 2010).



### 2.6.3. Hur kan vi få unga att berätta om sin utsatthet

En viktig faktor då det gäller utredningssituationen är relationen mellan utredaren och den unga/unge. För att den unga/unge ska kunna förmedla sitt skyddsbehov så är det viktigt att den som talar med den unga/unge förmedlar tillit och trovärdighet. Hur frågor ställs och hur många samtal polisen har med den unga/unge är ofta avgörande då den unga/unges benägenhet att berätta påverkas av om det finns tid att skapa en relation till den unga/unge och om den unga/unge känner sig tillräckligt trygg att berätta om det hon eller han har varit utsatt för (Socialstyrelsen 2000-36-007). Av utvärderingen av Barnahusverksamheten framkommer att det ofta hölls för få förhör med barnen. Utvärderingen lyfte fram att för att kunna bygga upp den tillit som krävs för att samla god minnesinformation behövde fler än ett barnförhör hållas, vilket dock sällan var fallet då man såg att det hölls mellan 1,3 till 1,5 förhör med barnen i de olika verksamheterna (Kaldal et al 2010).

Av tidigare forskning framkommer att unga ofta berättar om de lindrigaste övergreppen först för att pröva vuxenvärldens förmåga att ta emot deras berättelse. För att kunna berätta om sin utsatthet är också en viktig förutsättning att den unga/unge upplever att hon eller han är skyddad (Landstinget i Östergötland 2007; Socialstyrelsen 2010-3-10). Av vad som framkommer av våra kontakter med verksamheter och aktörer bekräftas detta av att de unga ofta berättar mer utförligt om utsatthet efter att de vet att placeringen kommer att hålla, som efter att ett LVU gått igenom eller efter att de beviljats en placering i ett skyddat boende. Laddade och tabuiserade upplevelser som sexuella övergrepp i eller utanför familjen eller HBT-tillhörighet framkommer ofta först efter en längre tids placering enligt våra kontakter med verksamheter och aktörer.

### 2.6.4. Riskanalys av polis och behov av samverkan kring skyddsåtgärder

Behovet av adekvata bedömningar av hot- och risk i förhållande till de unga i målgruppen har tidigare lyfts fram. Polismyndigheterna har kommit långt i att ta fram rutiner och kompetens kring strukturerad riskanalys för våldsutsatta generellt och för de unga i målgruppen. Av rapporter framkommer dock att det genomförs förhållandevis få riskbedömningar inom polismyndigheterna (RPS 2010; Brå 2010:20). I flera utvärderingar av polisens riskanalyser har lyfts samverkan fram som en nyckelfråga. Brå menar i sin utvärdering av ordningen att (Brå 2010:20, s. 41-42);

”Användare vet inte alltid vem som är mottagare av deras riskanalys och kan känna att den inte har någon betydelse. Det finns heller inget i studien som tyder på att arbetet med strukturerade riskanalyser har lett till att fler kvinnor får skyddsåtgärder. Enligt Brå:s mening är detta den mest allvarliga bristen i polisens arbete med riskanalyser. Om inte länken mellan riskanalysen och beslutet blir starkare och även tydligare för användarna, riskerar verksamheten att försvagas på grund av för svag motivation bland användarna. Det är alltså viktigt att alla myndigheter organiserar arbetet på ett sådant sätt att riskanalysen och skyddsåtgärderna blir en integrerad helhet.”

Eftersom polismyndigheterna sällan har makt över de konkreta åtgärderna utifrån riskanalysen så kan arbetet av vissa upplevas som meningslöst (Belfrage & Strand 2007; Brå 2010:20; RPS 2010). För att riskanalyserna ska framstå som effektivt i förhållande till våldsutsatta behöver samverkan ske mellan de som gör analysen och de som beslutar om skyddsåtgärderna som åklagare, socialtjänst och skattemyndigheten (Brå 2010:20).

## **2.7. Slutsatser kring den lokala nivåns insatser för de unga i målgruppen**

Länsstyrelsen Östergötland kan utifrån ovanstående kunskapsgenomgång lyfta fram vissa gemensamma teman kring de unga i målgruppen och insatser riktade till dessa.

1. Målgruppens behov av skydd och stöd är ofta mer komplext, resurskrävande och långtgående än vad som tidigare varit känt.
2. De skyddade boendena och de ideella organisationerna har fått ta ett stort ansvar för alla insatser riktade till de unga i målgruppen.
3. Det finns brister kring hur målgruppens behov av skydd och stöd bedöms. Detta kan bero på bristande samverkan, kunskaper, erfarenheter eller resurser och kan få till följd att insatserna inte alltid sätts in utifrån den enskildes individuella behov av skydd och stöd.
4. Det finns brister i samverkan mellan de myndigheter och verksamheter som bedömer de ungas behov av skydd och stöd och de myndigheter och verksamheter som ansvarar för skydds- och stödinsatser.
5. Det råder brist på specifika metoder för hur den lokala nivån kan möta upp målgruppens behov av skydd, stöd och rehabilitering.
6. De effektiva arbetsmetoder man sett generellt i förhållande till våldsutsatta som att skydda och bygga en relation till den unga/unge, säkra stödbevisning, dokumentera skador, reducera hotet och få fram ett erkännande från den/de som utgör hotet används inte alltid i förhållande till de unga i målgruppen.
7. Det långsiktiga arbetet med målgruppen vad gäller exempelvis bearbetning, rehabilitering och utslussning är sämre utvecklat och svårare att få tillgång till än det akuta skyddet.
8. Det råder osäkerhet kring hur man ska arbeta med de ungas relation och förhållningsätt till förövare och familj, vem som ska ansvara för insatser mot våldsutövare och familjen och vad dessa ska syfta till.
9. Den lokala nivån kan ha lite motivation att bygga upp en egen kompetens i förhållande till målgruppens behov då målgruppen bedöms som liten eller då de ofta måste placeras utanför kommunen.
10. Ofta råder det brist på samverkan mellan aktörerna på den lokala nivån med den enskilda individens behov av skydd, stöd och rehabilitering som utgångspunkt.
11. Eftersom målgruppen har ett sammansatt skydds- och stödbehov är samverkan en oerhört viktig faktor.
12. Insatserna i förhållande till målgruppen är i liten grad utvärderade och det finns lite kunskap och erfarenhet av hur insatserna kan följas upp och utvärderas, både vad gäller att följa upp enskilda individer och vad gäller att följa upp de egna insatserna utifrån ett verksamhetsperspektiv.

## **2.8. Liknande erfarenheter i andra länder**

I Norge och Storbritannien är polisen en drivande part i arbetet med unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja. Man har också satsat på att utveckla ett mer operativt samarbete än vad som kan sägas ha skett i Sverige mellan olika myndigheter och verksamheter som är aktuella då det kommer till de unga i målgruppen. Detta då man ser att det krävs samverkan dels vad gäller bedömningar av hot mot den unga/unge och behov av skydd och stöd och dels vad gäller de insatser som hon eller han behöver (7). I både Storbritannien och Norge finns också nationella kompetenscentrum specifikt

för de unga i målgruppen som tar fram material och fungerar som resurs för den lokala nivån både i metodutvecklingshänseende men också i enskilda ärenden (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5; Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:15). I Storbritannien och Norge har man på statlig nivå satsat särskilt på att pojkar och unga män, utsatta för tvångsäktenskap, ska uppmärksammas och få stöd. Erfarenheter från Norge tyder på att när pojkars och unga mäns situation uppmärksammas och stöd riktas till dem, så tar pojkar/unga män kontakt för att få stöd. Detta framgår av årsredovisningarna från Integrerings- och mangfoldsdirektoratet (IMDi). IMDi har under 2009 haft 275 ärenden, varav 242 är flickor och 33 är pojkar (18 %) och 378 ärenden under 2010 varav 310 är flickor och 68 pojkar (22 %). Även om antalet ärenden som rör pojkar/unga män är betydligt färre än de som rör flickor/unga kvinnor tyder dessa resultat på att det är angeläget att uppmärksamma pojkars/unga mäns utsatthet för att de ska känna att det meningsfullt att be om hjälp. Minoritetsrådgivarna i högstadieskolor i Norge har liknande erfarenheter. De kan också redovisa en ökning av antalet fall av pojkar som har sökt om hjälp (8). Också i Storbritannien är det flera pojkar och unga män som ber om hjälp. I genomsnitt är det 15 % av fallen som rör pojkar och unga män(9).

Bredal & Orupabo (2008) menade i sin utvärdering av det stöd och skydd i Norge som erbjöds unga som brutit med sin familj på grund av tvångsäktenskap att ett stort ansvar för denna grupp lagts på frivilligsektorn vilket har likheter med hur situationen ser ut i Sverige. De menade bland annat att det behövdes ett starkare fokus på bedömningar av de ungas hotsituation och att det borde ske en metodutveckling mellan de aktuella verksamheterna i förhållande till detta. I sin kontakt med verksamheter och unga framkom att det både fanns de som skyddades allt för mycket, så att de själva hade svårt att orka med den isolerade situation de hamnade i, och att det fanns andra som inte skyddades tillräckligt. Detta handlade till viss del om att verksamheter och myndigheter tenderade att överdramatisera eller bagatellisera de ungas hotsituation utifrån ideologiska ställningstaganden. Polisens roll i metodutveckling kring bedömningar av hotbilden lyftes särskilt fram. I rapporten betonades att eftersom många unga inte hade kontakt med polisen var det extra viktigt att de verksamheter som mötte unga själva hade utvecklat metoder kring bedömningar i samarbete med polisen.

Bredal och Orupabo lyfte också fram att utbudet av boendeformer behövde kompletteras utifrån att målgruppen är så pass heterogen. De lyfte också fram att de ordinarie skydds- och stödverksamheterna i samhället i högre grad borde uppmärksammas och anpassas utifrån målgruppens behov. Eftersom frivilligsektorn haft ett stort ansvar för målgruppen hade detta resulterat i att kommunerna inte byggt upp en egen kompetens kring att skydda och stödja de unga i målgruppen. Bredal och Orupabo menade att vid sidan av olika boendeformer anpassade för målgruppens behov behövde man tänka mer utifrån resurser på den lokala nivån som kunde fungera som en väv av olika tilltag anpassade till den enskilda individens behov. De förslag de lyfte fram var bland annat att;

- de specifika bo- och stödformer som redan fanns för målgruppen borde stärkas
- det behövdes olika former av boenden med olika säkerhetsgrad där det var möjligt att bo för sig själv eller kollektivt med andra. För vissa krävdes en verksamhet där praktiskt, socialt och emotionellt stöd skulle finnas tillgängligt dygnet runt medan andra kunde bo själva men med stöd och uppföljning av en verksamhet utanför boendet
- kommunen i högre grad borde använda individuella planer för att avtala med den unge om hennes/hans behov och med andra myndigheter och verksamheter kring vem som har ansvar för vilka åtgärder
- kontinuitet och uppföljning för de unga borde stärkas, då de flyttade från en verksamhet, kommun eller boende till en annan, för att säkra att åtgärderna hängde samman
- kommunens ansvar för målgruppen borde stärkas.

Den nationella nivån uppmanades i rapporten att ta ett mer samlat grepp om insatser i förhållande till målgruppen vilket den också kan sägas ha gjort. Bland annat genom det nationella kompetenscentrumet kring tvångsäktenskap, statligt subventionerade boendeformer för utsatta och satsningar på att få kommunerna att själva bygga upp kompetens. Ett exempel på ett sådant arbete är Drammen kommun. Bakgrunden till projektet var att Drammens kommun och polisväsendet såg ett behov av utveckling vad gällde kompetens, rutiner, metoder och åtgärder kring tvångsäktenskap och andra närliggande områden. Syftet med projektet var att samla och utveckla kunskap inom området hedersrelaterat våld och förtryck genom att utveckla de interna rutinbeskrivningarna för personalen och utarbeta tydliga förfaranden för samarbete och användning av de lagar som aktualiserades. Syftet var också att utarbeta en åtgärdskedja för det förebyggande arbetet och samverkan mellan olika verksamheter, utarbeta metoder för åtgärder och behandling, initiera nya initiativ i syfte att utveckla ny kompetens i samarbete med universitet och högskola samt sänka tröskeln för utsatta som sökte hjälp (Drammen kommune/Politiet 2010). På det norska integrerings- och mangfoldsdirektoratets hemsida (10) går det att hitta information om andra samverkansprojekt, bland annat i Storbritannien och Danmark, i förhållande till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja.

Länsstyrelsen Östergötland menar att det som kan sägas skilja sig åt mellan Sverige och Norge i förhållande till insatser till de unga i målgruppen, är att Norge har mer befintliga strukturer att bygga på vad gäller stöd- och skydd generellt till våldsutsatta barn, unga och vuxna. Deras motsvarighet till kvinnojouren, kriscenter, är till 80 procent statligt finansierade vilket också gjort att kunskapsinhämtningen från dessa center vad gäller målgruppen våldsutsatta, deras behov och omfattning har blivit tydligare (Sentio research Norge 2009). Också placeringar av barn och unga utanför det egna hemmet är i hög utsträckning statligt subventionerade. En viktig del i utvecklandet av skydd och stöd till våldsutsatta är också det nationella och statligt finansierade kunskapscentret om våld och traumatisk stress, NKVTS, som utvecklar och sprider kunskap till den lokala nivån. Det nationella centret producerar kartläggningar, kunskapsöversikter och metodutveckling kring utsatta och utövare. Genom fem resurscenter på regional nivå sprids sedan dessa till verksamheter på den lokala nivån som hälso- och sjukvård och verksamheter som möter våldsutsatta och våldsutövare. Detta förfarande har troligtvis hjälpt till att höja den lokala nivån kunskap och kompetens kring våldsutsattas behov generellt, särskilt vad gäller den psykiska hälsan, men också hur samhället kan förebygga våld. Samverkan sker också i enskilda ärenden för att försöka reducera hotet från de som står för våld och förtryck mot den utsatte.

I Norge har man sedan 1992 en lagstiftning som innebär att justitiedepartementet finansierar statliga konfliktråd på lokal nivå som kan arbeta parallellt med, eller istället för, rättssystemet med att lösa konflikter mellan offer och förövare i olika sorters mål (11). Medling förekommer även i straffrättsliga mål där verksamheter som polis, socialtjänst, och frivilligverksamheter tillsammans med konfliktrådet går in och arbetar operativt för att försöka minska hotet mot den utsatte. De avtal som görs med den eller de som utgör hotet blir juridiskt bindande och bryter man dessa avtal så kan processen övergå till det vanliga rättssystemet och förövaren kan dömas i enlighet med det ordinarie straffsystemet. Denna ordning används ibland då det gäller unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Genom att samtal förs med familjen av en person med kompetens kring hedersrelaterat våld och förtryck knutna till konfliktrådet och tillsammans med polisen, socialtjänst och andra aktörer kan man reducera hotet mot den unga/unge. Samtalen förutsätter att den utsatte vill att samtal ska föras med familjen och att hon eller han är skyddad. Oavsett om en förändringsprocess är möjlig ger detta sätt att arbeta en kunskap för den unga/unge om familjens och förövarnas inställning till henne eller honom och också en större möjlighet att bedöma hot- och risk hos våldsutövare (12).



## 3. De unga i målgruppens uppbrotsprocess

### 3.1. Inledning

Det finns få studier kring uppbrotsprocessen för unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Vi kommer därför att i det följande lyfta fram erfarenheter från verksamheter, aktörer och de unga som Länsstyrelsen Östergötland varit i kontakt med under vägledningsarbetet. Vi lyfter också fram forskning och rapporter som visar på de unga i målgruppens situation efter upprottet och resonerar kring de ungas behov vid en placering utifrån närliggande forskning kring uppbrotsprocesser och förutsättningar för att kunna hantera kris och trauma. Uppbrotsprocessen är ett begrepp som används inom forskningen för att beskriva det förlopp som våldsutsatta i nära relationer genomgår då de försöker bryta upp från en våldsutövande partner (Holmberg & Enander 2004; Hydén 2001 bl a). Begreppet används också för de individer som lämnar totalitära slutna rörelser (Järvå et al 2009, Skoglund et al 2008). Det som främst kan sägas känneteckna de unga i målgruppens uppbrotsprocess är att de bryter upp från det sammanhang där de socialiserats och formats som individer. För de unga kan upprottet därför innebära en nyorientering vad gäller såväl relationer som grundläggande värderingar och antaganden om verkligheten.

### 3.2. Vad vet vi om de unga som har brutit upp

#### 3.2.1. Varför bryter de unga upp

Att få slut på begränsningar, tvång, hot och våld och att bearbeta utsatthet är behov som är genomgående i förhållande till målgruppen och också orsaken till att de bryter upp (Bak 2007; Bredal & Orupabo 2008; Hanberger et al 2007; Muller 2010; Schlytter & Linell 2008; Socialstyrelsen 2007-112-3; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Av Socialstyrelsens rapport *Frihet och familj* (2007-112-3) framkommer att det fanns två viktiga skäl till att de intervjuade sökte den hjälp som ledde till skyddat boende. Sammanlagt angav 69 procent av de intervjuade att skälet till upprottet var tvång att gifta sig med en person de inte själva hade valt, tvång att skilja sig eller ingen rätt att skilja sig. Ytterligare några nämnde ett mer allmänt förbud mot att ha kärleksförhållanden. Lika stor andel uppgav att de utsatts för fysiskt och/eller psykiskt våld. Till flera hade det framförts mordhot och några hade utsatts för mordförsök. I Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5) ingick en studie av unga under 18 år som omhändertagits av socialtjänsten på grund av begränsningar, hot, tvång och våld i förhållande till normer kring äktenskap, oskuld, sexualitet, skam och heder. Av den kartläggning som genomfördes framkom att inga pojkar hade omhändertagits på dessa grunder. Däremot hade flera av de omhändertagna flickorna bröder som av familjen förväntades begränsa, kontrollera och i vissa fall kränka och misshandla sina systrar. Fem av de 32 omhändertagna flickorna som ingick i studien hade äldre systrar som tidigare brutit upp ur förtryck och sökt stöd och skydd från familjemedlemmars våldsutövande. Flickorna i studien

uppgav att de uppfostrats till att inte uttrycka egna tankar och åsikter. De begränsades vad gällde att umgås med pojkar, att vara ensamma utanför hemmet, att bestämma över kläder och utseende, vad de skulle tro på, tänka och tycka, utbildning, framtid och äktenskap. Alla flickor uppgav att de utsatts för psykisk misshandel av sin mamma, pappa, syskon och/eller annan släkting i form av kränkningar, nedvärderingar, utfrysning, isolering eller hot. Hoten handlade om att misshandlas, vanställas, uteslutas från familjegemenskapen eller att giftas bort. Hälften av flickorna hade utsatts för dödshot. För flera handlade det om upprepade dödshot i samband med svår misshandel. Dödshoten kom i de flesta fallen i samband med att familjemedlemmar fått veta eller höra att flickan hade varit borta över natten, haft en pojkvän eller haft sex. Få av flickorna uppgav att de hade stöd av någon i familjen. En tredjedel av flickorna uppgav att också mamman varit utsatt för misshandel av pappa eller bröder. Av de 32 flickorna uppgav 28 att de hade utsatts för fysisk misshandel, främst av pappan. De fem flickor som inte hade misshandlats av sin pappa utan av någon annan släkting hade inte haft någon pappa närvarande i hemmet. En tredjedel uppgav att de misshandlats av mamman och nästan lika många av sin eller sina bröder. Av studier framkommer att för vissa unga är det först i samband med partnerval som press, tvång, hot och våld utövas mot den unga/unge av familjen, medan det för andra funnits sådana begränsningar, hot, förtryck och våld under hela uppväxten (Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Enligt våra kontakter med verksamheter och aktörer kan uppbrottet också knytas till att den unga/unge har en sexuell läggning som inte accepteras av familjen och/eller släkten. Flickor/unga kvinnor och pojkar/unga män med funktionshinder lyfts av verksamheter och aktörer fram som en extra utsatt grupp i förhållande till att bli gifta mot sin vilja och där man vet lite om vilka möjligheter de har att bryta upp.

### 3.2.2. Vad innebär uppbrottet

Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter, aktörer och unga så framkommer att det kan vara först när isolering, kontroll och hot upphör som hon eller han har möjlighet och utrymme att känna efter hur hon eller han mår. Uppbrottet kan på så sätt i sig väcka starka reaktioner som den unga/unge själv inte är beredd på. När den unga/unge har tagit steget ut ur familjen kliver hon eller han såväl mentalt som faktiskt in i ett annat rum. Den starka individ som stod emot familjens och/eller släktens krav och som tog sig ur sin situation kan "kollapsa" efter uppbrottet. Från att ha levt i ett sammanhang med flera syskon och andra släktingar, där den unga/unge mentalt kan ha varit ensam, är hon eller han nu såväl mentalt som faktiskt ensam. Denna upplevelse av ensamhet kan leda till att den unga/unge är mycket mottaglig för alla kontakter som verkar erbjuda ett alternativ till ensamheten. I en situation där den unga/unge är i en mental kris kan längtan efter det hon eller han har haft, efter syskon eller relationen till mamman exempelvis bli oerhört stark. Att ha svårt att hantera ensamhet efter uppbrottet är ett tema som lyfts upp av flera verksamheter, aktörer och unga som Länsstyrelsen Östergötland har varit i kontakt med. Svårigheten att hantera ensamheten kan dels knytas till det kaos som konsekvenser av den levda erfarenheten och upplevelse av uppbrottet kan ge upphov till. Dels kan svårigheten att hantera ensamhet knytas till den kollektiv-orientering som är gemensam för många av de unga. De unga har också i hög utsträckning fråntagits rätten att vara ensamma innan uppbrottet. Exempelvis framkommer av Socialstyrelsens utvärdering att 26 procent av de placerade inte hade fått stänga dörren om sig i det egna hemmet och 57 procent hade inte fått lämna hemmet ensamma (Socialstyrelsen 2007-112-3). Även om den unga/unge innan uppbrottet upplevde att hon eller han aldrig fick vara ensam trots att hon eller han då längtade efter en egen sfär så kan ensamheten efter uppbrottet upplevas svårt att hantera eller rent av ohanterbar. I detta läge är det inte ovanligt att den unga/unge tappar ork, vilja och initiativförmåga att göra något överhuvudtaget.

### 3.2.3. Fortsatt press, hot och våld efter uppbrottet

Länsstyrelsen Östergötland ser utifrån kontakter med aktörer, verksamheter och unga att familjens och/eller släktens reaktioner ofta kommer som en extra påfrestning för den unga/unge under den första tiden av placeringen. För familjen kan det vara ytterst viktigt att den unga/unge återvänder snabbt, detta särskilt om situationen inte är offentlig. Exempel på reaktioner från familjen för att få den unga/unge att återvända kan vara;

- att påverka den unga/unges behov av bekräftelse genom att lova guld och gröna skogar om hon eller han kommer tillbaka
- att påverka den unga/unges skuld känslor genom att skicka brev, ringa eller liknande och förmedla att syskonen saknar den unga/unge eller att någon nära släkting har insjuknat
- att mamman eller någon annan nära familjemedlem hotar att ta livet av sig eller att någon förmedlar att andra i familjen kommer att bli straffade på grund av att den unga/unge håller sig undan
- att den unga/unge söks upp och hotas eller utsätts för våld

Att de unga i målgruppen utsätts för påtryckningar, hot och övergrepp av familjemedlemmar eller andra närstående efter uppbrottet framkommer i flera studier (Schlytter & Linell 2008; Socialstyrelsen 2007-112-3; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). I Socialstyrelsens rapport *Frihet och Familj* framkom att hälften av de placerade uppgav att familjen inte innan placeringen upplevt att deras heder var förlorad. Det främsta hotet mot familjens och släktens heder låg istället i att de unga sökt stöd och skydd från samhället och att de genom att bo på det skyddade boendet levde skilda från familjen utan att vara gifta. Hälften av de boende menade att den situation som föranlett placeringen inte var allmänt känd (Socialstyrelsen 2007-112-3). Av rapporten framkom också att en tredjedel av de placerade i skyddat boende uppgav att de utsatts för hot eller våld igen det närmsta året efter placeringen. I studien efterfrågades om de intervjuade ett år efter placering i skyddat boende kände sig mer, mindre eller lika hotade som när de kom till skyddat boende. För en tredjedel upplevdes hotet ha upphört och nästan lika många uppfattade hotet som reducerat. Ytterligare en tredjedel kände sig mer eller lika hotade som innan placeringen i skyddat boende (Socialstyrelsen 2007-112-3).

De yngre i målgruppen förefaller vara särskilt utsatta i förhållande till påtryckningar från familjen vilket dels kan bero på att de inte skyddats tillräckligt. Det kan också bero på att de står i ett större beroendeförhållande till dem som utsatt dem och att de befinner sig i början av en uppbrottsprocess. Konsekvenserna av att bryta upp kan för de yngsta i målgruppen vara extra påfrestande och beslutet att bryta upp kan vara mer akutstyrt och inte lika grundat som hos de äldre. Av en kartläggning av unga flickor aktuella för vård enligt LVU på grund av hedersrelaterat våld och förtryck framkom att 13 av de 18 flickor som ingick i studien uppgav att de utsatts för påtryckningar, hot eller våld av familjemedlemmar sedan de tagit kontakt med socialtjänsten. Under utredningen var det så många som 12 av de 18 flickorna som helt eller delvis tog tillbaka sin berättelse om utsatthet, tvång och våld (Schlytter & Linell 2008).

### 3.2.4. Fysisk och psykisk hälsa hos dem som placerats i skyddat boende

Av Socialstyrelsens rapport *Frihet och familj* (2007-112-3) framkommer att 39 procent av de som intervjuades då de placerades i skyddat boende uppgav att de led av sjukdomar eller hade andra hälsoproblem. Det handlade om psykosomatiska och psykiska symtom och om fysiska skador efter misshandel. Många hade olika problem med magen som värk, magkatarr, magsår och liknande. Huvudvärk och migrän var också vanligt. Några sa att de ibland hade svårt att andas och några plågades av mardrömmar. Flera hade också besvär som troligen hade orsakats av den misshandel de utsatts för. Totalt berättade en tredjedel av de intervjuade om skador till

följd av den misshandel de hade utsatts för. Det vanligaste var att ha ont i öronen, höra dåligt eller ha någon form av tinnitus. Smärta i andra delar av huvudet och kroppen förekom också, till exempel i eller kring ögonen och i käken. Förutom mer eller mindre kronisk smärta och nedsatt funktionsförmåga hade misshandeln också åstadkommit ärr och missbildningar.

Då det gällde den psykiska hälsan visar Socialstyrelsens rapport att de flesta var utsatta för ett stort psykiskt lidande då de kom till det skyddade boendet och att många fortsatte att må dåligt ungefär ett år senare. I den första intervjun svarade nästan alla att de ofta eller alltid hade varit oroliga. Den stora majoriteten hade ofta eller alltid känt sig ledsna, deprimerade och ångestfyllda. Lika många hade haft svårt att koncentrera sig och att sova. Huvudvärk var lika vanligt. De allra flesta hade haft ont i magen åtminstone ibland, och två tredjedelar hade ofta eller alltid haft dålig aptit. Självordstankar hade förekommit ofta hos drygt var fjärde och förekommit i någon form hos tre fjärdedelar. Vid uppföljningstillfället ungefär ett år senare var det färre som svarade att de under den senaste månaden ofta eller alltid hade känt av de olika symtomen eller haft de olika känslorna. Det var dock fortsatt en förhållandevis stor andel som ofta eller alltid mådde psykiskt dåligt. Exempelvis kände 69 procent ofta eller alltid oro och knappt hälften ångest. Också andelen som ofta hade självordstankar var oförändrad, cirka en tredjedel.

Dessa resultat bekräftas av rapporten *Stress och trauma* vilken också den visar att individer som placerats i skyddat boende utifrån en utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck i hög utsträckning utvecklat en psykisk ohälsa (Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2009). Studien som var en undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck i Grynings skyddsboende visade att en övervägande del av de placerade led av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). I skyddsgruppen uppfyllde 71 procent kriterierna för PTSD, mot 20 procent i en jämförelsegrupp<sup>1</sup>. Också den generella stressnivån var signifikant högre i skyddsgruppen än i jämförelsegruppen. I rapporten lyftes möjliga orsaker till PTSD och hög stressnivå i skyddsgruppen fram;

- hög förekomst av multipla potentiellt traumatiserande upplevelser, egna och anhörigas,
- minoritetsgruppsstillhörighet: flykt på grund av krig eller förföljelse,
- separation och flykt från familjen, vilket utgjorde en retraumatiserande upplevelse och
- separation, rädsla, oro, skuld- och skamkänslor, ensamhet, nya krav, oviss framtid vilket resulterade i en hög stressbelastning.

### 3.2.5. Vilka bilder framkommer av de unga som placerats

Som vi tidigare har lyft upp så är det främst flickor och unga kvinnors situation som belyses i förhållande till uppbrottet. Av de rapporter som belyser de som har brutit upp framträder en motsägelsefull bild av flickorna och de unga kvinnorna när de beskrivs av de som möter dem inom myndigheter eller verksamheter (Bak 2007; Bredal & Orupabo 2008; de los Reyes 2003; Jemteborn 2005). Flickorna och de unga kvinnorna kan beskrivas som upproriska frihetskämpar och rebeller som uppenbart har gått emot ett kollektivt utövat förtryck utan stöd i det egna nätverket. De kan också beskrivas som osjälvständiga, oerfarna kring beslutsfattande och ovetande om sina rättigheter, hur samhället fungerar och den egna kroppen. Vid sidan av dessa bilder finns den av flickor och unga kvinnor med svåra erfarenheter av kriminalitet, missbruk och övergrepp som genom att leva ett dubbelliv utökat sitt handlingsutrymme utan stöd och gränser från vuxenvärlden (Bak 2007; Bredal & Orupabo 2008). De olika bilderna av de unga i målgruppen kan se olika ut beroende på vem det är som beskriver dem, men det kan också vara kopplat till att de unga har olika erfarenhet av och förmåga att vara subjekt, sätta sig själv i första rummet, att fatta egna beslut och ta eget ansvar. Det kan handla om att de har



haft olika förutsättningar att socialiseras till självständighet utifrån den familj de levt i, vilka gränser de haft, vad familjen har låtit dem göra då det kommer till utbildning, boende eller relationer och vilka möjligheter de haft att ta del av andra normsystem genom skola och relationer. Vissa kan ha undertryckt egna känslor och intressen och anpassat sig till de kollektiva normerna under lång tid och gjort motstånd först då de tvingats ta ställning till ett äktenskap mot den egna viljan. För andra kan olika former av motstånd ha varit en genomgående strategi vilken i sig bidragit till att den unga/unge i högre grad upplever sig vara ett subjekt (de los Reyes 2003; Jemteborn 2005; Schlytter 2004; Socialstyrelsen 2007-112-3; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5).

### **3.3. Hur kan vi förstå de ungas uppbrotsprocess**

#### **3.3.1. Fokus på uppbrott från sammanhang man gått in i som vuxen**

Uppbrotsprocessen inom våldsforskningsfältet har främst fokuserat på vuxna kvinnors uppbrott från en våldsam relation med en självvald man. Också studier kring uppbrotsprocessen för de som lämnar en totalitär sluten rörelse fokuserar främst på de som i vuxen ålder ingått i en sådan för att sedan lämna den (Skoglund et al 2008). Då det gäller uppbrott från sammanhang som exempelvis en relation eller en sluten totalitär rörelse som individen gått in i som vuxen brukar man lyfta fram att det är viktigt att se den nedbrytningsprocess som kan ha föregått upprottet.

Då det gäller slutna totalitära rörelser brukar begreppet ”mind control” användas för att beskriva den process där individens fria val undergrävs genom metoder som förändrar och förvanskar en individs perceptioner, motivation, affekter, kognition och beteende (Järvå et al 2009; Skoglund et al 2008). För att kunna hjälpa den som utsatts för mind control är det avgörande att förstå hur påverkansprocessen gått till och vilka konsekvenser den fått (Järvå et al 2009). Skuld- och skambeläggning kan ses som viktiga verktyg i den nedbrytningsprocess som individen har utsatts för i den totalitära rörelsen. Detta resulterar i att individen förlorat den egna inre moralen till förmån för rörelsens ideologi och normsystem.

Då det gäller våldsutsatta kvinnor visar studier på de psykiskt nedbrytande processer, genom vilka våldet normaliseras och internaliseras av den utsatta, i den meningen att offret gradvis kan ta över förövarens verklighetsuppfattning (Lundgren 2004). Margareta Hydén menar att eftersom våld och kärlek är oförenliga så har vi två möjligheter då den som förväntas älska oss gör oss illa. Man kan erkänna våldet för vad det är och ge upp kärleken och relationen eller man kan omtolka våldet för att bevara kärleken vilket kan göras på tre viktiga områden, intention, handling och ansvar (Hydén 1995). Då det gäller intentionen kan våldet omtolkas till att bli ett bevis på att man betyder något. Då det gäller handlingen kan bagatellisering och minimalisering ses som huvudstrategierna. Den mäktigaste strategin kan sägas vara omtolkandet av ansvar för våldet. Om man lägger skulden för våldet på sig själv så kan våldet ses som adekvat och välförtjänt. Den mentala nedbrytningsprocess som skett ses som viktig att förstå för de som möter våldsutsatta då den kan påverka den utsattas möjligheter att hålla fast vid beslutet att bryta upp. Studier visar att känslor av skuld och skam för kvinnor som utsätts för våld av sin, av egen vilja valda, partner ofta handlar om en känsla av misslyckande över att ha hamnat i ett misshandelsförhållande, att inte kunnat skydda sina barn från utsatthet, att inte kunnat hindra våldet och inte kunnat bryta upp från partnern (Bredal 2010; Holmberg & Enander 2004). Holmberg och Enander ser att processen för kvinnor som bryter upp från en våldsutövande partner handlar om att bryta upp, att bli fri och att förstå. Den emotionella frigörelseprocessen framstår som den svåraste och den mest långvariga för de misshandlade kvinnorna (2004).

### 3.3.2. Fokus på de ungas levda erfarenhet för att förstå deras uppbrottsprocess

Flera rapporter lyfter fram att en viktig faktor att belysa, för att förstå de unga i målgruppens livssituation, är i vilken grad de har socialiserats i ett kollektivorienterat sammanhang med normer kring kön, sexualitet, äktenskap, heder och skam. Det är också viktigt att belysa hur detta påverkat de unga och hur de har anpassat sig till eller gjort motstånd mot dessa normer (Bredal & Orupabo 2008; Skogøy 2008; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Länsstyrelsen Östergötland menar att för att förstå de särskilda premisser som kan gälla uppbrottsprocessen för unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja behöver vi förstå deras levda erfarenhet. Med levda erfarenheter avser vi bakgrund sett ur ett individperspektiv (de Beauvoir 2002/1949). För många av de unga i målgruppen handlar det inte om att de gradvis har brutits ner utan snarare om att de utifrån kollektivorientering, normsystem och våldsutsatthet inte har haft möjlighet att utveckla ett tydligt eller helt "själv" och att de haft bristande möjligheter att utveckla en egen inre moral (Järvå et al 2009; Kağıtçıbaşı 2007). Den turkiska socialpsykologen Çiğdem Kağıtçıbaşı lyfter fram att en individs identitetsutveckling påverkas av kontextuella förhållanden och särskilt förhållanden i familjen. Hur familjen är organiserad, hur relationerna ser ut och vilka normer som förmedlas inom familjen är avgörande för att förstå individens identitetsutveckling och bildandet av "självet" (Kağıtçıbaşı 2002).

Barn socialiseras till att ha de funktioner som är centrala och relevanta utifrån de rådande normerna och förhållandena i gruppen (Kağıtçıbaşı 2007; Hundeide 2006). Barnets socialisering kan ses utifrån den grundläggande längtan efter att höra till, utifrån denna internaliserar barnet de rådande uppfattningarna i familjen (Leira, 2003; Bronfenbrenner 1979). Om de rådande uppfattningarna inom familjen innebär att vara andra till lags, se sig själv som mindre värd, undertrycka egna känslor, den egna kroppen och den egna sexualiteten påverkar detta den unga/unges identitetsutveckling (Kağıtçıbaşı 2002). Uppfostran i en kollektivorienterad familj där värden som lydnad, beroende, heder och skam förekommer och där den vanliga föräldraresponsen på överträdelser är fysiska straff kan enligt Kağıtçıbaşı leda till att de "utifrånstyrda" värderingarna för vad som är rätt och fel kan bli de dominerande, medan de "inifrånstyrda" är svaga (2002; 2007).

Att ha varit utsatt för begränsningar, kränkningar, hot och våld påverkar den unga/unge såväl mentalt som fysiskt. Rädslan kan ha förkroppsligats och påverkar beteenden utan att varken individen själv eller omgivningen förstår sambanden (IMDi 2008; Överlien 2010). Ett barn eller en ungdom som blir utsatt för våld från sin eller sina anknytningspersoner har inte heller samma möjligheter att få skydd från våldet eller att förstå att det inte är legitimt som andra personer som utsätts för våld (Cocozza 2003; Drugli 2003; Eriksson 2003; Hydén 1995; Lundgren et al 2001; Weinehall 1997; Överlien 2010). Judith Lewis Herman (1992) menar att en person som formats i en tvångsmässig miljö inte är anpassad till ett självständigt vuxenliv då utsattheten har påverkat förmågan att känna trygghet och fungera i relation till andra. Också förmågan att vara autonom och fatta rationella beslut påverkas av att man i liten utsträckning fått vägledning kring rätt och fel. Istället har ens handlingar och val ofta styrts av rädsla för bestraffningar och viljan att vara någon annan till lags.

Psykologen Håkan Järvå som tagit initiativ till Sveriges första behandlingshem för avhoppare från destruktiva och totalitära rörelser menar att unga som socialiserats i en sluten totalitär rörelse troligtvis har en komplicerad uppbrottsprocess. Järvå menar att för dem innebär ofta uppbrottet att de mister sin grundtrygghet och sina primära vårdgivare samtidigt som de kastas ut i ett sammanhang som de hela sitt liv lärt sig att frukta (Järvå et al 2009). Järvå lyfter fram att de ungas grundtrygghet kan sägas vara villkorad. Den interaktion som skett med de primära vårdgivarna i den slutna totalitära rörelsen inbegriper en världsuppfattning som säger

att världen utanför rörelsen är ond och att de egna individuella behoven också är av ondo på olika sätt. För att hålla det onda på avstånd krävs att man håller sig till den rätta läran, endast då är man trygg. Om man är född in i läran kan det innebära att man aldrig utvecklat en egen inre moral. För att den som kliver ur en totalitär rörelse ska kunna bli fri behöver hon eller han integrera det som hänt med en ny mer verklighetsförankrad syn på världen som grundar sig i de egna behoven (Järvå et al 2009).

Den norska sociologen Anja Bredal (2010) menar att känslor av skuld och skam ofta är närvarande i uppbrotsprocessen för de unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Skammen för de unga i målgruppen handlar om att man inte kunnat leva upp till de normer som funnits i familjen och det sociala sammanhanget kring kön, oskuld, sexualitet, äktenskap, respekt och lydnad. Då dessa värden i olika grad är internaliserade i de unga leder den egna oförmågan att leva upp till normerna ofta till ett självförakt. Bredal lyfter fram att till skillnad från vuxna kvinnor som utsatts för våld av sin självvalda partner, där skamkänslorna ofta är knutna till att man inte hade förmått bryta upp från relationen tidigare, är skammen för de unga i målgruppen ofta knuten till att man *har brutit upp* (Bredal 2010). Man har satt sina egna intressen framför kollektivets, man har orsakat sin familj skam och vanära, man kan ha behövt lämna människor som varit beroende av ens omsorg och man kan ha försatt andra familjemedlemmar i fara genom sitt uppbrott. Genom att kollektivet också ofta tydligt förmedlar skuld och skam till de unga i samband med uppbrottet, då de utsätter henne eller honom för press, hot, tvång, våld eller förnekelse, så gör detta uppbrottsprocessen oerhört svår för de unga.

### 3.3.3. Generella risk- och skyddsfaktorer i förhållande till kris, utsatthet och trauma

Då det gäller generella faktorer för barn och ungas möjligheter att bearbeta upprepad utsatthet, en kris eller en traumatisk händelse är positiva relationer till föräldrarna, en trygg anknytning, konstruktiva strategier hos föräldrarna, socialt stöd och upplevelse av kontinuitet och sammanhang i livet att betrakta som skyddande (Socialstyrelsen 2008-123-16; Socialstyrelsen 2010-3-10). För många i målgruppen saknas alla dessa skyddande faktorer vilket är viktigt att ta utgångspunkt i då det gäller de ungas behov i uppbrotsprocessen. Då det gäller generella riskfaktorer i förhållande till att hantera kris och trauma för unga kan följande lyftas fram. Att traumat är orsakat av föräldrar/anknytningspersoner, låg funktionsnivå i familjen, otrygg anknytning, funktionsnedsättning hos den unge själv, socialgruppstillhörighet och/eller minoritetsstatus, bristande socialt stöd efter händelsen, parallell livsstress, kön då flickor är mer sårbara för trauma och ålder där yngre är mer sårbara för trauma (Socialstyrelsen 2008-123-16; Socialstyrelsen 2010-3-10). För vissa i målgruppen finns alla dessa riskfaktorer representerade vilket är viktigt att lyfta fram då det gäller de ungas behov i uppbrotsprocessen.

### 3.3.4. Försvårande faktorer för de unga i förhållande till uppbrottet

Aktörer och verksamheter som länsstyrelsen Östergötland varit i kontakt med för fram att det finns en tendens till det på engelska benämnda fenomenet "blaming the victim" (Leira 2003) då det gäller samhällsinslag i samband med de unga i målgruppens uppbrott. Om den unga/unge inte sköter eller fullföljer sin placering eller inte vill polisanmäla, delta i förundersökningen eller vittna vid rättegången så läggs ansvaret på den unga/unge. Orsakerna till att barnet eller den unga/unge avviker eller går tillbaka till familjen söks inte i familjens förhållningssätt till den unga/unge eller i brister samhällsvården eller rättssystemet utan hos den unga/unge själv. Det är denna som saknar sin familj så mycket, är så ambivalent, aggressiv eller destruktiv så att effekterna av insatsen inte blir de önskade. Placeringar av unga är generellt komplicerade. Eftersom de ungas utsatthet kan ha pågått under lång tid och fått

långtgående konsekvenser gör det dem extra svåra att nå med samhällets insatser (Leira 2003). Länsstyrelsen Östergötland menar därför att det är viktigt att ha kunskap om de försvårande faktorer som kan finnas i förhållande till de ungas uppbrott för att förebygga att placeringar havererar.

Utifrån tidigare studier så kan ett uppbrott i sig ses som ett trauma. Symtom som är vanliga är ångest, depression, låg självförtroende, ensamhet, skuld känslor, obeslutsamhet, ökad mottaglighet för fysisk sjukdom, sexuella problem, dissociativa tillstånd, utbrändhet, ökad stressnivå, humörsvängningar, akut frustration, förvirring, sömnlöshet, viktnedgång eller ökning och rädsla för den eller de man brutit upp ifrån (Skoglund et al 2008). Det finns flera förhållanden som gör de unga i målgruppen sårbara i förhållande till att bryta upp ur och påbörja en bearbetning av sin utsatthet (Bredal & Orupabo 2008; de los Reyes 2003; Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2009; Muller 2010; Schlytter & Linell 2008; Socialstyrelsen 2007-112-3; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5).

De ungas upplevelse av utsatthet och behov av skydd och stöd ifrågasätts ofta av det egna nätverket vilket påverkar processen att bryta upp från och bearbeta sin utsatthet. Detta då bekräftelse på och giltiggörandet av det man varit med om är en förutsättning för att kunna påbörja en bearbetning (Leira 2003). Då det gäller unga under 18 år påverkas också deras tillgång till insatser av vårdnadshavarens inställning till vården vilket vi tidigare har lyft fram.

De ungas upplevelse av utsatthet och behov av skydd och stöd kan också ifrågasättas av de myndigheter som de söker skydd och stöd av med konsekvensen att de inte erbjuds insatser utifrån sina specifika behov. Om den unga/unge upplever att också samhället misstror henne eller honom och ifrågasätter det han eller hon varit med om kan samhällsingripandet i sig verka traumatiserande. Det kan också leda till att det tvång, förtryck, hot och våld som den unga/unge upplever att den utsätts för legitimeras, bagatelliseras och normaliseras för henne eller honom och för de som utsätter henne eller honom.

Uppbrottet kan i sig innebära en kris för den unga/unge genom att hotet kan upplevas som ökat och känslor av sorg, ensamhet, utanförskap och bristande kontroll över vad som sker i familjen kan vara överväldigande.

De unga kan uppleva uppbrottet som en antingen eller situation. För vissa kan press, hot och våld från närstående som reaktion på deras uppbrott leda till att de återvänder utan att det är tydligt om risken har ökat eller minskat för den unga/unge. Detta kan särskilt förekomma om samhället inte tillräckligt skyddat den unga/unge och säkerställt att den unga/unge upplevt en känsla av trygghet genom insatser riktade till den unga/unge och insatser i syfte att reducera hotet eller utreda familjens och nätverkets situation.

De unga är ofta ambivalenta inför sig själva utifrån våldsutsatthet, kollektivorientering och normer knutna till kön, sexualitet, äktenskap, oskuld, skam och heder. De unga som brutits ned mentalt och som har internaliserat normer som de själva inte kunnat leva upp till kan ha utvecklat ett starkt självförakt vilket de behöver ett mentalt stöd för att motarbeta och bearbeta.

De unga kan sakna framtidsdrömmar och hopp om en förändring utifrån känslor av utanförskap och brist på sammanhang. Detta kan dels vara en följd av våld, hot och förtryck men också av en begränsad autonomi och könsspecifika förväntningar under uppväxten vad gäller framtidsutsikter vilket kan ha påverkat de ungas möjligheter att fritt utveckla sina förmågor.

De ungas våldsutsatthet och känslor av självförakt, skuld och skam och bristande hopp om förändring kan leda till att de unga utvecklat eller utvecklar en egen destruktivitet i form av självskadebeteende, suicidalitet, kriminalitet, missbruk eller prostitution.

### 3.3.5. Andra försvårande faktorer som kan ses som relevanta

Länsstyrelsen Östergötland menar att flera av de försvårande faktorer som lyfts fram för uppbrotsprocessen för individer som lämnat en sluten totalitär rörelse är relevanta också i förhållande till de unga i målgruppen. Försvårande faktorer var (Skoglund et al 2008,127; 133; 148);

- de positiva sidorna inom den slutna rörelsen som tillhörigheten, vänskapen och tryggheten
- ambivalensen över att behöva lämna nära relationer. De som fortfarande hade ett hopp om att försonas med familjen trots att de var förskjutna var de som mådde sämst
- rädslan för det som fanns i det omgivande samhället som exempelvis att vara ensam och behöva ta ansvar för sitt eget liv
- rädsla för att bli förtappad, om jag lämnar församlingen sviker jag då också min religiösa övertygelse?
- rädsla för att drabbas av olycka, sjukdom eller död för att man lämnade församlingen
- kunskapen om hur det gått för andra som lämnat den sociala gruppen och hur de behandlats genom exempelvis utfrysning eller hot
- bristande kunskap om det omgivande samhället och egna inre gränser i förhållande till sin sexualitet, relationer och droger vilket kunde resultera i att särskilt unga hamnade i destruktiva sammanhang i samband med uppbrotsprocessen
- bristande kompetens om och stöd i uppbrotsprocessen från de myndigheter och organisationer man sökt hjälp från

De individer som i studien lyftes fram som de med störst hjälpbehov i samband med uppbrotsprocessen var de som inte hade något stöd ifrån sitt sociala nätverk inom den slutna rörelsen och inte heller hade något stödande nätverk eller känsla av tillhörighet utanför (Skoglund et al 2008). Om de dessutom hade kvar en religiös övertygelse och denna fungerade straffande och fördömande och inte tröstande sågs de som extra utsatta i uppbrotsprocessen. Andra riskfaktorer som ökade behovet av skydd och stöd var om de hade en sexuell läggning som fördömdes av rörelsen eller om de utsatts för misshandel eller övergrepp.

### 3.3.6. Särskilt om de ungas relation till kollektiv och förövare

Orsaken till att den unga/unge är placerad är att hon eller han har pressats, hotats, tvingats eller utsatts för våld av en eller flera närstående, ofta mamma, pappa, syskon, partner eller annan närstående. Deras vetskap om att deras uppbrott får konsekvenser för familjen och att enskilda familjemedlemmar också kan utsättas för press, tvång, hot eller våld är en faktor som påverkar de unga (Bak 2007; Socialstyrelsen 2007-112-3; Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5). Av det nationella samrådet som Länsstyrelsen i Stockholm genomförde kring skyddat boende för personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck (Länsstyrelsen i Stockholms län 2008) framfördes från de skyddade boendena att ungdomarnas förlust av banden till familjen och rädslan att helt förlora kontakten med familjen var ett av de starkaste motiven till att de avvek från det skyddade boendet och gick tillbaka till hemmet eller till att de blev suicidala eller självdestruktiva. Av Socialstyrelsens rapport *Frihet och familj* (2007) framkom att de unga angav både positiva och negativa känslor till föräldrarna. Särskilt gällde detta i förhållande till papporna. Exempelvis uppgav hälften av de unga att de alltid hade tyckt om sin pappa samtidigt som att de också svarade att de ofta eller alltid hade varit rädda för honom. Två tredjedelar av de unga kvinnor som uppgav att de ofta eller alltid hade tyckt om sina pappor menade samtidigt att det var han som stod bakom det förtryck och våld som de hade flytt ifrån.

Holmberg och Enander lyfter i boken *Varför går hon? – om misshandlade kvinnors uppbrotsprocesser* (2004) upp det traumatiska bandet mellan våldsutövare och våldsutsatt. De känslomässiga band som försvårar uppbrotsprocessen i det vuxna parförhållandet skulle kunna ses som

ännu svårare att hantera och lösa upp för de unga i målgruppen utifrån deras socialisering i ett kollektivorienterat sammanhang. Om förtryck, tvång och våld mot den unga/unge för att upprätthålla normer eller för att bestraffa normöverträdelser har pågått under lång tid och den unga/unge också upplevt andra familjemedlemmars utsatthet kan detta ha format deras psyke och personlighet. Herman menar att barn i ännu högre grad än vuxna, utvecklar starka känslomässiga bindningar till dem som utnyttjar och försummar dem. Den ”traumatiska bindning” som kan finnas mellan barn och förälder i dessa ärenden kan blandas ihop med den naturliga kärleksideologin (1992).

Holmberg och Enander (2004) menar att med kärleken följer en stark känsla av utsatthet då den som älskar lätt kan bli styrd på grund av dessa känslor. För de unga i målgruppen kan känslan av att vara utvald, att vara det äldsta barnet eller favoritbarnet, bidra till en särskild bindning till en våldsutövande förälder. För vissa av de unga i målgruppen kan uppväxten istället ha präglats av en avsaknad av känslor, de kan ständigt ha känt sig oälskade, aldrig fått en kram eller fått höra att de är värdefulla. Detta kan bidra till en särskild utsatthet i förhållande till familjen då den unga/unge kan ha svårt att stå emot om familjen plötsligt visar ömhet och värme efter hennes eller hans uppbrott. Holmberg och Enander menar att kärleken ofta går hand i hand med rädslan. Rädslan kan fungera nedbrytande då den kan påverka individens fundamentala känsla av sammanhang och trygghet. Rädslan kan också verka bindande till våldsverkligheten eftersom den utsatta inte helt vågar bryta upp av rädsla för vad som kommer att hända. Holmberg och Enander såg att rädslan för de flesta av deras informanter ökade efter uppbrottet.

Att känna medlidande med våldsutövaren/våldsutövarna kan också verka bindande för den våldsutsatta. Holmberg och Enander lyfter fram att de våldsutsattas egna upplevelser eller bakgrund aldrig gav upphov till något medlidande från dem själva. Att uppleva att det finns något gott, ett tecken som visar att relationen kan fungera verkar starkt bindande och minsta tecken på att det finns hopp för relationen verkar kompensera för allt det onda. Också detta kan ses som viktigt i förhållande till de unga i målgruppen då hoppet om att familjen och/eller släkten ska ha ändrat uppfattning och inställning till den unga/unge och hans eller hennes val ofta kan påverka deras förmåga att göra en realistisk bedömning av dem. Holmberg och Enander menar att våldsutsatta in i det sista kan kämpa för att relationen ska fungera eftersom att ge upp den kan vara alltför smärtsamt. Hoppet kan enligt dem därför ses som ett av de i förhållande till uppbrottet mest betydelsefulla banden då det är relaterat till den våldsutsattas kamp för att upprätthålla relationen.

Det finns också andra band som inte är rent emotionella. Holmberg och Enander lyfter fram att beroende kan verka bindande, vilket ofta är ett tydligt tema för de unga i målgruppen. Det kan vara yngre syskon som den unga/unge upplever är beroende av henne eller honom. Det kan handla om att den unga/unge vet eller är rädd för att syskon eller mamman kan bli misshandlade på grund av hennes eller hans eget uppbrott. Om man vet att mamman är våldsutsatt och kommer att straffas för att man själv har rymt kan detta vara en starkt bindande faktor. Om syskonen kommer att drabbas av dåligt rykte, giftas bort eller bli hårt begränsade på grund av det egna uppbrottet kan också ses som en bindande faktor för de unga i målgruppen. Det kan också vara ett eget upplevt beroende, en osäkerhet om ifall man klarar sig utan familjen. För de unga som varit isolerade och vars autonomi begränsats fungerar detta starkt bindande. Bortom familjen tornar sig en ännu större ensamhet vilket kan få den unga/unge att ge upp. Holmberg och Enander lyfter fram att ett sådant antagande vilar på ett logiskt felslut. Om ensamheten beror på att våldsutövaren lyckats isolera den utsatta är det troligen inte så att hon inte har någon utan honom utan snarare så att så länge hon är med honom har hon ingen annan.

### 3.3.7. Faktorer som kan fungera stärkande i förhållande till beslutet att bryta upp

Annika Jemteborn har intervjuat personal på skyddade boenden och flickor/unga kvinnor som placerats på grund av hedersrelaterat våld och förtryck eller risk att bli gifta mot sin vilja

och som har varit placerade under en längre tid (Jemteborn 2009). Jemteborn såg vissa förhållanden som kunde fungera stärkande för de ungas beslut att bryta upp, bland annat att de;

- varit "hemma och vänt" och försäkrat sig om att familjens löften om förändring inte var sanna
- skapat en fungerande länk till bakgrunden
- haft en kontakt med personer i familjen som i hemlighet stöttat dem
- funnit en betydelsefull privat relation, som delvis kunde ersätta förlusten av familjens kärlek
- hittat en sysselsättning och genom detta hittat en ny mening med sina liv
- fått positiv bekräftelse från flera i omgivningen
- hade haft tid att erfara att de faktiskt klarade sig själva

Jemteborn såg att de unga flickorna och kvinnornas emotionella process möjliggjordes av att tid och avstånd lades mellan dem och familjen vilket bidrog till att de unga;

- hann bygga upp sitt självförtroende och en egen identitet
- lyckades bryta vanan av att alltid sätta andra före sig själva
- kom till insikt om att de inte själva bar skuld till att de kränkts och/eller bestraffats

Också av Socialstyrelsens rapport *Frihet och familj* och av erfarenheter från Oslo Krisecenter framkommer att tillgång till stärkande relationer underlättar ungas uppbrott (Dullum 2010; Oslo Krisecenter 2008; Socialstyrelsen 2007-112-3). I rapporterna lyfts fram att det råder delvis olika förhållanden beroende av om man är ensam placerad eller om man har en tillhörighet i form av en partner eller egna barn. Utvärderingen av Oslo Krisecenter visade att kvinnor med barn efter intensiva initiala insatser kunde bemästra en självständig tillvaro efter ett till två år medan de kvinnor som var ensamstående hade en mycket mer komplicerad situation. De hade också behov av intensiva insatser i inledningsfasen men de behövde mycket längre tid på sig att organisera om sitt liv efter brytningen med partnern eller familjen. Oslo Krisecenter menade utifrån detta att det behövde utvecklas särskilda metoder för att arbeta med de som var ensamstående (Dullum 2010; Oslo Krisecenter 2008).

### **3.4. Vad behöver de unga från den lokala nivån i förhållande till sitt uppbrott**

#### **3.4.1. Vikten av att se den unga/unges bakgrund**

Länsstyrelsen Östergötland menar att det är avgörande att förstå den unga/unges levda erfarenhet för att kunna förstå den unga/unges behov av skydd, stöd och rehabilitering. Bakgrunden till den unga/unges uppbrott är viktigt att kartlägga eftersom motivet bakom uppbrottet kan säga något om var i uppbrottsprocessen den unga/unge befinner sig. Holmberg och Enander lyfter fram att för deras informanter kunde uppbrottet föranledas av en upplevelse av att ha nått botten och att ha tagit slut känslomässigt. En annan faktor var rädsla, en rädsla för faktisk eller känslomässig död kunde utlösa uppbrottet (2004). Utifrån den lokala nivåns möjligheter att möta de ungas behov i uppbrottsprocessen är det viktigt att kartlägga;

- i vilken mån den unga/unges uppbrott är noga överlagt och planerat eller om det är akut
- i vilken mån den unga/unges utsatthet har pågått under lång tid eller om hemförhållandena innan uppbrottet beskrivs som fungerande av den unga/unge
- om uppbrottet snarast skett mot den unga/unges egen vilja genom att familjen tagit avstånd från honom/henne och uteslutit honom/henne från familjen
- om den unga/unge brutit upp för att kunna möjliggöra en relation, exempelvis till en partner eller till sina barn
- i vilken mån den unga/unge har brutit upp känslomässigt
- om den unga/unge tidigare har försökt bryta upp, vad var upplevelsen av detta uppbrott, hur reagerade den unga/unges familj då hon eller han kom tillbaka, vad var orsaken till att bryta upp igen?

### 3.4.2. Olika behov i olika faser

De unga i målgruppen kan dels ha behov av att hantera reaktioner på det de upplevt innan uppbrottet och dels behov av att hantera uppbrottet i sig. Den indelning vi gör i förhållande till de ungas behov vid en placering är den akuta fasan, mellanfasen och en långsiktig fas. Denna indelning är utformad för att synliggöra att de unga kan ses som i behov av delvis olika sorters insatser av den lokala nivån i olika faser. Det finns flera olika indelningar av ett krisförlopp och var de unga befinner sig i den individuella uppbrottsprocessen varierar. Utifrån ungas behov av att komma ur och bearbeta utsatthet, trauma och ta sig igenom en kris kan vi se vissa förutsättningar som behöver finnas (Broberg et al 2010; Hindberg et al 2009; Landstinget i Östergötland 2007; Landstinget i Östergötland 2007b; Skogøy 2008; Socialstyrelsen 2008-123-16);

I den *akuta fasan* är det första och viktigaste steget att skydda den unga/unge från fortsatt våld, etablera en relation till den unga/unge och förmedla trygghet och tillit. Om den unga/unge fortsätter att leva med hot, våld eller övergrepp är det mycket svårt – i värsta fall omöjligt – för henne eller honom att tillgodogöra sig information, stöd eller behandling. Insatserna i denna fas behöver vara intensiva, hållande och säkerställa att de basala behoven är tillgodosedda. Ett sammanhang, daglig sysselsättning och fysisk aktivitet är skyddande insatser. Stödet ska vara praktiskt, emotionellt och socialt. I den akuta fasan är det viktigt att stöd förmedlas på ett empatiskt sätt och att den utsatta får bekräftelse på det hon eller han har utsatts för, det är viktigt att de som möter de unga är uppmärksamma på risken för retraumatisering. Det är viktigt att följa upp de individuella reaktionerna på krisen. Det behövs också kontinuerlig information om skyddsprocessen, om rättsprocessen, om reaktionerna på den egna våldsut-sattheten med mera.

Också i *mellanfasen* behövs intensiva insatser. Det är här viktigt att förekomma behov, det kan finnas behov som inte prioriterades akut men som nu blir stora. Först i denna fas ser man hur individen anpassar sig till situationen och det är viktigt att utreda de individuella behoven. Om det är aktuellt kan en remittering till traumafokuserad psykoterapeutisk behandling göras. Även om inte en bearbetning av den unga/unges utsatthet är aktuell i denna fas kan det vara viktigt att en relation börja byggas mellan terapeuten och den unga/unge. Att förmedla hållande och kontinuitet är fortfarande viktigt. I denna fas bör de som möter den unga/unge börja jobba mot en normalisering av situationen, att stödja positiv bemästring och motverka offerroll. Att ge den unga/unge information om hur hon eller han kan ta hand om sig själv och bemästra sina egna krisreaktioner är viktigt i denna fas och kan ske både individuellt och i grupp. Då det gäller gruppverksamhet förutsätter denna en tydlig struktur. Att lotsa den unga/unge till ett sammanhang och en tillhörighet är viktigt i denna fas liksom att förmedla hopp och ge goda förebilder. Personkontinuitet i stödinsatserna är mycket viktigt.

I *långtidsfasen* sätts insatserna in utifrån de individuella behoven. I denna fas ligger fokus på ett eget fungerande sammanhang och sysselsättning. Hållandet är inte lika starkt men kontinuitet och uppföljning är fortfarande viktigt. Särskilt då ett minskat hållande och ett avtagande fokus på den unga/unges behov av skydd kan väcka känslor av ensamhet hos den unga/unge. I denna fas kan det vara viktigt att tillgodose de ungas behov av att dela sin erfarenhet med andra som haft liknande erfarenheter, stödgrupper och självhjäpsgrupper kan vara aktuella. Den unga/unge kan behöva psykoterapeutisk behandling, ibland under lång tid. Det handlar dels om en bearbetning/rekonstruktion av det de har varit utsatta för och att få redskap för att kunna förlika sig med och acceptera sin situation och det som skett. Vi ger i kapitel 6 förslag kring insatser och utförare som kan vara lämpliga för de unga i de olika faserna.

### 3.4.3. Grundläggande kunskap om psykiskt trauma och posttraumatisk stress

Som vi tidigare lyft fram kan de unga i uppbrottet ha en hög psykisk ohälsa. I rapporten *Stress och Trauma* (Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2009) framkom att förekomsten av PTSD



och hög stressnivå troligtvis har en negativ inverkan på möjligheterna att hantera den aktuella situationen när den unga/unge lever i ett skyddat boende på flykt från sin familj och sitt nätverk. I rapporten betonades att de utsatta bör erbjudas professionell behandling och att de som arbetar med de utsatta bör få grundläggande utbildning vad gäller trauma och PTSD och regelbundet få handledning. Detta är något Länsstyrelsen Östergötland menar är viktigt att ta hänsyn till vid placeringar av de unga i målgruppen. För att synliggöra de ungas behov av att placeras i en verksamhet med grundläggande kunskap kring trauma och PTSD och de unga i målgruppens behov av professionell behandling utifrån den egna psykiska ohälsan gör vi en viss fördjupning kring trauma.

#### 3.4.4. Vad innebär psyki skt trauma

Att isoleras och utsätts för hot, våld eller övergrepp kan leda till psykiskt trauma. Traumatiska händelser kan definieras som starka, ofta plötsliga, överväldigande händelser som hotar det egna eller någon annans liv eller fysiska integritet. Psykiskt trauma uppstår när den hotfulla händelsen är så överväldigande och skrämmande att människans normala fysiska och psykiska respons på fara sätts ur spel och bryter samman och negativa symptom uppstår (Herman 1992). De symptom som främst förknippas med psykiskt trauma, och som också är kopplade till diagnosen PTSD (post traumatic stress syndrome) är:

- återupplevande/inträngande - där spontana, okontrollerbara minnen av den traumatiska händelsen tränger sig in i den drabbades medvetande under dagen och/eller i drömmar om natten,
- undvikande/avskärmande – maktlösheten i den traumatiska situationen har försatt den drabbade i ett passivt, avtrubbade tillstånd som sedan fortsätter efter att den händelsen är över, och gör personen oengagerad och icke närvarande i sitt eget liv,
- förhöjd spänning/överspändhet – den drabbade kan varken slappna av fysiskt eller psykiskt, är ständigt beredd på fara, kan inte sova och är extremt lättskrämd och irritabel.

För att uppfylla kriterierna för diagnosen PTSD ska den som drabbats ha varit med om en sådan överväldigande och hotfull situation som nämnts ovan, samt lida av minst tre symptom på undvikande, minst två symptom på förhöjd spänning och minst ett symptom på återupplevande. Symptomen ska ha varat i minst en månad och personen ska också uppleva påtaglig stress och negativ påverkan i sociala, arbetsmässiga och andra sammanhang. I gynnsamma fall klingar symptomen efter en enstaka traumatisk upplevelse av med tiden. Om symptomen däremot finns kvar efter tre månader betraktas tillståndet som kroniskt, och leder ofta till ytterligare symptom såsom depression, koncentrationssvårigheter, fobier, fysiska smärttillstånd, missbruk och ätstörningar. Vid kroniska besvär behövs vanligen specifik traumafokuserad behandling, då det är sällsynt att tillståndet förbättras spontant. Det är viktigt att notera att en individ kan lida av allvarlig posttraumatisk stress utan att uppfylla kriterierna för diagnosen PTSD. Barn och ungdomar löper större risk än vuxna att få bestående psykiska men av traumatiska händelser (Herman 1992).

#### 3.4.5. Upprepat psykiskt trauma (komplext PTSD)

Att under längre tid (månader till år) utsätts för hot, våld och/eller övergrepp kan emellertid leda till långt mer omfattande psykiska konsekvenser för den som drabbas, än som är fallet efter en enstaka traumatisk händelse. En förutsättning för långdraget, upprepat psykiskt trauma är att den drabbade saknar möjlighet att lämna vålds- eller övergreppssituationen. Såsom vid fångenskap där offret är fysiskt inlåst, eller i familjer där barn misshandlas eller utnyttjas och barnet på grund av sin låga ålder och sitt beroende av föräldrarna inte har möjlighet att fly.

Herman föreslår termen komplext posttraumatiskt stressyndrom för att benämna sådana tillstånd/symptom som är konsekvenser av långdraget, upprepat psykiskt trauma. Förutom de ovan nämnda symptomen på psykiskt trauma/PTSD kan den som varit utsatt då också drabbas av omfattande förändringar i:

- känsloreglering (självordstankar, kronisk nedstämdhet, benägenhet att skada sig själv, extrema yttringar av ilska och/eller sexualitet)
- medvetande (minnesförlust, abnormt förstärkt hågkomst, dissociationsepisoder, grubblerier),
- självuppfattning (känslor av hjälplöshet, lamslagning, skuld/skam, förnedring, brännmärkning, total olikhet i förhållande till andra)
- uppfattning av gärningsmannen (känsla av ett speciellt/övernaturligt förhållande, idealisering, paradoxal tacksamhet, tillskriva gärningsmannen all makt, acceptera gärningsmannens trossystem/rationaliseringar)
- relationer till andra (splittring i intima relationer, upprepat sökande efter en räddare, isolering, undandragande, bestående misstro, underlåtande att skydda sig själv)
- meningssystem (förlust av tro som håller en uppe, hopplöshet/förtvivlan)

#### 3.4.6. Återhämtning efter långdraget, upprepat psykiskt trauma (komplext PTSD)

Tillfrisknande och återhämtning efter långdraget, upprepat psykiskt trauma är en omfattande och psykiskt krävande process som vanligen tar många år i anspråk (Herman 1992). Kärnerfarenheterna i det psykiska traumat är att den drabbade har gjorts maktlös och att hans eller hennes band till andra människor har skadats allvarligt eller förstörts, varför ett återhämtande måste innebära att den drabbades känsla av självbestämmande återställs och att nya mänskliga band skapas. Relationerna till andra människor är avgörande, traumat kan inte upplösas av den drabbade på egen hand. Med hjälp av nya mänskliga band, först inom ramen för en terapeutisk relation och senare successivt till andra människor, kan den som varit utsatt börja utveckla/återerövra psykiska förmågor som skadats eller förstörts av traumat, såsom tillit, självständighet, initiativkraft, kompetens, identitet och intimitet. De huvudsakliga stadierna i tillfrisknandet efter upprepat psykiskt trauma benämns av Herman såsom:

- trygghetsfasen (stabilisering) – där målet är att den drabbade ska få hjälp att uppnå en viss grad av självbestämmande, fysisk och psykisk trygghet och stabilitet, och en viss tillit till andra människor
- hågkomst- och sörjande (bearbetning) – där den drabbade i en terapeutisk relation får möjlighet att minnas och bearbeta sina traumatiska upplevelser och sörja det liv och det jag som gått förlorat
- återskapande av samband (nystart) – där den drabbade börjar skapa sig ett nytt liv efter traumat: nya förmågor, nya förhållningssätt, nya relationer och en ny tro på livet

Processen är inte rätlinjig, och den drabbade kan behöva återvända till tidigare faser i omgångar. Även efter en lyckad återhämtningsprocess, där traumat kan betraktas som till största delen bearbetat och upplöst, finns risk för temporära återfall, för vilka den som varit utsatt behöver ha beredskap (Herman 1992).

#### 3.4.7. Tillfrisknande och återhämtning för de unga i målgruppen

Oavsett om den unga/unge varit utsatt för det Herman definierar som ett långdraget, upprepat psykiskt trauma (komplext PTSD) eller inte så syftar de insatser som Länsstyrelsen Östergötland föreslår i akutfasen och mellanfasen till att skapa en så pass trygg och stabil situation för den unga/unge att en bearbetning och nystart ska kunna vara möjlig. Att påbörja

en bearbetning av det den unga/unge utsatts för innebär att det inre försvarssystemet kopplas ifrån. Under denna process är den unga/unge mer sårbar och utsatt känslomässigt (ATV 2007). Detta gör att det är nödvändigt att den unga/unge runtomkring sig har en tillräckligt trygg situation. För de unga i målgruppen kan en bearbetning kanske vara aktuell först i den långsiktiga fasen. Som vi lyft fram tidigare i vägledningen så är det främst de ungas behov i den akuta fasen och då främst de mer praktiska behoven som tillgodosetts. Att minska den enskildes utsatthet för hot och våld, det *yttre* skyddet som att flytta den utsatta bort från en plats och ett hotande sammanhang till en annan skyddad plats är den del av skyddsaspekten som på ett sätt är enklast att erbjuda från den lokala nivån. En förutsättning för att det yttre skyddet ska vara effektivt är dock att det parallellt erbjuds insatser för att stärka det *inre* skyddet. Detta är en mer resurskrävande och långvarig process och det krävs tid, utrymme, kompetens och erfarenhet för att arbeta med detta. Vi vet också mindre om hur vi rent praktiskt ska kunna erbjuda de unga ett inre emotionellt skydd (Dokumentation Sättra Bruk 2010).

### 3.5. Vissa bärande teman i förhållande till de unga i målgruppen

#### 3.5.1. Inledning

Länsstyrelsen Östergötland menar, utifrån de kontakter vi haft med verksamheter, aktörer och unga, att det finns vissa bärande teman i förhållande till de ungas uppbrottsprocess som kan vara särskilt viktiga att lyfta fram och resonera kring vilket vi gör nedan utifrån forskning och konkreta exempel. De citat som belyser de olika temana kommer från unga som kommit en bit på väg i sitt uppbrott från tvång, kontroll, hot och våld och som tillsammans med oss reflekterat kring sina egna och andra ungas behov i uppbrottet.

#### 3.5.2. Relationer

Relationen som en egen metod kan ses som själva fundamentet i arbetet med personer som bryter upp från våld och förtryck och som befinner sig i kris (ATV 2007; Herman 1992; Kvinnors Nätverk 2010; Leira 2003; Schlytter et al 2011; Skogøy 2008). Relationen är en förutsättning för att den unga/unge ska kunna utveckla de grundläggande förmågorna till tillit, självständighet, initiativkraft, kompetens, identitet och intimitet (Herman 1992). Länsstyrelsen Östergötland menar utifrån detta att främjandet av hållande relationer för den unga/unge måste vara en utgångspunkt vid placeringar av de unga i målgruppen. Både vad gäller relationen mellan professionella och den unga/unge och vad gäller att möjliggöra andra relationer för den unga/unge.

*"Frihet har inget värde så länge man är ensam. Behovet av stöd finns till den dag individen har hittat sitt eget nätverk som kan ge det en individ behöver för att leva. Någon att dela både glädje och sorg med, någon som saknar en om man försvinner."*

Ung kvinna som varit placerad

En framgångsfaktor vid placeringar är att den unga/unge beviljas en egen kontaktperson som kan följa den unga/unge i hennes eller hans process och finnas som en länk mellan den unga/unge och myndigheter och verksamheter (Jemteborn 2005). Utifrån våra kontakter med verksamheter, aktörer och unga är det viktigt att denna person inte har ansvar för myndighetsutövning eller beslut som kan gå emot den unga/unge, utan hon eller han behöver ett ombud som helt står på hennes eller hans sida. Av rapporten *Heder och det civila samhällets metoder*

framkommer att för att de unga ska kunna känna trygghet, stabilitet och kunna gå vidare i sin process så krävs det flera insatser i kombination (Schlytter et al 2011). En annan viktig del är att insatser som till exempel stödperson, individuella samtal och gruppverksamhet behöver ske under ledning av anställda. En viktig slutsats i rapporten var utifrån detta att det inte är möjligt att bedriva ett framgångsrikt individuellt stödarbete för de unga enbart genom oavlönat frivilligarbete (Schlytter et al 2011).

Då det gäller relationer för de unga i målgruppen är det viktigt att se på vad ungas sociala nätverk generellt har för funktioner och att försöka att tillfälligtvis eller för en längre tid se till att den unga/unge får hålla uppe dessa funktioner för att orka med placeringen. Detta behov finns oavsett om den unga/unge är över eller under 18 år. Ett fungerande socialt nätverk räknas som en central skyddsfaktor, därför är det viktigt att det sammanhang som den unga/unge kommer ifrån noga kartläggs för att se om det finns någon eller några den unga/unge kan ha kontakt med utan att hotet trappas upp. Det kan vara en familjemedlem, en vän eller en mer professionell kontakt som exempelvis en skolkurator eller en lärare som kan ha varit en viktig person i förhållande till den unga/unges beslut att bryta upp. Om det inte finns någon i den unga/unges nätverk som hon eller han kan eller vill ha en kontakt med är det än viktigare att detta kompenseras genom ett extra hållande i vården.

Skogøy lyfter upp att en våldsutsatt person i den akuta fasen kan ha svårt att släppa skyddsstrategier som varit adekvata utifrån sin tidigare levda erfarenhet, som att vara på sin vakt och att ha svårt att lita på människor. Om inte dessa strategier förstås av hjälparen kan detta ställa till problem i relationen (2008). Också Leira lyfter upp att den som inte förstår ungas strategier och ångest över att släppa sina försvar kan tolka reaktionerna som att det är de som inte räcker till och därför känna sig avvisade, lurade och diskvalificerade (2003).

Ett sätt för den lokala nivån att möjliggöra relationer är de boendeformer som erbjuds den unga/unge i de olika faserna. Leira menar att om en ung person behöver bryta med sin familj på grund av hot och våld är det nödvändigt att den unga/unge får hjälp och vägledning i denna övergång (2003). Den unga/unge måste få känna att hon eller han får lov att knyta nya nära relationer utan att detta innebär ett svek mot den egna familjen. Om inte den unga/unge utvecklar denna känsla kan flytten resultera i ett trauma vilket i sin tur kan ge upphov till ångest hos den unga/unge. Den unga/unge orkar inte riskera smärtan av att bli övergiven eller sviken på nytt varför hon eller han kan undvika kontakt och tillit med aggression, avvisning och manipulering. På så sätt spricker placeringen och en ond spiral har satts igång (Leira 2003).

*"Institution kan vara bra under en övergångsperiod, det är en neutral plats med professionella. Familjehem kan byta ut familjen i känslan. Känslan av att ha svikit sin familj, även om man vet att det inte är så."*

Ung kvinna som varit placerad

För de unga i målgruppen, oavsett om de är över eller under 18 år är det viktigt att se deras behov av hjälp att hantera en upplevelse av att svika familjen. En flytt av den unga/unge utan nödvändiga tillitsskapande procedurer vare sig det är till ett familjehem, ett HVB-hem, en institution eller en kvinnojour kan ge svåra konsekvenser för den unga/unge. Leira drar paralleller till de unga som till slut hamnar på gatan då de svikits både av den egna familjen och av samhället. Hon menar att samhället måste ta ansvar för de unga som behöver bryta med den egna familjen och ge dem samma rättigheter som de unga som har en tillhörighet i en familj som klarar av att ge dem omsorg och trygghet.

### 3.5.3. Trygghet/kontinuitet och en hållande struktur

Länsstyrelsen Östergötland menar utifrån kontakter med verksamheter, aktörer och unga att behovet av trygghet och en hållande struktur från första stund är enormt stort hos de unga i målgruppen. Att vara ensam på sitt rum i ett familjehem, en institution eller i en egen lägenhet utan nätverk, med en kris att hantera och ett obearbetat trauma kan innebära en risk för den unga/unge att inte orka hålla fast vid beslutet att bryta upp. Det grundläggande förhållningssättet vid krisbemötande inkluderar hållande och härbärgerande och arbetet är inriktat på självreglering och återuppbyggnad (Landstinget i Östergötland 2007b). Det är viktigt att hjälpa den unga/unge till egen aktivitet och att från första stund inge hopp om att hon eller han kan ta sig igenom krisen. Den hållande strukturen efter uppbrottet behöver anpassas efter det den unga/unge har varit utsatt för och hennes eller hans reaktioner på uppbrottet. Fasta rutiner, som att stå upp vid samma tider är nödvändiga. Regelbunden rytm vad gäller sömn, mat, fysisk aktivitet och sysslor ökar välbefinnandet både kroppsligt och mentalt. Den oro, rädsla och ångest som den unga/unge upplever, behöver mötas professionellt.

*"Med tanke på att det är svårt att hantera ensamhet riskerar de här ungdomarna att fatta fel beslut på grund av att de söker bekräftelse, närhet och trygghet. Detta kan leda till att de handlar irrationellt och att man har svårt att förstå deras val och beslut. Det som är viktigt är att man får många stödsamtal så att man får hjälp att agera utifrån sina förutsättningar och att man får stöd att hantera sin vardag."*

Ung kvinna som varit placerad

Den hållande strukturen handlar också om förhållningssätt hos de som möter den unga/unge. ATV menar utifrån sina erfarenheter av att arbeta stödjande med våldsutsatta som socialiserats i ett kollektivorienterat sammanhang att relationen mellan hjälparen och den våldsutsatta var annorlunda än den vanliga terapeutiska alliansen (ATV 2007). Relationsbyggandet inbegrep i större utsträckning att vara mer personlig, flexibel och också att hjälpa till med andra saker som inte hade med det inre stödet att göra. Då det gällde ett interkulturellt anpassat fokus för att bemästra trauma lyfte ATV fram att det var viktigt att betona närliggande gemenskap, relationer, indirekta arbetsmetoder, integrering av egna kulturella symboler och traditioner som kunde vara positiva och verka helande för den utsatta.

*"Sorgen är en process som jag måste gå igenom, ibland blir jag rädd att visa den för då vill de ta mig till psykiatrin. Jag vill bara att någon ska hålla om mig och visa att vi tillsammans kan ta oss igenom sorgen. Att det är naturligt att verkligen visa det utan att bli bedömd som att jag är psykiskt sjuk utan istället se det som normalt. Det är som om de blir rädda när vi gråter för mycket, när tårarna väl börjar finns det inget slut på dem. Våga bara vara där."*

Ung kvinna som varit placerad

ATV förespråkade också att hjälparen kunde behöva vara mer aktiv, än vad som är vanligt inom psykologisk praxis genom att ge råd och vara mer expert än lyssnare eller vägledare. Också Skogøy menar att den "hjälp till självhjälpsideologi" som är vanlig inom arbetet med våldsutsatta som bryter upp från en självvald relation kan vara otillräcklig i förhållande till våldsutsatta som socialiserats i ett kollektiv-orienterat sammanhang (Skogøy 2008). Inom självhjälpsideologin handlar bistånd om att hjälpa individen att realisera sig själv och sina inneboende resurser. Hjälparen har mer rollen av en samtalspartner eller vägledare utifrån

tanken att alla individer är experter på sina egna liv. Skogøy menar att i förhållande till unga som bryter upp från våldsutsatthet och som socialiserats i ett kollektiv-orienterat sammanhang är det viktigt att se deras behov, särskilt i den akuta fasen, av en tydlig expertroll hos hjälparen. Det kan handla om att tydligt råda den unga/unge vad gäller beslut kring den egna säkerheten som att betona hotet mot den unga/unge och avråda den unga/unge i den akuta fasen från att ha kontakt med familj och/eller släkt. Skogøy lyfter fram att en tydlig expertroll kan ge den utsatta en nödvändig känsla av trygghet i en situation som förefaller både översiktlig och svår. Målsättningen vad gäller relationen mellan hjälpare och utsatt bör dock enligt Skogøy vara att hjälparen blir mindre rådgivare och mer samtalspartner i takt med att situationen blir mer överblickbar och hanterbar för den utsatta.

*"Helt plötsligt skulle jag fatta en massa beslut om saker jag inte hade en aning om och dessutom hade jag aldrig tidigare fått vara delaktig i något som rörde min person"*

Ung kvinna som varit placerad

Också Bredal & Orupabo (2008) lyfter i sin utvärdering av skyddade boenden för unga utsatta för eller i risk för tvångsäktenskap fram vikten av att kunna balansera bilden av offer och aktör för de som möter de unga. Samtidigt som att det är centralt att förstå att den unges förmåga att hantera sin situation kan påverkas av en rad förhållanden så menar de att det är viktigt att inte göra målgruppen till osjälvständiga offer ur stånd att fatta egna beslut.

Länsstyrelsen Östergötland menar att för att kunna belysa den unga/unges behov av en hållande-struktur genom hela den unga/unges process är det viktigt att de som möter de unga i målgruppen reflekterar kring;

- vilka konsekvenser den levda erfarenheten och uppbrottet har haft på den unga/unges psykiska och fysiska hälsa
- hur den levda erfarenheten och uppbrottet kan begränsa den unga/unges möjligheter i nuet och påverka hennes eller hans beslut
- vilka beslut som den unga/unge kan behöva särskilt stöd kring att fatta, exempelvis kring skyddssituationen och kontakt med den eller de som utgör hotet
- hur detta kan göras utan att frånta henne eller honom aktörsskap
- skillnader vad gäller förhållningssätt och insatser beroende på om den unga/unge är över eller under 18 år
- hur man kan arbeta jagstärkande och för en normaliserad tillvaro utan att ställa alltför höga krav på den unga/unge

#### 3.5.4. Kroppsmedvetenhet och "subjektsstärkande" arbete

Behovet av subjektsstärkande arbete och en kontakt med den egna kroppen kan ses som mycket stort hos de unga i målgruppen. De unga kan som vi tidigare har lyft fram utifrån våldsutsatthet och normer kring kön och sexualitet vara nedbrutna, utan egenvärde och utan kontakt med den egna kroppen.

*"När jag var yngre var jag med om en tragisk händelse. En kille på skolan som dessutom var vän till familjen utsatte mig för ett våldtäktsförsök. När det kom fram till min familj blev min mamma galen, hon ansåg att det var mitt fel. Hemma blev jag misshandlad av min bror. Killens familj kom också hem till oss och jag fick be honom och hans familj om ursäkt för att jag hade betett mig som en hora. Hela släkten var portvakter till min sexualitet."*

Ung kvinna som varit placerad

Om det i familjen och/eller släkten funnits en tydlig manlig överordning och kvinnlig underordning så påverkar det de ungas syn på sig själva, på det andra könet och det kan också påverka deras egna relationer. Att själv ha utsatts för våld, upplevt våld eller tvingats att slå någon annan för att hon eller han har gått emot de könsspecifika förväntningarna får också konsekvenser. Som vi tidigare lyft fram kan upplevelserna i hög grad ha "satt sig i kroppen" på den unga/unge. Vi ser att det bland de unga i målgruppen är vanligt förekommande med självmordstankar, självskadebeteende, ätstörningar och missbruk. Det är också vanligt att hamna i destruktiva relationer. ATV lyfter fram att det finns ett stort vakuum vad gäller metoder anpassade för våldsutsatta i den akuta fasen där hotet fortfarande kan vara närvarande och uppbrottsituationen i sig är stressande, vilket framkom under deras projekt *familievold og etnisitet* (ATV 2007) Judith van der Weele och Annika With som har arbetat med trauma i förhållande till unga våldsutsatta kvinnor med minoritetsbakgrund inom ATV:s verksamhet menar att vägen tillbaka för en person som utsatts för våld, brutits ned som människa och förlorat sitt egenvärde går genom kroppen (Weele & With 2008, s. 15, vår översättning):

*"Vi tänker på kroppen som ett hus. In hit föddes jag och detta hus är det sista jag lämnar när jag dör. Om vårt hus raseras, så förlorar vi kontakten med det, vi förlorar intresse för det och vi glömmer huset. När du drabbas av det omöjliga, är det normalt att försvara sig genom att inte se, höra, lukta och ha känslor. Men samtidigt stänger du ute också det goda som du såg, hörde, luktade och kände. Som en reaktion på en sjuk situation, stänger vi ute livet och blir ensamma i mörkret. Vi blir lessna, vi stelar, vi slutar nästan att andas. Att göra sig så osynlig som möjlig kan vara nödvändigt om det är fråga om att överleva. Men när vi ska ut i livet igen, då måste vi väcka kropp och hjärta. Och vägen tillbaka till dig själv går genom kroppen."*

van der Weele och With har skrivit en handbok om stabiliseringsarbete för unga kvinnor med minoritetsbakgrund, som upplevt våld i en nära relation, *Sommerfuglkvinnan* (2008). Fokus för stabiliseringsarbetet är att hjälpa kvinnorna att förstå hur de kan skapa en starkare inre psykologisk vägg genom att vara goda mot sig själva. Vid sidan av att gå igenom teman som sömn, drömmar, mardrömmar, gränser, vad man vill och inte vill, hur man tänker om sig själv, rädsla, flashbacks och svårigheten att lita på andra människor, arbetade man också för att väcka hopp genom att stimulera fantasi, resurser och kreativitet (van der Weele & With 2008).

Också Järvå lyfter fram kroppen som ett viktigt verktyg i uppbrottsprocessen för de unga som bryter upp från en sluten totalitär rörelse. Han menar att för de unga som socialiserats i en sådan rörelse så sitter rädslan för saker och handlingar som är förbjudna ofta inpräntade i kroppen. För dem räcker det inte med teoretisk kunskap om att vissa saker eller handlingar inte är farliga eller syndfulla. Ofta krävs det att den unga/unge måste lära kroppen rent fysiskt att det inte händer något farligt när man "syndar". Järvå drar paralleller med fobiträning inom KBT och menar att varje trotsat förbud stärker individen och tar henne eller honom ett steg närmre ett liv utanför den slutna rörelsen (Järvå et al 2009).

Av utvärderingen *Heder och det civila samhällets metoder* framkom att en viktig metod i förhållande till flickor och unga kvinnor som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerade att bli gifta mot sin vilja eller som hade blivit gifta mot sin vilja var att "lära genom att göra" (Schlytter et al 2011). En av slutsatserna i utvärderingen var att gruppbaseerade metoder som tog utgångspunkt i praktiska aktiviteter som läxhjälp, simning, gemensamma middagar, bio eller resor var viktiga i förhållande till de unga. De "att göra"-metoder som utvärderades i rapporten hade sin utgångspunkt i att individen genom att lära sig en färdighet kunde stärka sitt självförtroende och sin självkänsla och att detta var en plattform för förändringar för den enskilde individen.

### 3.5.5. Motivation, framtidstro, hopp, förebilder och att skydda sig själv

Länsstyrelsen Östergötland menar att det är viktigt att ta tillvara på den styrka och energi som den unga/unge visar genom sitt ställningstagande för sig själv och rätten till sitt eget liv. Motivationsarbetet handlar om att bekräfta den unga/unge och bygga vidare på den unga/unges egna tankar om vad hon eller han önskar av livet. Målet med motivationsarbetet är att den unga/unge ska fyllas av framtidstro, där vissa drömmar kanske ligger långt fram i tiden.

*"Drömmarna blir min livlina när det känns ensamt och svårt, det är därifrån man får kraften och orken att stanna kvar i det nya livet"*

Ung kvinna som varit placerad

Det är viktigt att bekräfta drömmarna för att den unga/unge ska orka igenom den svåra period som brytningen innebär. Genom en tydlig målbild, fylld av positiva drömmar, ökar förutsättningarna att orka vara kvar i det nya livet. Om den unga/unge inte själv har en tydlig bild av vad den svåra processen ska leda till finns risken att motivationen minskar och den unga/unge återvänder till en destruktiv miljö. Det gäller att ha en varm positiv bild att ta fram när nuet är svårt att hantera. En träning i att påverka det egna tankemönstret, som ett skydd i svåra stunder. I detta arbete kan man använda sig av idrottspsykologi, mental träning och målbildsträning där man arbetar med delmål och mål längre fram i tiden. Det är viktigt att den unga/unge sätter upp realistiska delmål som hela tiden visar för den unga/unge att hon eller han kan uppnå sina mål.

*"I det här arbetet blir det viktigt att skapa drömmar så att man har något att se fram emot och kämpa för. Att se vad jag kan ta ansvar för och vad jag behöver hjälp med för att nå drömmen. Genom att ha en förebild ser man att det man drömmer om kan bli verklighet. Då kan jag applicera mina drömmar på en verklig person. Vi behöver också förebilder som hjälper oss att se hela sammanhanget."*

Ung kvinna som varit placerad

Det kan vara viktigt att få möjlighet att spegla sig i andra positiva förebilder för att tillslut forma sina egna tankar. Med tanke på att brytningen i sig är så pass ansträngande, kan det ibland kännas omöjligt att förändra något. Många gånger går all kraft åt till att bara orka vara kvar och inte återvända till en miljö som på många sätt är destruktiv, men som utgör det enda sammanhang som den unga/unge känner till.

### 3.5.6. Realistiska bedömningar kring säkerhet och skydd

Att stötta och motivera den unga/unge i beslutet att bryta upp från tvång, hot och våld är ett viktigt tema som löper genom hela den unga/unges uppbrotsprocess. En del i denna process kan vara att hjälpa den unga/unge genom att göra realistiska bedömningar kring behovet av skydd. Ett viktigt mål i de ungas process är att de ska förstå att de inte själva bär skuld till att de kränkts och bestraffats. I samtalen med den unga/unge kring familjen är det viktigt att ta utgångspunkt i den unga/unges upplevelse av tvång, förtryck, hot och våld. Att ansvariggöra våldsutövaren/våldsutövarna för det de utsatt den unga/unge för är en viktig del i processen. Den norske psykologen Per Isdal menar att det finns tre sätt att förhålla sig till våld, man kan godkänna och godta våldet, man kan ta ställning mot våld och man kan välja att avstå från



att ta ställning vilket resulterar i ett slags godkännande av våldet (Isdal 2001). I förhållande till de unga i målgruppen är det viktigt att förmedla att en kärleksfull relation bygger på lika värde, respekt, tolerans, tillit och ömhet och är fri från våld, dominans, kontroll, misstro och aggression. Det är viktigt att förmedla att detta är något som den som utövat våld har ansvar för att hantera (Isdal 2001).

*"För att man ska få ett eget säkerhetstänk måste man ta in hur allvarlig situationen faktiskt är. Om man inte känner att man får det stöd man behöver orkar man inte se faran och därför låtsas man att verkligheten ser annorlunda ut. Även detta har omvärlden svårt att förstå och ser istället att det kanske inte är så allvarligt som man först trodde."*

Ung kvinna som varit placerad

Det är inte ovanligt att de unga efter en tid, eftersom de har svårt att uthärda den situation de befinner sig i, börjar bortse från vad de har varit utsatta för och som varit orsaken till att de bröt upp. Den unga/unge tenderar nu att bara minnas det som var bra i familjen, hon eller han kanske börjar föreställa sig att familjen har ändrats. Eller att hon eller han nu bättre skulle kunna klara av att leva med familjens villkor.

*"Det krävs mycket samtalsstöd av personalen, risken finns annars att man tar kontakt med sin familj utan att någon vet om det. Om man måste ta kontakt med sin familj är det bättre att personalen är inblandad i detta möte för att bearbeta det som kommer fram och stötta tjejen så att hon orkar stå emot familjen."*

Ung kvinna som varit placerad

Ett verktyg som Järvå lyfter fram är att erbjuda mer verklighetsförankrade förklaringsmodeller (Järvå et al 2009). Detta kan ses som viktigt då det gäller de ungas ambivalens inför sig själva, de som utsatt dem för hot och våld och den situation de befinner sig i. Om den unga/unge är ambivalent i förhållande till familjen och familjens önskemål är det viktigt att diskutera dessa motstridiga känslor med den unga/unge. Det är viktigt att tillsammans med den unga/unge resonera kring vad det är familjen vill, och kring vad som blir konsekvensen om den unga/unge tillmötesgår eller inte tillmötesgår familjens önskningskrav och/eller krav. Då det gäller kontakt med familjen kan det handla om att ge den unga/unge en realistisk bild av vad som kan ske om hon eller han går tillbaka hem. Den som har samtal med den unga/unge kan diskutera vilka risker detta innebär och hur man kan förebygga risker. Även här är det viktigt att diskutera så verklighetsnära som möjligt med den unga/unge. Att påminna henne eller honom om de förhållanden som hon eller han vill bortse ifrån, diskutera vilka chanserna är att familjen verkligen har ändrat inställning, eller fundera kring hur hon eller han skulle må efter en tid om hon eller han återvände. Man kan lyfta upp att föräldrarnas kärlek är viktig men att kärleken sällan är villkorslös och diskutera de villkor som finns och hur de påverkat både föräldrarna och den unga/unges relation (Jemteborn 2009).

*"Att individer har kontakt med sin familj innebär inte att de kan erbjuda det behov som individen har. Under denna period behöver man insatser för att orka stå emot familjens krav. Att ha kontakt med familjen innebär inte heller att man vill flytta hem igen. Man försöker hitta en balans mellan att ha kontakt med familjen och få rätten att leva ett självständigt liv."*

Ung kvinna som varit placerad



## 4. Styrande perspektiv, ansvar och samverkan

### 4.1. Inledning

Kapitel 4 är en beskrivning av styrande perspektiv, ansvar och samverkan i förhållande till de unga och syftar till att åskådliggöra hur vi på den lokala nivån bättre ska kunna möta upp målgruppens behov utifrån våra befintliga strukturer och lagstiftningsmässiga ramar. Denna del bygger på slutsatserna från kunskapsgenomgången kring den lokala nivåns insatser i förhållande till de unga i målgruppen. Den bygger också på det vi lyft fram kring de unga i målgruppens behov. I kapitlet försöker vi visa på utvecklingsbehov och komma med förslag för den lokala nivån i syfte att stärka skydds- och vårdkedjan.

### 4.2. Styrande perspektiv

De ungas behov är utgångspunkten för den lokala nivåns insatser i form av skydd, stöd och rehabilitering. I FN:s centrala konventioner kring de mänskliga rättigheterna och svensk lagstiftning finns en tydlig grund att erbjuda de unga skydd, stöd och rehabilitering utifrån deras behov. Då de unga i målgruppen är mellan 13-25 år är den nationella ungdomspolitiken i högsta grad relevant för dem. Denna har två övergripande mål, att unga ska ha verklig tillgång till välfärd och verklig tillgång till inflytande. Relevanta för målgruppen är också de fyra grundläggande perspektiv som all offentlig verksamhet som rör unga ska utgå ifrån. Dessa kan ses som avgörande för hur den lokala nivån ska verka för att de unga i vägledningens målgrupp ska sägas få verklig tillgång till välfärd och inflytande (Prop. 2004/05:2).

*Rättighetsperspektivet* grundar sig på FN:s konvention om barnets rättigheter och deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna. I fokus för varje ung människas individuella rättigheter ligger rätten till utbildning av hög kvalitet, god hälsa, en trygg tillvaro, ett utvecklande arbete och en stabil ekonomisk situation.

*Självständighetsperspektivet* innebär att samhället ska stödja ungas möjligheter till självständighet och oberoende. Ungas väg till vuxenblivande och frigörelse från föräldrarna ska underlättas. Faktorer som skapar beroende och minskar ungas handlingsutrymme ska undanröjas oavsett om det handlar om tvång, förtryck, diskriminering eller stereotypa könsroller.

*Mångfaldsperspektivet* innebär att en mångfald av livsstilar bland unga är värdefull och ska bejakas och att ungas förutsättningar varierar beroende av kön, bakgrund, hemvist, funktionshinder eller sexuell läggning.

*Resursperspektivet* innebär att unga ska ses som en resurs i samhället och ges inflytande över den verksamhet som påverkar dem.

*Barnkonventionen* som Sverige genom ratificering folkrättsligt bundit sig att följa, är en självklar utgångspunkt då det gäller barnets rättigheter. Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande principer;

#### ARTIKEL 2

anger att alla barn har samma rättigheter och lika värde och att ingen får diskrimineras. Barnkonventionen gäller för alla barn som befinner sig i ett land som har ratificerat den.

#### ARTIKEL 3

anger att det är barnets bästa som ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet. Begreppet ”barnets bästa” är konventionens grundpelare och har analyserats mer än något annat begrepp i barnkonventionen. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall.

#### ARTIKEL 6

anger att varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas. Artikeln handlar inte bara om barnets fysiska hälsa utan också om den andliga, moraliska, psykiska och sociala utvecklingen.

#### ARTIKEL 12

behandlar barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne. När åsikterna beaktas ska hänsyn tas till barnets ålder och mognad.

Av särskild vikt för rätt till skydd, stöd och rehabilitering för de unga i målgruppen som är under 18 år är artikel 19 och 39 i barnkonventionen;

#### ARTIKEL 19

Staten ska vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård. Sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering, remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, förfaranden för rättsligt ingripande.

#### ARTIKEL 39

Staten ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning skall äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

### **4.3. Ansvar, organisering och samverkan på den lokala nivån**

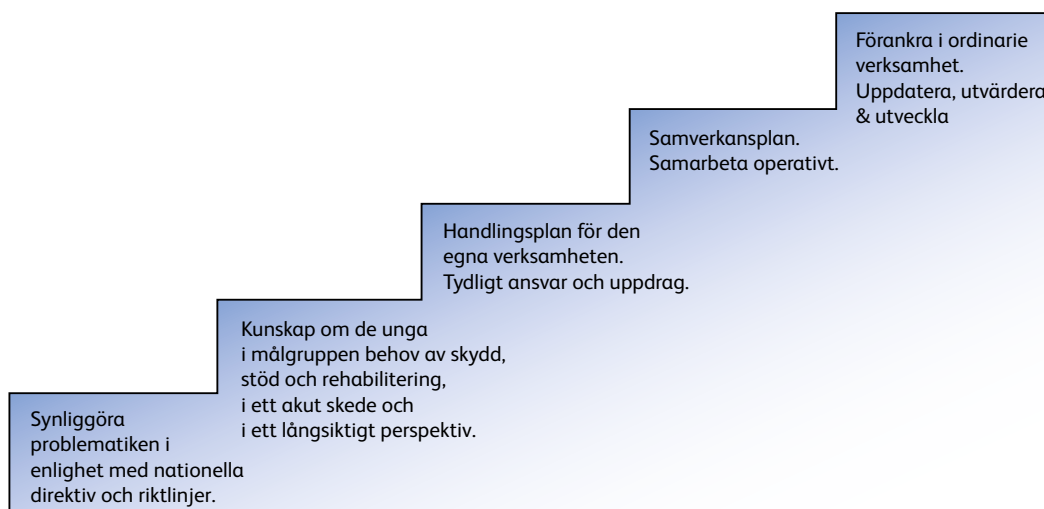
#### 4.3.1. Implementera nya arbetssätt

Flera av regeringen tillsatta utredningar visar på att avgörande framgångsfaktorer i arbetet med att stödja personer som utsatts för våld är politisk prioritering och förankring, samverkan mellan aktuella myndigheter och verksamheter, målgruppsanpassade arbetsmetoder och en långsiktighet i arbetet (Rejmer, Sonander, Agevall 2010; Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:15; Brå 2008:25; Brå 2010:19). Vägledningen fokuserar i denna del på ovanstående framgångsfaktorer för att öka de unga i målgruppens möjligheter till att få det skydd och stöd de behöver och den rehabilitering de är i behov av oavsett var de placeras.

Länsstyrelsen Östergötland har under flera år arbetat operativt med att från den regionala nivån stötta den lokala nivån i att få till en samverkan i praktiken i förhållande till unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. För att öka de unga i målgruppens möjligheter till skydd, stöd och rehabilitering utifrån sina behov menar Länsstyrelsen Östergötland att det är viktigt att;

- frågan är förankrad politiskt på den lokala nivån
- det finns en vilja och möjlighet att granska och utveckla sitt handlingsutrymme, sin organisation och sina insatser i förhållande till målgruppen
- det finns en ambition att få till en operativ samverkan och en sammanlänkad skydds- och vårdkedja utifrån den enskilde individens behov
- det finns en möjlighet till ett delat ansvarstagande för samhällsingripandet hos flera aktuella aktörer
- det finns vilja och möjlighet att lyfta fram brister och svårigheter i enskilda ärenden och i sin egen verksamhet i förhållande till målgruppen för att möjliggöra utveckling
- att den process som sker på den lokala nivån möjliggörs, stöttas och/eller följs upp på regional och nationell nivå

Länsstyrelsen Östergötland beskriver processen på den lokala nivån för att möta upp de unga i målgruppens behov som en trappa;



Länsstyrelsen Östergötlands erfarenhet är att den lokala nivån kan behöva stöd från den regionala och nationella nivån vad gäller att implementera nya arbetssätt. Länsstyrelsen Östergötland planerar därför att ta fram ett metodstöd för samverkan för att öka den lokala nivåns möjligheter att kunna skydda, stödja och rehabilitera unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja.

#### 4.3.2. Målgruppen eller målgrupperna

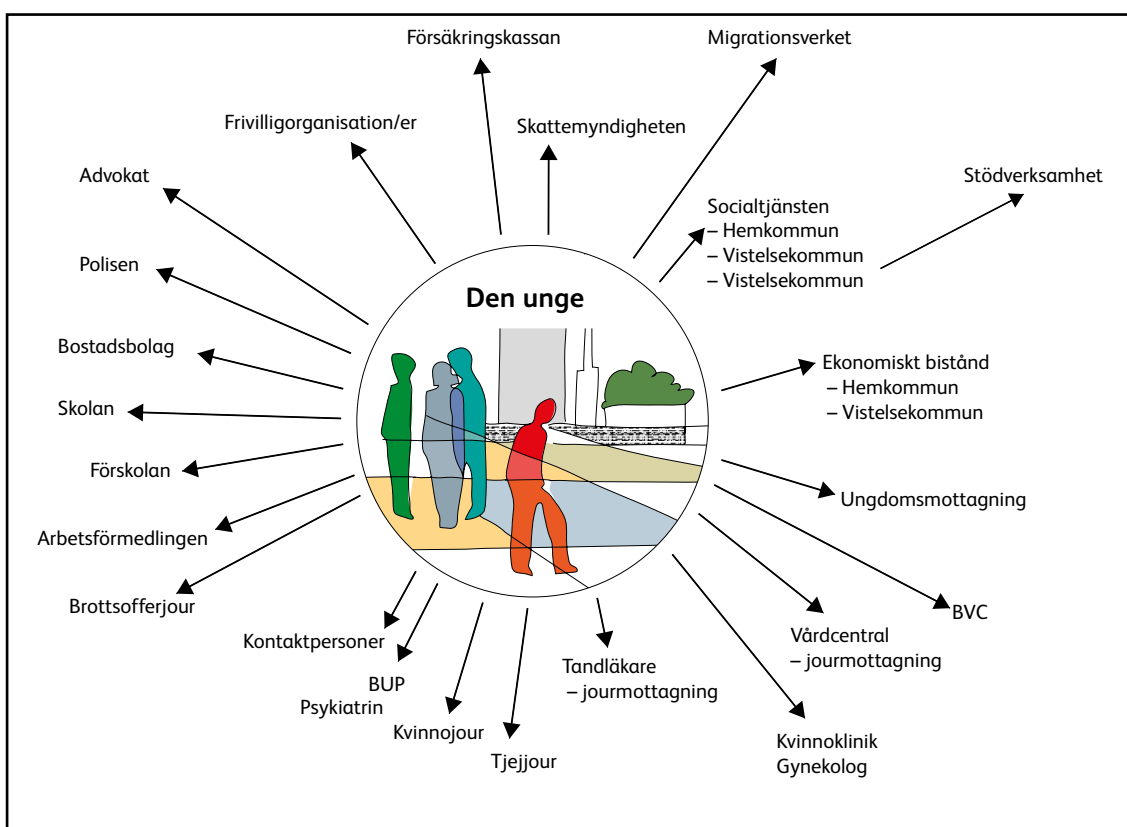
De unga i målgruppen kan som vi tidigare har lyft fram både vara underåriga och myndiga, kvinnor och män, homo-, hetero-, bisexuella och transpersoner, ensamstående och par med eller utan egna barn. Eftersom målgruppen har både gemensamma och specifika drag kan

den på samma gång beskrivas som en grupp och som flera grupper. Trots att vägledningen främst bygger på kunskap och erfarenhet av flickor och unga kvinnors situation före och efter en placering finns det grund att tro att den ska kunna användas i förhållande till alla de unga i målgruppen. Länsstyrelsen Östergötland menar dock att det är viktigt att ansvariga aktörer på den lokala nivån också uppmärksammar pojkar och unga män, unga med funktionshinder och unga HBT-personer, då det gäller det generella arbetet med att utveckla insatser. Då det gäller enskilda ärenden kan det vara av särskild vikt att ta in kompetens från verksamheter som arbetat specifikt med unga killar, funktionshindrade eller unga HBT-personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja.

Då det gäller framtida forskning och metodutveckling är det viktigt att lyfta fram dessa kunskapsluckor vad gäller de särskilda gruppernas utsatthet och behov vid placering. Länsstyrelsen Östergötland ser ett behov av att utveckla kunskaperna kring pojkar och unga mäns egen utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller risk att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja, och har utifrån detta i samarbete med övriga länsstyrelser beslutat att starta ett projekt i kunskapsinhämtande och förändrande syfte.

#### 4.3.3. Många aktörer på den lokala nivån kan bli aktuella utifrån de ungas behov

När en ung person har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller riskerar att bli gift mot sin vilja eller har blivit gift mot sin vilja är det många olika aktörer i samhället som bär ansvar för olika delar i den sammanlänkade skydds- och vårdkedjan till den unga/unge. Detta leder till att de unga i målgruppen kan ha behov av kontakt med oerhört många myndigheter, verksamheter och aktörer på den lokala nivån. Det är viktigt att kunskapen om målgruppens behov ökar och att aktörer inom alla aktuella befintliga strukturer utvecklar insatser för målgruppen. Socialtjänsten, polismyndigheten och hälso- och sjukvården kan sägas vara särskilt viktiga aktörer utifrån de ungas behov. De kan också i hög utsträckning sägas vara beroende av varandra för att kunna tillgodose dessa.



Länsstyrelsen Östergötland menar att för att öka utsattas möjligheter till att få det skydd och stöd de behöver och den rehabilitering de är i behov av oavsett var de placeras krävs att i första hand kommunen, polismyndigheten och hälso- och sjukvården känner till sitt eget och andras ansvar och handlingsutrymme, att de känner till hur de kan samverka och samarbeta och vilka arbetsätt som kan ses som effektiva. Avsnittet belyser olika teman som kan ses som särskilt viktiga i förhållande till den lokala nivåns möjligheter att möta upp de ungas behov.

#### 4.3.4. Kartlägga behov av insatser på den lokala nivån

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta övergripande ansvar innebär dock ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän (2 kap. 1 § SoL). Kommunen har också ett särskilt ansvar för brottsoffer (5 kap. 11 § SoL) och för barn och unga enligt 5 kap. 1 § SoL. Enligt regeringens proposition 2006/07:38 har socialtjänsten ett ansvar att ta ett helhetsgrepp om frågan om våldsutsatta och se till att hela familjen får den hjälp och det stöd som respektive person behöver. Socialnämnden har därmed inte enbart ansvaret för våldsutsatta och barn som bevittnat våld utan även för personer som utövar våld, som har rätt att få stöd och hjälp för att kunna förändra sitt beteende. Socialstyrelsen menar att nämndens ansvar i förhållande till insatser till våldsutsatta är grundläggande för att en utveckling av socialtjänstens stöd till våldsutsatta ska ske. Det är nödvändigt att nämnden tar det ansvaret både utifrån ett samhällsperspektiv och utifrån ett människorättsperspektiv (Socialstyrelsen 2009-11-25). I slutet av 2009 utkom *Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld* (SOSFS 2009:22) i syfte att stödja socialnämnden i processen att möta upp behov hos våldsutsatta kvinnor och barn som upplevt våld mot närstående och att förebygga våld genom att också erbjuda insatser till våldsutövare<sup>1</sup>. En utgångspunkt vad gäller socialnämndens ansvar för de unga i målgruppen kan vara de punkter som lyfts fram i Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 2009:22. Utöver de allmänna råden menar Länsstyrelsen Östergötland att det är viktigt att lyfta fram vissa faktorer som särskilt gäller de unga i målgruppen;

- de unga i målgruppen saknar ofta ett stöttande socialt nätverk, detta behöver kompenseras genom särskilda insatser
- målgruppen innefattar både underråriga och myndiga, män och kvinnor, ensamstående och par vilket gör att den lagstiftning, de riktlinjer och de insatser som erbjuds utifrån de allmänna råden inte är anpassade för alla unga i målgruppen
- de arbetsätt och verktyg för utredning eller bedömning av risk som används på lokal nivå är ofta inte anpassade för att utreda eller bedöma skydd och stöd eller hot och risk för målgruppen. Detta behöver kompenseras genom extern kompetens eller utbildning och utveckling av de befintliga verktygen om de unga i målgruppens behov ska utredas och bedömas på bästa sätt
- de unga i målgruppen behöver i stor utsträckning placeras utanför den egna kommunen eller länet
- ofta är placeringar av de unga utifrån deras akuta behov och insatser av mer långsiktig karaktär resurskrävande. Detta visar på ett behov av att de finansiella åtagandena gentemot målgruppen behöver redas ut på den lokala nivån i förhållande till en uppskattning av omfattning
- det visar också på ett behov av särskilda kommun- och länsövergripande placeringsmöjligheter och rehabiliteringsinsatser specifika för målgruppen och att man ser över hur dessa verksamheter kan finansieras
- de insatser som kommunen erbjuder våldsutövare är ofta inte anpassade utifrån målgruppen vilket visar på behov av att utveckla, utvärdera och följa upp särskilda insatser kring detta

För att få en samlad kunskap om behoven av insatser från kommunen i förhållande till de unga i målgruppen och de som utgör hotet kan någon form av kartläggning av omfattningen vara en utgångspunkt. Kartläggningen kan dels belysa hur många ärenden som gällt unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja inom olika verksamheter på den lokala nivån som exempelvis socialtjänsten, polisen, ungdomsmottagningen, skolan eller liknande. Ett annat alternativ är att genom skolundersökningar kartlägga omfånget av unga i målgruppen<sup>2</sup>. Utifrån kartläggningen kring hur många på den lokala nivån som kan uppskattas vara aktuella för samhällets skydds- och stödinsatser behöver en analys göras av hur de insatser som erbjuds på den lokala nivån svarar mot de unga i målgruppens behov. Sedan behöver den lokala nivån fastställa på vilka områden det kan finnas behov av att samverka såväl internt som externt, både på en övergripande nivå och i enskilda ärenden i förhållande till de unga i vägledningens målgrupp.

#### 4.3.5. Samverkan

Länsstyrelsen Östergötland menar att både då det gäller samverkan på den lokala nivån mellan verksamheter och då det gäller mellan aktörer i enskilda individärenden så bör samverkan vara aktiv, kontinuerlig och långsiktig. Den lagstiftning som rör kommunen, polismyndigheterna och hälso- och sjukvården möjliggör samverkan i förhållande till målgruppen både på en mer övergripande nivå men också samverkan i enskilda ärenden.

Särskilt i förhållande till unga under 18 år betonas vikten av samverkan. Då det gäller barn och unga som riskerar att fara illa har kommunen huvudansvaret för att samverkan kommer till stånd (5 kap. 1a § SoL). Motsvarande bestämmelser finns för polisen, hälso- och sjukvården och skolan i deras styrande lagstiftning. Socialstyrelsen, Myndigheten för skolutveckling och Rikspolisstyrelsen har tagit fram en nationell strategi för samverkan (Socialstyrelsen 2007-123-31).

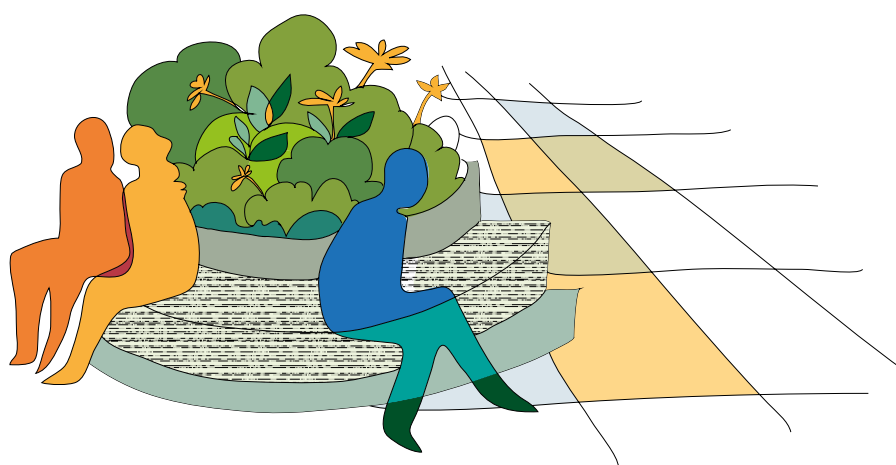
#### 4.3.6. Målet med samverkan

Länsstyrelsen Östergötland menar att det är viktigt att de verksamheter som är aktuella ska känna till varandra och ha kunskap om och förtroende för varandras handlingsutrymme och perspektiv. Först då kan samhällets skydds- och vårdkedja bli stark i förhållande till de unga i målgruppen. Utifrån ett metodutvecklande och förebyggande perspektiv är den lokala nivåns beredskap och kapacitet att hantera dessa ärenden betydelsefull. Inte bara för de som placeras utan också för människorna i deras närhet och för andra unga som befinner sig i en liknande situation men som inte sökt skydd och stöd från samhället. I Länsstyrelsen Östergötlands arbete med projektet *Det handlar om kärlek* så tillfrågades unga i målgruppen om vilken information som de tyckte var viktig att ha upplagd på hemsidan kopplad till projektet<sup>3</sup>. De unga menade att information om vad som händer om man väl sökte skydd och stöd var det som var mest angeläget - vad kan samhället göra för att förändra min situation, vad kan ni göra för mig om jag söker hjälp och vad händer med min familj? Länsstyrelsen Östergötland menar att målet med samverkan mellan aktörerna på den lokala nivån bör vara att alla ska känna att de kan svara på dessa unga människors frågor och också känna sig trygga med de svar de kan ge.

#### 4.3.7. Effektiva arbetssätt

Trots att samverkan är en viktig förutsättning för ett gott arbete i förhållande till våldsutsatta så har samverkan i sig, som vi tidigare lyft fram, mindre betydelse för effektiva insatser i förhållande till de unga i målgruppen. Det som ger utslag är troligtvis de arbetssätt som används och att insatser sker i samverkan. Länsstyrelsen Östergötland menar att det går att lyfta fram vissa framgångsfaktorer i arbetet med våldsutsatta som kan ses som relevanta i förhållande till de unga i målgruppen;

- att alla som möter de unga förstår vikten av att bygga en relation med den unga/unge för att få henne eller honom att känna trygghet, tillit och förtroende
- att arbeta snabbt och effektivt i det akuta skedet med ett flertal insatser och med ett tydligt fokus på att skydda den unga/unge och att säkra stödbevisning på den unga/unges våldsutsatt het utifrån att de unga i målgruppen ofta tar tillbaka sina uppgifter
- att reducera hotet mot den unga/unge och att tillgripa tvångsmedel när det är befogat
- att insatserna är koordinerade och kommunicerade mellan myndigheter
- att de personer som har ansvar och mandat att bevilja skyddsinsatser som åklagare och socialsekreterare är närvarande och engagerade i utredningsarbetet
- att det finns en hållande struktur, anpassad efter det individuella behovet, i insatserna



1. Socialstyrelsen ska ta fram en handbok som kan ses som en fördjupning och operationalisering av de allmänna råden (Brå 2010:18).
2. Sådana skolundersökningar har exempelvis genomförts av Stockholms stad (Shlytter et al 2009) och i Gävleborg (Länstyrelsen i Gävleborgs län 2010).
3. Projektet *Det handlar om kärlek – ett projekt om barns och ungdomars rättigheter* har som övergripande syfte att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Projektet har tagits fram i samverkan mellan Länstyrelsen Östergötland och Rädda barnen. Till projektet finns ett metodstöd och en webbplats [www.dinarattigheter.se](http://www.dinarattigheter.se)





## 5. Ungas behov och rätt till skydd, stöd och rehabilitering

### 5.1. Inledning

Kapitel 5 är en beskrivning av viktiga teman vad gäller att utreda de unga i målgruppens behov och säkerställa deras rätt till skydd, stöd och rehabilitering. Kapitlet syftar till att åskådliggöra hur vi på den lokala nivån bättre ska kunna möta upp målgruppens behov utifrån våra befintliga strukturer och lagstiftningsmässiga ramar. I kapitlet försöker vi visa på utvecklingsbehov och komma med förslag för den lokala nivån i syfte att stärka skydds- och vårdkedjan.

Som vi tidigare nämnt är cirka en tredjedel av de unga i målgruppen som placeras under 18 år. Då vi ser att unga under 18 år ofta har svårt att få tillgång till skydd, stöd och rehabilitering utifrån sin utsatthet ser vi ett behov av att särskilt lyfta fram deras rätt till skydd, stöd och rehabilitering.

#### 5.1.1. Behov av en koordinator i skydds- och vårdkedjan

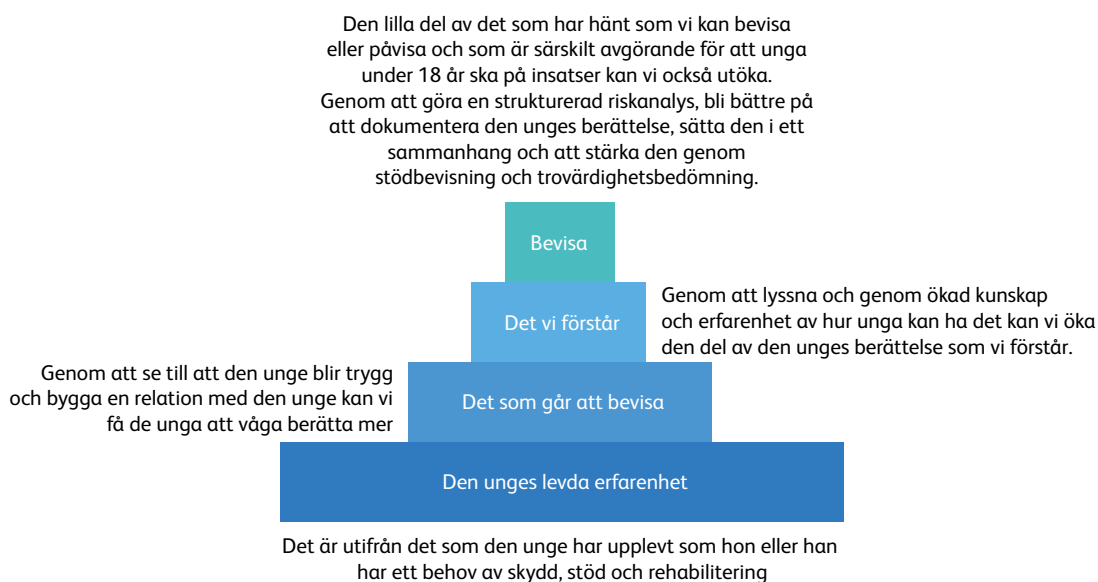
Ambitionen med vägledningen är att ta utgångspunkt i de unga i målgruppens behov för att våra insatser i större utsträckning ska träffa rätt. Utifrån att det är många olika aktörer som har ansvar för och/eller möjligheter att skydda, stödja och rehabilitera de unga i samband med placering ser vi att det finns ett stort behov av att insatserna koordineras och hänger ihop. Särskilt viktigt är det att den unga/unge avlastas från ansvaret att själv sköta alla kontakter i den akuta fasen. Den unga/unge ska inte behöva berätta om sin utsatthet fler gånger än absolut nödvändigt och helst för så få människor som möjligt.

För att de ungas behov både på akut och lång sikt ska kunna analyseras, planeras, genomföras och följas upp krävs att någon har rollen som koordinator. Socialtjänsten kan ses som den naturliga koordinatören av skydds- och vårdkedjan. Som vi tidigare har lyft fram är det viktigt att den som har ansvaret för att bevilja skyddsinsatser tar in information eller deltar i så stor utsträckning som möjligt i andra verksamheters bedömningar av den unga/unges behov. Socialnämnden kan självklart förlägga en hel del av koordinatoransvaret på en annan verksamhet som exempelvis ett skyddat boende med upparbetade kontakter och insatser i förhållande till målgruppen men det är fortfarande socialtjänsten som i sådana fall bör se till att det görs ett tydligt avtal och en individuell plan för den unga/unge som kontinuerligt följs upp (SOSFS 2009:22).

#### 5.1.2. Behov av att bättre säkra de ungas berättelse på den lokala nivån

Det har tagits fram ett flertal utredningsmanualer, handböcker och checklistor som socialtjänsten kan ha som underlag för utredning av de unga i målgruppen. Det vi beskriver här kan ses utifrån behov som ökad samverkan och ökad förståelse för hur de ungas berättelse ska komma fram och dokumenteras.

Som Länsstyrelsen Östergötland redogjort för i kunskapsgenomgången kring den lokala nivån finns det vissa brister i hur samhället förstått, utrett och mött upp de ungas levda erfarenhet och behov av skydd, stöd och rehabilitering. Länsstyrelsen Östergötland menar dock att samhället kan bli bättre på att ge de unga i målgruppen skydd, stöd och rehabilitering utifrån vad de har utsatts för vilket vi illustrerar nedan;



## 5.2. De ungas levda erfarenhet och behov

### 5.2.1. Behov av att kontinuerligt bedöma, analysera och följa upp

Socialnämnden ska enligt 11 kap. 1 § första stycket SoL utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Då det gäller unga under 18 år får nämnden enligt 11 kap. 2 § SoL vid en utredning av om de behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att ingen onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid. Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds. Den tjänsteman som uppsåtligen eller av oaktsamhet vid myndighetsutövning genom handling eller underlåtenhet åsidosätter vad som gäller för uppgiften döms, enligt 20 kap. 1 § Brottsbalken (BrB), för tjänstefel till böter eller fängelse i högst två år.

Vilka konsekvenser den unga/unges levda erfarenhet innan uppbrottet fått går sällan att analysera i den akuta fasen, därför behöver de initiala bedömningarna följas upp med jämna mellanrum. Ofta är det först i mellanfasen som en ordentlig utredning går att göra av den unga/unges behov. Det är också viktigt att komma ihåg att de frågor som ställs kan sätta igång processer i den unga/unge och att det därför är viktigt att se till att hon eller han har stöd att tillgå efter utredningssamtal. Utredningssamtalen ska inte heller göras mer utförliga än vad som är nödvändigt för att bedöma behov av insatser. Då det gäller utredning av de ungas behov av

insatser menar Länsstyrelsen Östergötland att följande punkter kan vara aktuella att reflektera kring. Det kan vara viktigt att se hur de är relevanta utifrån den unga/unges situation. Om de bedöms som relevanta är det viktigt att reflektera kring när och hur de kan utvecklas och utredas.

- ålder och kön
- ensamstående, par, med eller utan egna barn
- om den unga/unge har egna barn är det viktigt att deras situation utreds och att de beviljas insatser utifrån behov
- om den unga/unge har underåriga syskon är det viktigt att deras situation utreds och att de beviljas insatser utifrån behov
- sexualitet och funktionalitet
- hot- och risksituation, akut och över tid
- ett akut oplanerat uppbrott eller ett planlagt uppbrott
- positiv/negativ inställning till skydd och stöd från polis, socialtjänst och hälso- och sjukvården
- kollektivorientering i familjen och hur detta påverkat den unga/unges identitet, livssituation och hälsa
- normer kring uppfostran, kön, äktenskap, sexualitet, oskuld, skam och heder i familjen. Hur har normerna upprätthållits och hur har de påverkat den unga/unges identitet, livssituation och hälsa
- hur kan den unga/unges anpassning respektive motstånd till normerna beskrivas
- har det förekommit press, förtryck, hot, tvång och våld mot den unga/unge och/eller mot någon annan i familjen? Hur har det sett ut och av vem har det utövats? Hur har detta påverkat den unga/unges identitet, livssituation och hälsa
- egna erfarenheter hos den unga/unge av att ha utövat våld, annan kriminalitet, missbruk, destruktiva relationer, sexuella övergrepp, prostitution, självskadebeteende, suicidalitet, upplevd diskriminering och utanförskap
- egen religiositet eller trossystem
- boendetid i landet, kännedom om samhället, språkkunskaper och behov av tolk
- har den unga/unge brutit med sin egen ursprungsfamilj, med en partner och hans/hennes nätverk eller både och
- hur stort är nätverket som hon eller han har brutit med, var i landet finns de, finns det något stöd i nätverket, finns det en realistisk motivation till förändring vad gäller inställning till den unga/unge i nätverket, finns det ett tydligt hinder för en förändring vad gäller inställning till den unga/unge i nätverket?
- har den unga/unge ett alternativt nätverk vid sidan av familjen, finns det positiva eller negativa kontakter i detta nätverk? Kontakter som vänner, lärare, fritidsledare etc.
- utbildning och arbetslivsanknytning
- faktorer i familjen som föräldrars utbildningsnivå, religiositet, deltagande i samhället och arbetslivet, integration, diskriminering, kriminalitet, missbruk, psykisk eller fysisk ohälsa

Om den unga/unge är under 18 år är det viktigt att se;

- behov av krisstöd till familjen vid placering av den unga/unge
- språkkunskaper och behov av tolk vid samtal med föräldrar
- föräldrars utbildningsnivå, religiositet, deltagande i samhället och arbetslivet, integration, diskriminering, kriminalitet, missbruk, psykisk eller fysisk ohälsa
- föräldrars upplevelse av egna trauman, våld i familjen
- den unga/unges anknytning och inställning till föräldrarna
- föräldrarnas anknytning och inställning till den unga/unge
- vilken motivation och vilka realistiska möjligheter har föräldrarna att förändra inställning till den unga/unge utifrån analysen av normsystem, kollektivorientering, våldsutövning och förhållningssätt till släkt och den sociala omgivningen

### 5.2.2. Hämta in information från andra verksamheter

Socialtjänsten behöver i samband med utredning ofta hämta in information från andra myndigheter och verksamheter. Här är viktigt att komma ihåg att den unga/unge, om denna är över 18 år, genom samtycke kan häva sekretessen för uppgifter hos andra myndigheter även om dessa uppgifter är belagda med sekretess, 12 kap. 2 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400). Det är viktigt att de unga i målgruppen utreds av hälso- och sjukvården vad gäller den fysiska eller psykiska hälsan eftersom den ofta är dålig. En utgångspunkt i förhållande till de unga under 18 år i målgruppen kan vara att socialtjänsten alltid initierar en kontakt med barn- och ungdomspsykiatri. Det är viktigt att BUP då har kunskap om våldsutsatthet i ett kollektivorienterat sammanhang och de konsekvenser detta kan få för de unga i målgruppen. Hälso- och sjukvården kan också vara aktuell då det gäller ett rättsmedicinskt intyg av skador från fysisk misshandel och den hälsoundersökning som ska göras i samband med en LVU-ansökan.

Också information från den unga/unges tidigare skola i samband med en utredning om den unga/unges behov av skydd och stöd är av stor vikt. Det kan till exempel finnas dokumentation från skolkurator eller skolsköterska vad gäller den unga/unges identitet, livssituation och psykiska eller fysiska hälsa som är kopplad till den unga/unges utsatthet. Även information om att den unga/unge varit begränsad under skoltid, inte har fått delta i skolundervisning eller blivit bevakad av släkt eller vänner i skolan är naturligtvis av stort intresse.

Om det finns någon i skolan som har haft en viktig del i den unga/unges uppbrottsprocess är det viktigt att utreda om detta är en kontakt som kan finnas kvar i någon form för den unga/unge också under placeringen. Då det finns forskning som länkat samman våldsutsatthet med misslyckanden i skolan är det av vikt att socialtjänsten utreder hur den unga/unges skolgång sett ut. Detta är särskilt viktigt då utbildning kan ses som en skyddsfaktor för de unga.

Andra saker som kan vara av vikt att se i förhållande till skolan är;

- om den unga/unge kan/ska vara inskriven i skolan tills skolan vet om den unga/unge ska stanna kvar i skydd eller om hon eller han kommer tillbaka
- att socialtjänsten kan behöva information från den unga/unges tidigare skola i samband med att den unga/unges skolgång behöver komma igång under placeringen, det är viktigt att se över vad den tidigare skolan kan vara behjälpliga med vad gäller att hålla uppe skolgången i en akut fas för att den unga/unge ska ha någon form av sysselsättning. Kan undervisning på distans ordnas, hur kan den unga/unge flyttas över från en skola till en annan
- att göra upp en åtgärdsplan mellan skola och socialtjänst utifrån möjligheten att den unga/unge kommer tillbaka till skolan utifrån erfarenheten att det förekommer att unga återvänder till familjen om exempelvis LVU upphör eller inte går igenom. Om socialtjänsten inte har en pågående utredning kan skolan få en viktig roll vad gäller att följa upp den unga/unges situation

Skolverket har en ämnessida kring skolans roll i förhållande till unga i en hederskontext. De har också tagit fram en handbok vad gäller skolans ansvar för unga i en hederskontext som går att ladda ner på skolverkets hemsida. [www.skolverket.se/heder](http://www.skolverket.se/heder)

## 5.3. De ungas skyddsbehov

### 5.3.1. Bedömning av de ungas skyddsbehov

I den akuta fasen är det viktigt att hotet mot den unga/unge utreds så att hon eller han ges adekvat skydd och hotreducerande åtgärder sätts in. I Socialstyrelsens allmänna råd framkommer att de som arbetar med handläggning bör ha teoretiska kunskaper inom området våld eller andra

övergrepp av eller mot närstående samt förmågan att praktiskt tillämpa dessa kunskaper. All personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen bör också regelbundet få kompetensutveckling inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående (SOSFS 2009:22). Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör socialnämnden i alla typer av ärenden som rör våldsutsatta kvinnor, med anledning av våldet, bland annat utreda;

- vilket behov kvinnan har av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- risken för att kvinnan kommer att utsättas för ytterligare våld,
- hur kvinnans nätverk ser ut,
- vilket behov kvinnan har av stöd och hjälp på kort och lång sikt, och
- om något barn har bevittnat våldet.

När det handlar om ett barn som bevittnat våld bör socialnämnden, med anledning av våldet också utreda;

- hur våldet har påverkat barnet och dess relation till föräldrarna
- barnets egen uppfattning om våldet
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet
- om barnet också har blivit utsatt för våld

Som vi lyft fram i kunskapsgenomgången kring den lokala nivån så bygger de skyddsåtgärder som sätts in för de unga tyvärr inte alltid på en kvalitativ och strukturerad riskanalys av deras situation, vilket kan leda till att de unga inte erbjuds adekvat skydd utifrån sina behov. Det finns inte heller riktlinjer för socialtjänsten om hur bedömningar av våldsutsatta ungas behov av skydd och hotbilden mot dem ska göras.

### 5.3.2. Polismyndighetens strukturerade riskanalys

Rikspolisstyrelsen (RPS) har tagit fram nationella riktlinjer för polisiära riskanalyser vid våld på individnivå (RPS 2010b). Med riskanalys menar RPS ett vidare begrepp än strukturerade hot- och riskbedömningar då man omfattar alla delar i processen. Begreppet innefattar:

- identifiering av hot
- en bedömning av risken att hotet realiseras
- en bedömning av konsekvenserna om hotet realiseras
- en beskrivning av vilka åtgärder som ska vidtas för att minska hot och sårbarhet

Arbetet med riskanalyserna delas in i tre nivåer, initial, strukturerad och fördjupad bedömning.

Den initiala bedömningen ska genomföras av alla polisanställda som kommer i kontakt med brottsoffer. Om denna bedömning visar att det finns risk för hot eller våld bör den kompletteras med en strukturerad bedömning som det ska finnas checklistor för. För de unga i målgruppen finns checklistan Patriark<sup>1</sup>. För att de strukturerade bedömningarna ska vara enhetliga och träffsäkra betonar RPS vikten av att de som gör bedömningarna ska vara ett fåtal särskilt utsedda personer som fått utbildning specifikt i strukturerade bedömningar och som också övar upp en kompetens och erfarenhet specifikt för uppgiften (RPS 2010b). RPS menar att för att bedömningarna ska sägas vara kvalitativa krävs att de utförs av en person med särskild utbildning och kompetens för ändamålet, med god kunskap om det aktuella ärendet, om brottsområdet och med tillgång till ett nätverk med fördjupad kunskap kring brottsområdet. I särskilt komplicerade ärenden kan en fördjupad bedömning behöva göras av personal med specialistkompetens om riskanalyser. RPS lyfter fram att ärenden som rör hedersrelaterat våld

kan vara ärenden som kräver en fördjupad bedömning då det kan behövas ytterligare information och nya perspektiv. En huvudprincip är att de fördjupade bedömningarna genomförs av personal på kriminalunderrättelsetjänsten på beställning av brottsoffersamordningen.

### 5.3.3. Behov av samverkan kring riskanalyser

I de nationella riktlinjerna kring riskanalyser arbetet förs fram att externa myndigheter kan ha intresse av resultaten av polismyndighetens riskanalys för att fatta beslut i det egna arbetet. Det kan handla om åklagare, socialtjänst eller Skattemyndigheten. På grund av partsinsyn krävs en viss försiktighet när man lämnar ut information från riskanalysen så att inte skyddspersonens säkerhet äventyras. Om riskanalysen ingår i exempelvis åklagarens beslutsunderlag i samband med en ansökan om besöksförbud får det till följd att gärningspersonen har rätt att ta del av de uppgifter som framkommit i samband med riskanalysen. Känsliga uppgifter om exempelvis skyddsåtgärder, den hotades sociala nätverk och sårbarhetsfaktorer, blir då kända och därmed ökar risken för skyddspersonen. För att förhindra detta föreslår RPS att polisen vid förfrågan från externa myndigheter istället kan lämna en sammanfattning eller en rekommendation utifrån den gjorda riskbedömningen.

Länsstyrelsen Östergötland menar att en möjlig väg skulle kunna vara att avtal sluts mellan polismyndigheten och kommunen vad gäller riskanalyser och de skyddsåtgärder som polisen anser är nödvändiga för de unga i målgruppen men som socialtjänsten har ansvar för(2). Det kan exempelvis handla om att socialtjänsten avtalar kring att tillhandahålla skyddat boende anpassat just utifrån den unga/unges bedömda behov av skydd.

### 5.3.4. Behov av kompetens kring strukturerad riskanalys inom andra verksamheter

Då det gäller de unga i målgruppen som inte har kontakt med polismyndigheten vill Länsstyrelsen Östergötland betona att stöd och skydd från andra myndigheter och verksamheter aldrig får villkoras genom att krav ställs på att våldsutsattheten ska polisanmälas av den unga/unge, eller att en riskanalys måste vara gjord av polisen för att den unga/unge ska bedömas vara i behov av skydd. För att de unga som inte själva vill ha kontakt med polismyndighet ska få en liknande kvalitativ riskanalys gjord av sin situation och adekvata skyddsåtgärder utifrån riskanalysen skulle socialtjänsten i högre grad kunna specialisera sig och använda samma förfarande som polismyndigheten vad gäller riskanalyser. Utifrån de rekommendationer som RPS har tagit fram kring riskanalys ser Länsstyrelsen Östergötland att det är viktigt att;

- de som gör bedömningarna inom socialtjänsten bör vara ett fåtal särskilt utsedda personer som fått utbildning specifikt i strukturerade bedömningar och som också övar upp en kompetens och erfarenhet specifikt för uppgiften
- bedömningarna är kvalitativa i meningen att de utförs av en person med särskild utbildning och kompetens för ändamålet och med god kunskap om det aktuella ärendet
- de som gör bedömningar i förhållande till de unga i målgruppen har särskild kompetens kring kollektivt utövat våld, hedersrelaterat våld och förtryck och risk för att giftas bort mot sin vilja
- de som gör bedömningar har tillgång till ett nätverk som kan bidra med fördjupad kunskap kring området

Om det på den lokala nivån saknas motivation att själva skaffa kompetens kring riskanalys för de unga i målgruppen, utifrån att exempelvis målgruppen bedöms som liten i kommunen kan istället samverkan ske med andra verksamheter som ansvarar för riskanalysen. Förfarandet skulle då kunna vara att socialtjänsten efter en initial bedömning, exempelvis utifrån att den unga/unge själv berättar att han eller hon utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller

riskerar att bli gift mot sin vilja eller har blivit gift mot sin vilja, direkt slussar den unga/unge vidare till en lämplig verksamhet. Denna verksamhet, exempelvis ett skyddat boende, skulle då behöva uppfylla de tidigare beskrivna punkterna. En annan möjlig väg för den lokala nivån kan vara att samverka med andra kommuner för att skapa en regional resursenhet som kan utbildas i strukturerad riskanalys i förhållande till de unga i målgruppen.

#### **5.4. Ungas rätt till självbestämmande i frågor om insatser**

##### **5.4.1. Vikten av att synliggöra ungas rätt till självbestämmande**

Länsstyrelsen Östergötland menar att det är viktigt att barn och ungas rätt till självbestämmande i frågor som rör dem och rätt till skydd, stöd och behandling synliggörs inom de verksamheter som de kan vara aktuella i. För de unga under 18 år i målgruppen är detta särskilt viktigt eftersom det oftast är deras vårdnadshavare som utgör hotet och som utsatt henne eller honom för det som hon eller han behöver skydd, stöd och rehabilitering utifrån. För att unga ska få det utrymme och den trygghet de behöver för att våga berätta vad de har varit med om behöver vi tydligt förmedla att det finns tid att lyssna på den unges berättelse och att föräldrarna inte ska informeras direkt. Detta kräver att vi tolkar lagar om anmälningsskyldighet och sekretessregler utifrån ett ungdoms- och rättighetsperspektiv.

Den som har vårdnaden om ett barn har ansvar för dess personliga förhållanden och ska se till att barnets behov av bland annat omvårdnad blir tillgodosett (6 kap. 1 och 2 §§ Föräldrabalken, FB). Vårdnadshavaren, normalt en förälder, har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter till dess barnet blir 18 år. Har barnet två vårdnadshavare ska dessa utöva sina rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet tillsammans (6 kap. 13 § första stycket FB). Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor om barnets personliga förhållanden. I takt med barnets stigande ålder skall dock alltmer hänsyn tas till barnets egna synpunkter och önskemål. Bedömningen av barns beslutskompetens är beroende av frågans komplexitet, situationens karaktär och barnets individuella förutsättningar. (6 kap. 2 och 11 §§ FB).

I de situationer då barnets och vårdnadshavarens intressen står i konflikt, gäller sekretess även gentemot vårdnadshavaren om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Huvudregeln är dock att vårdnadshavaren företräder sitt barn om den underårige inte uppnått tillräcklig mognad för att själv råda över sekretessen. I de fall där det finns misstanke om att information till vårdnadshavare innebär en risk för den underåriges liv och hälsa kan information till vårdnadshavare inskränkas, fördröjas eller helt utgå med stöd av Offentlighets- och sekretesslagen (12 kap. 3 § OSL).

Grundregeln är alltså att vårdnadshavare ska känna till det som gäller barnet för att kunna fullgöra sina åligganden enligt Föräldrabalken. Barn, oavsett ålder, har dock rätt till sekretess även gentemot vårdnadshavare om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs. I situationer där uppgifter hemlighålls för vårdnadshavare, ska gälla att barnet lider betydande men, till exempel genom att den unga/unge kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften röjs. Det finns möjlighet att utan vårdnadshavarnas medgivande lämna information mellan myndigheter inom socialtjänst och hälso- och sjukvård, då syftet är att hjälpa barn och ungdomar (26 kap. 9 § OSL).

I Socialtjänstlagen lyfts barns bästa, barns vilja och barns rätt att komma till tals fram. Enligt 1 kap. 2 § SoL stadgas att när åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år. Att barns bästa ska beaktas framgår också av Barnkonventionen som Sverige ratificerat. Enligt 3 kap. 5 § SoL stadgas att när en åtgärd rör ett barn skall barnet få relevant information och hans eller hennes inställning

ska så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad. Barn och unga rätt att tala med socialtjänsten mot vårdnadshavarens vilja utökades under 2010. Enligt 11 kap. 10 § SoL har barn som har fyllt 15 år rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL. Barn som är yngre bör höras, om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det. Vid en sådan utredning som avses i 11 kap. 2 § SoL om behov av ingripande till ett barns skydd eller stöd får barnet höras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Socialtjänsten har inte någon skyldighet att i förväg informera vårdnadshavare om att ett sådant samtal ska hållas.

#### 5.4.2. Särskilt om unga under 18 års rätt till insatser inom hälso- och sjukvården

Landstinget i Östergötland har tagit fram regionala riktlinjer inom landstinget vad gäller ungas rätt till stöd och behandling utan vårdnadshavarens vetskap eller godkännande (Landstinget i Östergötland 2010). De lyfter fram att i ärenden där hot och våld förekommer kan det faktum att den underårige sökt hjälp och berättar om sin situation för utomstående innebära en risk i sig. Detta bör särskilt tas i beaktande när det gäller ärenden i en hederskontext. I vissa fall kan kontakten mellan barnpsykiatri och den underårige initieras av andra instanser, så som socialtjänst, som behöver barnpsykiatriens hjälp att bedöma den unga/unges psykiska mående. Hjälp i form av bedömning, medicinering eller annan behandling kan bli aktuell parallellt med att socialtjänst utreder den underåriges sociala situation. Om den underårige motsätter sig att vårdnadshavare informeras, ska detta tas i beaktande utifrån barnets ålder och mognad. Den unga/unges säkerhet kommer alltid i första rummet. I en situation där vårdnadshavarna normalt skulle ha informerats, men där man misstänker en fara för barnet och det finns ett akut behov av vård utan att det finns tid att invänta stöd av socialtjänst, kan man med hjälp av nödreglerna i Brottsbalken ändå ge barnet vård. Av 24 kap. § 4 brottsbalken framgår att även om ett frångående av gällande lagstiftning normalt sett kan vara straffbart är det, om man måste handla i nöd för att det föreligger fara för liv eller hälsa helt lagligt att ingripa.

I fall där det finns misstanke om att information till vårdnadshavare innebär en risk för den underårige, kan information till vårdnadshavare inskränkas, fördröjas eller helt utgå med stöd av Offentlighets- och sekretesslagen. Om den unge inte är känd av socialtjänst skall anmälan enligt 14 kap. 1§ SoL göras. Bedömning och behandling utan någon deltagande vårdnadshavare, eller annan vuxen som ansvarar för barnet, förekommer mycket sällan. Vilken typ av behandling man kan ge till en underårige utan vårdnadshavarens medverkan är beroende av barnets förmåga att ta ställning till behandlingens innebörd samt av behandlingens dignitet och varaktiga konsekvenser. Om behandlingen innebär att en vuxen behöver vara tillgänglig, till exempel vid medicinering, kan man i dessa ärenden ta hjälp av annan vuxen, så som skolsköterska (Landstinget Östergötland 2010).

### 5.5. Grunder för vård för unga under 18 år

#### 5.5.1. Insatser enligt SoL eller LVU

Då det gäller grunder för vård i förhållande till de unga under 18 år i målgruppen kan socialnämnden;

- ansöka direkt om vård med stöd av 2§ och/eller 3§§ LVU
- ansöka om ett omedelbart omhändertagande med stöd av 6§ LVU som övergår i en ansökan om vård med stöd av 2§ och/eller 3§§ LVU
- ansöka om ett omedelbart omhändertagande med stöd av 6§ LVU som övergår i ett beslut om vård med stöd av SoL
- utreda och bevilja insats enligt SoL



Då det gäller unga under 18 år är det avgörande att bedöma om hon eller han ska ges skydd, stöd och rehabilitering enligt SoL eller LVU. Länsstyrelsen Östergötland menar att om den initiala bedömningen är att det är föräldrarna som utgör hotet mot den unga/unge, eller att de själva inte är kapabla att skydda den unga/unge från den eller de som utgör hotet bör en ansökan om vård enligt LVU vara utgångspunkten för att tydligt markera att samhället behöver ha beslutanderätten om vårdens fortgående.

Med begreppet ”behövlig vård” menas bland annat att hela den av socialnämnden planerade vården ska kunna genomföras. Om det finns risk för att vårdnadshavare kan ta tillbaka sitt lämnade samtycke, avbryta vården eller söka upp den unga/unge trots att detta inte anses lämpligt kan LVU tillämpas för att garantera det långsiktiga genomförandet av vården trots ett lämnat samtycke från vårdnadshavaren (SOSFS 1997:15). Schlytter et al (2009) menar att ”behövlig vård” i ärenden som rör unga som riskerar att giftas bort mot sin vilja eller som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck innebär att den unga/unge ska vara säker på att föräldrarna inte kan avbryta vården, söka upp henne eller honom eller ta kontakt med henne eller honom om de har en uttalad rädsla för att föräldrarna ska göra detta. Av Socialstyrelsens allmänna råd framkommer att vårdnadshavares samtycke till vård enligt SoL i regel ska respekteras men att vårdnadshavares samtycke inte utesluter LVU (SOSFS 1997:15). Om den unga/unges behövliga vård inte bedöms kunna garanteras genom vårdnadshavares samtycke kan LVU tillämpas trots ett lämnat samtycke<sup>3</sup>.

### 5.5.2. Särskilt om vård enligt LVU

Socialnämnden har möjlighet att ansöka hos förvaltningsdomstol om vård enligt LVU. Sådan vård kan beslutas i två huvudfall. Dels med stöd av 2§ LVU om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Dels med stöd av 3§ LVU när den unge utsätter sig själv för en sådan risk genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Ett beslut om vård med stöd av LVU innebär att vårdnadshavarnas bestämmanderätt över barnet begränsas i den omfattning som behövs för att vården ska kunna genomföras.

I propositionen *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m m* (2002/03:53) betonas att socialtjänsten har ett särskilt ansvar för de barn som utsätts för familjevåld. Med ”misshandel” i 2§ LVU avses enligt förarbetena både fysisk och psykisk misshandel. Redan en ringa grad av fysisk misshandel kan anses utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling om den inte är att betrakta som en enstaka överilad handling. Misshandel av allvarigare slag bör regelmässigt leda till att den unge omhändertas för vård, åtminstone för en tid. Angående ”fysisk misshandel” framgår av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15) om tillämpningen av LVU att socialnämnden ska bedöma vilken risk för barnets hälsa och utveckling som föreligger på grund av misshandeln. Den risken beror i sin tur på hur allvarig misshandeln är, om den upprepas, om risk för upprepning föreligger och barnets ålder. Socialnämnden har att göra en självständig bedömning av barnets behov av skydd och stöd och behöver inte avvakta polisutredning. Nämndens bedömning ska inte enbart omfatta en eventuellt polisanmäld misshandel utan barnets hela situation. Av förarbetena (prop. 2002/03:53) framgår att psykisk misshandel är svår att definiera, det är inte fråga om enskilda händelser utan om en relation och ett förhållningssätt som bland annat hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Till denna grupp hör bland annat barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade och barn som kränks. Som ytterligare exempel anges barn som växer upp under hot från sin familj, till exempel flickor i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar. Det är således fråga om brister i hänsynen till barnets behov och i insikten om vad ett barn är.

Risk för att bli gift mot sin vilja lyfts inte upp i förarbetena till LVU-lagstiftningen men enligt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15) skulle planer på att gifta bort den unge mot dennes vilja i dennes eller föräldrarnas ursprungsland kunna sortera under rekvisitet annat förhållande i hemmet.

Då LVU är en skyddslagstiftning som reglerar förutsättningarna för att tvångsvis vårda och skydda ett barn innebär det bland annat att beviskraven för att ingripa inte ställs lika högt som i ett brottmål i allmän domstol. Av förarbetena till LVU (prop. 1989/90:28) framgår dock att en så allvarlig åtgärd som tvångsomhändertagande inte bör få vidtas utan tungt vägande skäl och att det för ett ingripande får krävas att det föreligger – inte bara en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för den unge – utan en klar och konkret risk för skada på den unges hälsa och utveckling.

### 5.5.3. Viktiga faktorer i förhållande till ansökan om LVU

Länsstyrelsen Östergötland menar att det i förhållande till LVU-processen kan vara viktigt för socialtjänsten att;

- resonerar kring vad av den unga/unges egen berättelse som kan tillföras utredningen utan att den unga/unge försätts i en utsatt situation i förhållande till föräldrar och familj
- knyta den unges upplevda utsatthet till ett framtidsperspektiv och visa på konsekvensen av samhällsingripandet vilket i sig troligtvis utgör en risk för den unga/unge
- tydligt resonera kring trovärdighet och tillförlitlighet i den unga/unges och vårdnadshavares berättelser
- använda sig av sakkunniga vid den muntliga förhandlingen
- använda sig av ett ombud med särskild kompetens kring målgruppen
- se om polisen kan medverka vid den muntliga förhandlingen och där föra fram den unga/unges behov av skydd utan att den unga/unges säkerhet riskeras
- säkra att den unga/unge har samma möjlighet att delta vid den muntliga förhandlingen som vårdnadshavarna och där få förmedla sin upplevelse. Ofta vågar inte den unga/unge vara med vid den muntliga förhandlingen varför det är viktigt att diskutera denna fråga ordentligt med den unga/unge innan förhandlingen. I Förvaltningsprocesslagen 14, 16 och 25 §§ stadgas möjligheter till videokonferens bland annat
- det görs en konsekvensanalys av socialtjänsten och en nödplan tillsammans med den unga/unge för om ansökan om vård enligt LVU inte går igenom hos förvaltningsrätten

### 5.5.4. Särskilt om uppföljning och upphörande av vård för unga under 18 år

Som vi redogjort för tidigare förekommer det att den unga/unge, oavsett om vården fortgår enligt SoL eller LVU, kontaktas av eller själv tar kontakt med familjen och att hon eller han då utsätts för hot och våld eller går tillbaka hem utan att det är tydligt om hemförhållandena förändrats. Om vården enligt LVU avbryts har socialtjänsten stora möjligheter att följa upp den unga/unge i hemmet och exempelvis tillsammans med polisen hämta den unga/unge och placera henne eller honom utanför hemmet igen. Vården kan om den inleds utanför hemmet senare om det anses lämpligt övergå till LVU i hemmet vilket möjliggör insyn och uppföljning av den unga/unges situation. Om vården enligt SoL avbryts av den unga/unge eller vårdnadshavaren har socialtjänsten mindre lagreglerade möjligheter till uppföljning. Detta visar på att det är viktigt att socialtjänsten tar ett än större ansvar för att ha en individuell planering för uppföljning i de fall den unga/unge är placerad enligt SoL. Särskilt mot bakgrund av att de unga kan uppleva att hotet har ökat i och med samhällsingripandet.

Av Länsstyrelsen Östergötlands kontakter med verksamheter och aktörer har exempel lyfts fram på situationer där familjer har samtyckt till vård enligt SoL men där den unga/unge senare ändå inte fått tillgång till insatserna. Om socialtjänsten inte har tillräckliga grunder för

att då ansöka om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU av den unga/unge så kan den unga/unges behov av skydd, stöd och behandling bara tillgodoses genom att den unga/unge eller någon annan återigen anmäler situationen till socialtjänsten. I en del fall där skyddet varit otillräckligt har unga blivit förda utomlands av familjen för att giftas bort mot sin vilja. Länsstyrelsen Östergötland menar att oavsett om vården sker genom SoL eller LVU är det viktigt att ha en nödplan som också ska vara förankrad hos den unga/unge för hur man ska agera om den unga/unge avbryter placeringen.

Länsstyrelsen Östergötland menar att man inte bör överväga att låta vården övergå till LVU i hemmet enbart för att den unga/unge avbryter placeringen. Detta då de ungas hemgång ofta kan vara en följd av hot och press och den unga/unges ofta traumatiska eller otrygga anknytning till dem som utövat förtryck, hot och våld. Att låta vården övergå till LVU i hemmet bör endast ske efter en strukturerad riskanalys och en tydlig planering med uttalade krav på vad som ska ha ändrats i hemmiljön för att den unga/unge ska anses vara skyddad och med en tydlig plan för hur vården i hemmet ska följas upp.

## **5.6. Ungas tillgång till rättsväsendets skyddsåtgärder**

### **5.6.1. Öka ungas tillgång till rättsväsendets skyddsåtgärder**

Länsstyrelsen Östergötland har sett att det finns många unga i målgruppen vars utsatthet inte anmälts till polisen, utan som enbart har varit känd hos socialtjänsten. För att dessa unga ska få information om och tillgång till de skyddsåtgärder som polis och åklagare förfogar över kan en möjlig väg vara att de som möter de unga i målgruppen i högre grad motiverar dem att polisanmäla den egna våldsutsattheten. Detta skulle på den lokala nivån kunna göras genom att både unga över och under 18 år får information om vilka skyddsåtgärder de kan få genom kontakt med polisen. Detta förutsätter att socialtjänst, hälso- och sjukvård, andra aktuella myndigheter, frivilligverksamheter och skyddade boenden på den lokala nivån i hög utsträckning själva känner till polisens verksamhet och mandat. Särskilt viktigt förefaller socialtjänstens och skyddade boendens samverkan med polisen vara. Länsstyrelsen Östergötland menar att förslag för den lokala nivån kan vara;

- en ökad samverkan mellan polismyndigheterna och de verksamheter och myndigheter som möter de unga i målgruppen
- att aktuella verksamheter på den lokala nivån får kompetens i motiverande samtal med unga för att förmå unga att se och hålla fast vid ett eget skyddsbehov och att polisanmäla de brott de har utsatts för
- att polismyndigheten utreder vilka möjligheter de har i förhållande till de unga i målgruppens behov av skydd utan att en polisanmälan föreligger

### **5.6.2. Rutiner för hur verksamheter ska förhålla sig till brottsliga handlingar**

De verksamheter som möter de unga i målgruppen behöver som länsstyrelsen Östergötland ser det ha en medvetenhet om att de unga är brottsoffer och att det är viktigt att aktörerna har kännedom om polisens och rättssystemets roll i förhållande till de unga. I de fall de brott som de unga utsatts för inte är anmälda till polisen är det än viktigare för övriga verksamheter att ha brottet i fokus. Det är viktigt att respektera att det är långt ifrån alla i målgruppen som är beredda att polisanmäla det de har utsatts för. Det är också viktigt att ha i åtanke att förtryck, hot och våld kan vara utfört eller planerat av ett kollektiv och att handlingarna ofta sanktioneras av hela den unga/unges nätverk. Eftersom rättssystemet sällan kan lagföra alla de som står bakom den sammanlagda hotbilden kan den unga/unge ha svårt att se hur en polisanmälan

och en fällande dom skulle innebära att förtrycket upphör och deras situation förändras. Det är överlag ofta otydligt för de unga, och de som möter de unga inom verksamheter på den lokala nivån, vilka konsekvenser en polisanmälan får. Därför är det viktigt att det finns en tydlig kommunikation mellan polisen och andra verksamheter och myndigheter och att det görs en konsekvensanalys av en eventuell polisanmälan. Om de unga initialt inte vill polisanmäla så är det viktigt att det finns rutiner för att möjliggöra att brottet vid senare tillfälle kan polisanmälas genom att bevis säkras och dokumenteras. Som exempelvis att rättsintyg alltid hämtas in då det gäller fysiskt våld eller att se över vilka möjligheter som finns att dokumentera utredningssamtal med den unga/unge på video eller band. Ett förslag för den lokala nivån är att det tas fram sådana rutiner och metoder inom exempelvis skyddat boende och socialtjänsten tillsammans med polisen.

I Norge har en skärpning av anmälningsplikten nyligen genomförts för att särskilt förtydliga att det är viktigt att de som känner till att det förekommer våld och sexuella övergrepp i nära relation har ansvar att anmäla detta (straffeloven 1902 § 139). En liknande utökad skyldighet att ingripa för att hjälpa utsatta har utretts bl.a. i SOU 2011:16 *Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?*

### 5.6.3. Polisanmälan vid misstänkt brott

Åklagarmyndigheten granskade 54 ärenden i en hederskontext inför framtagandet av handboken *Hedersrelaterat våld* (Åklagarmyndigheten 2006). De brottsrubriceringar som var aktuella i ärendena och som kan vara viktiga för den lokala nivån att känna till var;

- olaga hot
- grovt olaga hot
- misshandel
- grov misshandel
- grov fridskränkning
- grov kvinnofridskränkning
- försök till misshandel
- försök till grov misshandel
- ofredande
- skyddande av brottsling
- mord
- mordförsök
- stämpling till mord
- medhjälp till förberedelse till mord
- olaga frihetsberövande
- olaga tvång
- övergrepp i rättssak
- anstiftan till olaga frihetsberövande

Det finns en allmän skyldighet att anmäla "brott å färde". Enligt 23 kap. 6 § 1 st.1 BrB föreskrivs att om någon underlåter att i tid anmäla eller på annat sätt avslöja brott som är å färde, när det kan ske utan fara för honom själv eller någon av hans närmaste, skall han i de fall särskilt stadgande givits därom dömas för underlåtenhet att avslöja brottet enligt vad som är stadgat för den som allenast i mindre mån medverkat till sådant brott; dock må ej i något fall dömas till svårare straff än fängelse i två år. De brott som man kan ställas till svars för att ha underlåtit att anmäla är mord, dråp, grov misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, rån, grovt rån, grov skadegörelse, sabotage, våldtäkt, grovt koppleri, våldtäkt mot barn och grovt utnyttjande av barn för sexuell posering.

De enda som kan sägas ha en skyldighet att rapportera begångna brott är polisen. Enligt 9 § Polislagen ska en polis då hon eller han får kännedom om ett brott som hör under allmänt åtal, lämna rapport om det till sin förman så snart det kan ske. Polisen får lämna rapporteftergift om brottet med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet är obetydligt och det är uppenbart att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter.

Hälso- och sjukvården och socialtjänsten har möjlighet att bryta huvudregeln om sekretess och lämna vidare uppgifter till polis eller åklagare när det gäller misstanke om brott (10 kap. 23 § OSL). Det krävs dock att det handlar om ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, eller försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år. Det kan till exempel handla om grov misshandel, människohandel eller våldtäkt.

#### 5.6.4. Särskilt kring polisanmälan vid misstänkt brott mot unga under 18 år

Någon skyldighet att anmäla barns våldsutsatthet till polisen finns inte inom myndigheter utan den anmälningsskyldighet som finns innebär att misstanke om att barn utsätts för våld ska anmälas till socialtjänsten. Det finns dock inte något hinder för en myndighet att polisanmäla brott mot barn till polisen (14 kap. 1 § SoL). När det gäller anmälan av brott mot barn finns inte samma begränsning vad gäller straffskalan för brottet (10 kap. 21 § OSL).

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2006:12) framgår att huvudprincipen är att socialnämnden skyndsamt bör anmäla misstankar om brott mot barn till polisen, om det är till barnets bästa, i synnerhet då det handlar om våld eller sexuella övergrepp. Socialstyrelsen lyfter fram att en snabb polisanmälan är huvudprincipen eftersom polis och åklagares möjligheter att med framgång driva en förundersökning till lagföring ökar om det misstänkta brottet ligger nära i tiden. I vissa fall, när informationen är mycket diffus, kan det emellertid vara lämpligare att socialtjänsten påbörjar en utredning, om det finns förutsättningar för en sådan. Socialtjänsten kan därigenom försöka skaffa sig en tydligare bild av barnets situation och bedöma om det finns skäl för en polisanmälan. Sekretessen hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla en misstanke om brott mot någon som inte har fyllt 18 år. De brott som kan anmälas är brott mot liv och hälsa, dvs. kroppsskada och misshandel, brott mot frihet och frid och sexualbrott enligt 3,4 eller 6 kap. BrB eller brott som avses i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

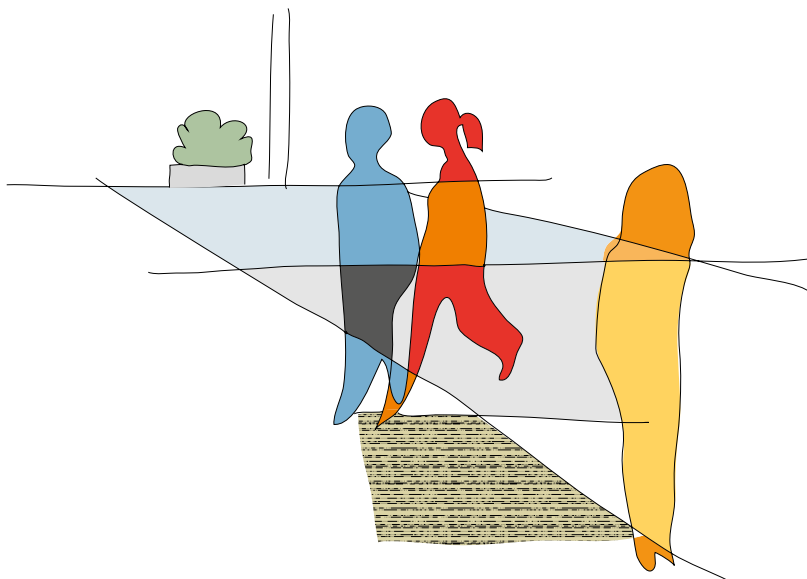
Enligt Socialstyrelsens handbok *Barn och unga i socialtjänsten* (Socialstyrelsen 2006-101-6) är de viktigaste skälen till att göra en polisanmälan;

- barnets behov av skydd, rättssäkerhet samt möjlighet till skadestånd
- att rättsprocessen kan vara viktig för den sociala utredningen
- prevention, dvs. att bidra till att skydda såväl det aktuella barnet som andra barn
- den misstänkte förövarens intresse av att det görs en professionell brottsutredning

Som exempel på särskilda omständigheter, som kan tala mot en polisanmälan lyfter Socialstyrelsen fram vagt underlag eller diffusa misstankar där det saknas konkreta skador eller berättelse från barnet eller den unge. Det kan också finnas synnerliga skäl med hänsyn till barnet. Till exempel om det handlar om ett barn i övre tonåren som starkt motsätter sig att en anmälan görs och en sådan anmälan inte heller bedöms vara till hans eller hennes bästa. För att förhindra att den unge sluter sig och inte heller vill tala med socialtjänsten på grund av att en polisanmälan forceras fram kan i dessa fall fokus istället vara på ett fortsatt motivationsarbete som kan leda fram till en polisanmälan i samförstånd. Det kan även gälla ett brott som inträffade för länge sedan, som till och med kan vara preskriberat, och där det på grund av olika omständigheter inte finns något behov av skydd vare sig för det aktuella barnet eller för andra barn (Socialstyrelsen 2006-101-6). Enligt Socialstyrelsens allmänna råd bör polis eller åklagare

konstuleras om det är oklart om en polisanmälan ska göras eller inte. Socialstyrelsen betonar att om polisanmälan inte görs ska ställningstagandet till detta tydligt redovisas i barnets akt (SOSFS 2006:12).

Oavsett om polisanmälan skett eller inte har socialnämnden rätt att i begränsad omfattning få ut uppgifter ur Rikspolisstyrelsens belastnings- och misstankeregister då det gäller unga under 18 år (Socialstyrelsen 2006-101-6). I vissa ärenden kan socialnämnden begära uppgifter om brott som lett till någon annan påföljd än penningböter, och uppgifter om misstanke om brott som lett till åtal, allt enligt 11 § 8 p förordningen (1999:1134) om belastningsregister och 4 § 10 p förordningen (1999:1135) om misstankeregister. När socialtjänsten utreder förhållandena för barn eller unga utifrån 2 § eller 3 § LVU torde relevanta uppgifter kunna lämnas ut. Det kan till exempel röra sig om uppgifter om en förälder som barnet bor hos, någon annan närstående eller den unge själv. Enligt JO (JO 1983/84, s. 184) bör nämnden bara hämta in uppgifter ur polisregistret (nuvarande belastnings- och misstankeregister) i de fall man anser att uppgifterna kan vara till gagn i utredningen. Begäran om registerutdrag görs på en särskild blankett som kan beställas hos Rikspolisstyrelsen.





## 6. Förslag på insatser och utförare

### 6.1. Inledning

Detta kapitel ska ses som en vägledning för den lokala nivån vad gäller insatser till de unga. Vi lyfter i kapitlet fram behovet av att planera insatserna. Länsstyrelsen Östergötlands förslag på insatser som de unga kan ha behov av i de olika faserna kan fungera som ett underlag för myndigheter och verksamheter på den lokala nivån, när de ungas akuta och långsiktiga behov av skydd, stöd och rehabilitering ska planeras.

#### 6.1.1. Socialtjänsten som koordinator av insatserna till de unga

Enligt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2009:22) har nämnden i kommunen ansvar för kontroll och uppföljning av de insatser som våldsutsatta erbjuds, även när genomföraren av sådana insatser är en annan än kommunen. Som vi tidigare har lyft upp har de unga i målgruppen i den akuta fasen vanligen placerats i ett skyddat boende, ofta utanför den egna kommunen eller länet. Personal på de skyddade boendena har upplevt att de har fått ta ett stort ansvar för de unga i målgruppens behov av skydd och stöd både i den akuta fasen och mer långsiktigt: ett ansvar som personalen inte ansett sig haft varken resurser eller kompetens att fullt ut axla. De har också i många fall saknat samverkan med andra aktörer på den lokala nivån kring de unga i målgruppen. Utifrån detta menar Länsstyrelsen Östergötland att det är av största vikt att socialtjänsten tar det övergripande ansvaret för koordineringen av insatser till de unga.

#### 6.1.2. Samverkan kring insatser

Många av de unga i målgruppen behöver på grund av hotsituationen omlokaliseras och placeras i ett boende utanför den egna kommunen, både i ett akut skede och senare i ett långsiktigt perspektiv. Utifrån denna faktor kan den lokala nivåns motivation att själva bygga upp verksamheter i den egna kommunen, såsom kollektivboende, familjehem och stödlägenheter med kompetens kring de unga i målgruppen, befaras vara liten. Detta gäller troligtvis i synnerhet i mindre kommuner där gruppen unga i behov av placering bedöms som liten. Då det är vanligt att de unga i målgruppen blir tvungna att temporärt eller permanent byta kommun, skulle samverkansinsatser i högre grad behöva inriktas på att överenskommelser görs mellan kommuner och län i förhållande till insatser.

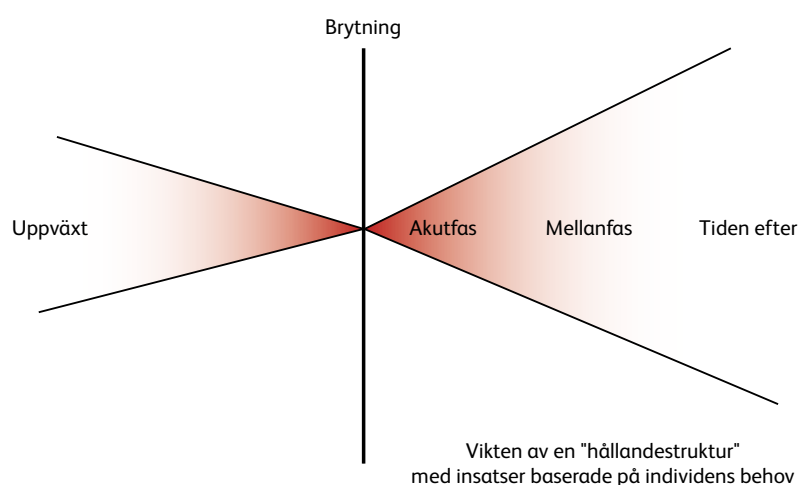
Kommunnätverket Kompotten som Länsstyrelsen Östergötland ansvarar för, är en överenskommelse om samverkan mellan kommuner kring stöd vid byte av bostadsort för personer som utsatts för våld av närstående. Ett liknande förfarande skulle kunna användas vad gäller samverkan kring andra insatser genom att samverkansöverenskommelser görs mellan polis, hälso- och sjukvården och den ideella sektorn, som kan möta de ungas behov av skydd och behandling i de olika faserna, liksom behovet av insatser till familj och de som utgör hotet.

#### 6.1.3. Behov av metodutveckling

Som vi lyft fram tidigare finns det stora behov av metodutveckling i förhållande till de unga i målgruppen. Länsstyrelsen Östergötland ser att det finns behov av;

- att personal på boenden där unga placeras och de kontaktpersoner som arbetar med de unga i målgruppen bör ha grundläggande utbildning i trauma samt kunskap om hur de bäst kan stödja de unga i deras krisförlopp. De bör också ha tillgång till adekvat handledning
- metodutveckling vad gäller emotionellt krisstöd till de unga i målgruppen, i syfte att förebygga/stabilisera psykisk ohälsa. Det behövs både individuella och gruppbaseade metoder för emotionellt krisstöd till de unga i målgruppen
- metodutveckling vad gäller motiverande samtal för de unga i målgruppen vad gäller att hålla fast vid ett eget skyddsbehov och hantera ambivalens i förhållande till de som utgör hotet
- metodutveckling vad gäller subjektstärkande och kroppsmedvetenhet för de unga i målgruppen
- metodutveckling vad gäller åtgärder för att reducera hotet mot de unga i målgruppen

Bild som symboliserar hur livsutrymmet har krympt för individen genom kontroll, hot och våld



#### 6.1.4. Behov av en hållandestruktur i insatserna

Utifrån resonemanget i vägledningens kapitel 3 om de ungas uppbrottsprocess, är det viktigt att insatserna är anpassade till den ungas behov av en hållande struktur i de olika faserna. Detta förutsätter adekvata och återkommande bedömningar av den unga/unges behov. Nedan visas en illustration av insatsernas intensitet och hållandestruktur i förhållande till de olika faserna.

I den akuta fasen är fokus på tydliga och effektiva skyddsåtgärder, hotreducering, och att avlasta den unga/unge från besluttande kring sådant som att själv bedöma sitt behov av skydd eller kontakt med familjen eller förövare. I takt med att den unga/unge får landa i den nya situationen, och bli stärkt vad gäller trygghet, identitet, livssituation och hälsa, ändras också hållandestrukturen i insatserna och i de följande faserna kommer insatserna i större utsträckning att syfta till en normalisering av situationen, att stärka den unga/unges möjligheter till positiv bemästring, och motverka offerroll. När vi diskuterar insatserna i de olika faserna gör vi det under kategorierna;

- Boende
- Relation, trygghet och tillit
- Hotreducering
- Sysselsättning
- Fysisk och psykisk hälsa
- Metoder
- Insatser till familjen



## 6.2. En sammanhängande skydds- och vårdkedja

### 6.2.1. Skydds- och vårdplaner i samverkan

För att säkerställa den sammanhängande skydds- och vårdkedjan behöver insatserna samordnas, planeras och följas upp. Länsstyrelsen Östergötland menar att de unga i målgruppen kan ha behov av en särskild skyddsplan för insatser som rör hotreducering och yttre skydd av den unga/unge, och en särskild vårdplan för de insatser som rör sig kring deras behov av stöd- och rehabilitering. De skydds- och vårdplaner som finns inom polismyndigheten, socialtjänsten och hälso- och sjukvården kan ses som användbara verktyg för detta<sup>1</sup>, dels genom att skyddet och stödet då blir tydligt för den som insatserna rör, men också för att ansvaret för insatserna blir tydligt för de olika utövarna. Det är också viktigt att se planerna som ett dynamiskt verktyg som behöver följas upp och omarbetas kontinuerligt.

### 6.2.2. Skyddsplan för de unga i målgruppen

De ungas behov av skydd är, som vi tidigare lyft upp stort, och åtgärder för att skydda den unga/unge behöver samordnas och koordineras mellan myndigheter, verksamheter och den unga/unge. Det är också viktigt att samverkan sker i förhållande till åtgärder riktade till den unga/unge, liksom vad gäller åtgärder riktade till den eller de som utgör hotet. Tvångsmedel såsom häktning, besöksförbud och polisens offensiva åtgärder mot förövare, kan som nämnts reducera hotet mot den unga/unge, men det är av stor vikt att vara uppmärksam på de kollektiva strukturer som den unga/unge kan ingå i. Länsstyrelsen Östergötland menar att det är av yttersta vikt att polisens och åklagares åtgärder kommuniceras och koordineras med socialtjänstens skyddsåtgärder, så att den unga/unge skyddas i takt med att polisen agerar gentemot en eller flera förövare, eftersom press och hot mot den unga/unge annars kan komma att öka istället för att minska. På samma sätt är det viktigt att den unga/unge får information då exempelvis en förundersökning kommer att läggas ner eller om den eller de som utgör hotet kommer att frigges, så att den unga/unge ska kunna ges adekvat skydd genom socialtjänsten eller andra aktörer. Länsstyrelsen Östergötland menar att ett förslag för den lokala nivån kan vara att polismyndigheter<sup>2</sup>, socialtjänst, åklagare och andra berörda aktörer samverkar kring en skyddsplan för den unga/unge och i denna tydliggör vilka skyddsåtgärder varje aktör ansvarar för. Punkter som Länsstyrelsen Östergötland menar kan vara viktiga i förhållande till en skyddsplan för den unga/unge skulle kunna vara;

- sekretessfrågor som behöver tas ställning till och hanteras för att möjliggöra samverkan kring utredning och insatser
- vilken sorts riskanalys som ligger till grund för bedömning av skyddsåtgärder, vem som var ansvarig för analysen, om analysen behöver kompletteras eller följas upp
- vad visade riskanalysen vad gäller vilka som utgjorde hotet
- då det gäller unga under 18 år, har vi i kapitel 5 lyft upp, att den unga/unges rätt till skydd och vård bör säkerställas genom ett beslut om vård med stöd av LVU
- om polisanmälan inte är gjord, finns det då en plan för en polisanmälan och/eller motiverande samtal? Behöver man begära ut handlingar från polisen? Kan man dokumentera brotten mot den unga/unge för att möjliggöra en senare polisanmälan, exempelvis genom rättsintyg, skriftlig dokumentation och liknande?
- vilka skyddsåtgärder riktade till den unga/unge har genomförts, vem är ansvarig för åtgärderna, hur ska åtgärderna följas upp, vilka åtgärder kan bli aktuella på längre sikt?
- vilka åtgärder har genomförts och vilka åtgärder kan komma att bli aktuella, mot den eller dem som utgör hotet, vem är ansvarig för åtgärderna, hur ska åtgärderna följas upp, hur kommuniceras ändringar vad gäller dessa åtgärder till den som är hotad?

1. Av 2 kap. 11 SoL framkommer att en vårdplan kan göras i samverkan mellan hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Enligt 11 kap. 3 § SoL ska en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna när någon behöver vårdas i ett hem för vård eller boende eller i ett familjehem. För unga under 18 år som vårdas i ett hem för vård eller boende eller i ett familjehem är dessutom en genomförandeplan och umgängesplan aktuella. Polismyndighetens personsäkerhetsarbete styrs av en individuell skyddsplan grundad på den strukturerade risk-

- vilka villkor/krav behöver den unga/unge själv uppfylla för att skyddsåtgärderna ska få avsedd effekt?
- vilka är villkoren för skyddets upphörande, hur ska åtgärderna avslutas?
- vilka rutiner finns för överlämning till annan ansvarig verksamhet kring skyddsåtgärder för den unga/unge om hon eller han flyttar eller liknande, vem har ansvar för överlämning?
- vad har avtalats vad gäller uppföljning av ärendet, finns det kontaktuppgifter och avtal kring att en uppföljningskontakt kommer att tas med den unga/unge?
- finns det en nödplan (se nästa rubrik) som beskriver hur aktörerna på den lokala nivån ska agera om den unga/unge avbryter placeringen, försvinner från placeringen och/eller förs utomlands?

### 6.2.3. Nödplan för de unga i målgruppen

Erfarenhet har visat att unga ofta inte orkar stå fast vid sitt beslut att bryta upp på grund av skuldbeläggning, press, hot och våld från familj och nätverk. Det är av stor vikt att informera den unga/unge om att det är vanligt att egna skuldkänslor tillsammans med press från familjen, kan få som konsekvens att unga vill gå tillbaka hem eller vill söka kontakt med familjen. Det är vidare avgörande att så tidigt som möjligt, tillsammans med den unga/unge göra upp strategier/nödplaner kring vad som ska göras om detta händer. Här behöver den som möter den unga/unge dels förmedla till den unga/unge att denna situation är väldigt vanlig och att man vill avlasta henne eller honom från att behöva hålla fast vid sitt beslut om pressen från familjen skulle bli alltför stor. Den unga/unge behöver också få veta att samhället i den mån det är möjligt kommer att hjälpa till att utjämna maktförhållandena mellan den unga/unge och de personer som utgör hotet.

Exempel på punkter som kan vara aktuella att diskutera i samverkan med den unga/unge i en nödplan är;

- hur kan den unga/unge själv kommunicera om hon eller han avbryter placeringen mot sin vilja
- hur kan den unga/unge själv kommunicera om hon eller han själv väljer att avbryta placeringen
- em har ansvar för att följa upp den unga/unge
- ska en polisanmälan göras om den unga/unge försvinner från placeringen
- hur kan den unga/unge följas upp utan att hennes eller hans säkerhet äventyras
- vilka kan vara aktuella platser att söka efter den unga/unge om hon eller han avbryter placeringen, i Sverige, i utlandet
- hur och vilken sorts kontakt kan tas med den unga/unge
- vilka verksamheter kan ha större uppföljningsmöjlighet än socialtjänsten i förhållande till den unga/unge, polismyndigheter, boendet, ideell organisation, skola, ungdomsmottagning?

Om den unga/unge är myndig eller inte, har betydelse för vilka åtgärder samhället kommer att vidta om den hon/han avviker från placeringen.

Om den unga/unge är omhändertagen och placerad för vård med stöd av LVU kan socialtjänsten behöva hämta tillbaka henne eller honom tillsammans med polisen, vilket är viktigt att förklara initialt eftersom detta annars kan uppfattas som skrämmande för den unga/unge. En fråga som kan vara viktig att utreda i de fall den unga/unge är omhändertagen och placerad för vård med stöd av LVU, är vilken möjlighet socialtjänsten har att få tillgång till den ungas/unges pass, för att minska risken för att hon eller han hämtas från placeringen och förs utomlands av sina vårdnadshavare.

Vad gäller unga över 18 år, eller unga som inte är omhändertagna och placerade för vård med stöd av LVU är det viktigt att det görs en tydlig nödplan, eftersom socialtjänsten i dessa

fall har mer begränsade möjligheter till uppföljning. I sådana fall kan socialtjänsten, om den unga/unge är placerad enligt SoL, eller annars det skyddade boendet, ta ansvar för att hålla kontakten med den unga/unge exempelvis via telefon, mail eller sms, om hon eller han avviker. Dels har socialtjänsten/boendet då möjlighet att få reda på om den unga/unge hålls kvar i familjen mot sin vilja, och det kan bli aktuellt med ett polisingripande, dels visar socialtjänsten/boendet för den unga/unge att samhället fortfarande är inriktat på att hjälpa henne eller honom att ta sig ur sin svåra situation när hon eller han är redo.

Eftersom det förekommer att unga förs utomlands av sina vårdnadshavare efter att ha brutit upp från familjen, är det mycket viktigt att man på den lokala nivån, har såväl förhållnings-sätt och rutiner, som konkreta strategier kring detta klara för sig. Den unga/unge kan föras utomlands för att giftas mot sin vilja eller lämnas hos släktingar till familjen (även syskon till den placerade kan löpa en sådan risk). I förhållande till den unga/unge behöver ansvariga aktörer dels så långt möjligt förebygga att hon eller han förs utomlands, dels behöver aktörer på den lokala nivån veta hur man ska agera om detta ändå händer. Det är viktigt att det finns en planering kring detta om det anses finnas en risk för att den unga/unge kan komma att föras utomlands.

Länsstyrelsen Östergötland menar att ett förslag för den lokala nivån kan vara att ta fram rutiner kring ovanstående i samverkan mellan exempelvis socialtjänsten, polismyndighet och Utrikesdepartementet på den lokala nivån. På regeringskansliets hemsida finns information som är relevant utifrån detta område <http://www.sweden.gov.se/sb/d/12650>

#### 6.2.4. Vårdplan för stöd och rehabilitering för de unga i målgruppen

Länsstyrelsen Östergötland menar att ett förslag för den lokala nivån kan vara att socialtjänst, hälso- och sjukvård, ungdomsmottagning, den unga/unges boende och/eller andra berörda aktörer på den lokala nivån samverkar kring en individuell vårdplan för den unga/unge och i denna tydliggör vilka stödåtgärder varje aktör ansvarar för i förhållande till den unga/unge.

Följande punkter skulle exempelvis kunna belysas i en individuell plan kring den unga/unges behov av stöd och rehabilitering;

- sekretessfrågor som behöver tas ställning till och hanteras för att möjliggöra samverkan kring utredning och insatser
- vilka behov uttrycker den unga/unge själv, vilka möjligheter finns att tillgodose behoven på kort sikt och på lång sikt, vilka tankar om framtiden har den unga/unge
- vem är ansvarig för akut bedömning av den unga/unges behov av stöd och insatser; exempelvis socialtjänsten, hälso- och sjukvården, vuxenpsykiatri, BUP, skola, skyddat boende el liknande (då det gäller de unga i målgruppen under 18 år kan en utgångspunkt vara att en kontakt med BUP alltid bör tas)
- resultat av akut bedömning av den unga/unges behov av stöd och insatser; exempelvis vad gäller fysisk och psykisk hälsa, boendeform, kontaktperson, stödperson, skola/sysselsättning, ekonomiskt bistånd mm
- vem är ansvarig för att utreda behov av stöd och rehabilitering på lång sikt; exempelvis socialtjänsten, hälso- och sjukvården, vuxenpsykiatri, BUP, skola, skyddat boende el liknande
- resultat av utredning av den unga/unges behov av stöd och rehabilitering på lång sikt; vilka åtgärder behöver beviljas på lång sikt och av vem, exempelvis vad gäller fysisk och psykisk hälsa, boendeform, kontaktperson, stödperson, skola/sysselsättning, ekonomiskt bistånd mm, hur och när ska åtgärderna följas upp
- hur ser planeringen för den sammanhållna skydds- och vårdkedjan ut i den akuta fasen, mellanfasen och den långsiktiga fasen (se följande rubriker), hur säkerställs kontinuitet mellan insatser, hur sker överlämning

- om den unga/unge är placerad på en verksamhet såsom exempelvis ett skyddat boende, är det viktigt att socialtjänsten gör en tydlig plan tillsammans med ansvarig för verksamheten avseende vilket stöd verksamheten kan svara för och vilka insatser socialtjänsten behöver komplettera med, det är också viktigt med tydlighet kring vilken dokumentation socialtjänsten vill ha in från boendet inför exempelvis en LVU-ansökan, eller för att kunna följa upp vården
- hur ska uppföljningen kring den unga/unges situation gå till och hur ofta ska den ske. Det är viktigt att socialtjänsten följer upp den unga/unges situation relativt ofta för att kunna bedöma hur insatserna fungerar, och hur den unga/unge ställer sig till dem och till sin situation, vilka aspekter av den unges situation behöver följas upp, exempelvis minskat/upphört våld, att den unga/unge stärkts på olika sätt (minskad depression/ökad självkänsla) och att hennes eller hans livskvalitet/livssituation förbättrats, vilka verktyg kan användas för att följa upp den unga/unges mående och situation, vilka förutsättningar måste vara uppfyllda för att vården ska kunna upphöra

### 6.3. Behov av insatser och förslag på utförare i den akuta fasen

#### 6.3.1. Syftet med insatserna i den akuta fasen

De insatser i den akuta fasen som länsstyrelsen Östergötland lyfter fram, syftar alla till att skydda den unga/unge från upprepad utsatthet, ett syfte som är relevant för alla faser. Om den som varit utsatt har egna barn är det viktigt att utforma insatserna med hänsyn till detta och att även barnens behov tillgodoses. Det är vidare viktigt att kontinuerligt följa upp de insatser som utförts och se vilka som kan behöva utföras igen vid senare tillfällen. Efter den akuta fasen ska den unga/unge:

- ha ett skyddat boende som fungerar
- ha en kontinuerlig relation med (åtminstone) kontaktperson, samt tillgång till emotionellt, socialt och praktiskt stöd
- vara skyddad fysiskt
- ha dagliga rutiner/aktiviteter/sysselsättning
- ha tillgång till personer som kan stödja henne/honom och hjälpa henne/honom att hantera kris- och traumareaktioner
- ha en plan för om, och i så fall på vilket sätt, kontakten med familjen ska ske

#### 6.3.2. Boende

De unga i målgruppen kan i den akuta fasen ha behov av ett skyddat boende. Som vi lyft fram tidigare så saknas det en enhetlig definition av vad ett skyddat boende är. Då skyddade boenden skiljer sig åt är det viktigt att socialtjänsten tar ansvar för att det skyddade boende som den unga/unge placeras i är lämpligt utifrån den unga/unges individuella behov av skydd och stöd.

Förslagsvis planerar socialtjänsten insatser i den akuta fasen (utifrån skyddsplan och vårdplan, se ovan) i samråd med boendet. Vad det skyddade boendet inte kan erbjuda i den akuta fasen blir då tydligt och socialtjänsten kan utifrån sin koordineringsroll se vilka andra aktörer som kan behöva samverka med socialtjänsten och boendet kring den unga/unges behov av insatser.

Exempel på boendeformer i den akuta fasen kan vara kollektivboende, familjehem eller stödlägenhet. I den akuta fasen kan ett kollektivboende, där det finns personal med kunskaper angående målgruppens problematik vara att föredra, eftersom ett sådant boende ofta har större

möjligheter att erbjuda den unga/unge den stödjande, hållande och vägledande struktur som hon/han är i behov av. Det allra viktigaste är dock att den unga/unge i denna fas får tillgång till omfattande stöd av personal med gedigen kunskap om hennes eller hans situation, oavsett boendeform. Personalen behöver ha möjlighet att uppmärksamma och tillgodose den unga/unges behov av relationer utifrån den kris hon eller han genomgår, och helst kunna ge stöd utifrån den unga/unges behov oavsett tid på dygnet.

Om placering i familjehem görs i den akuta fasen är det mycket viktigt att familjehemmet har kompetens kring de unga i målgruppens uppbrottsprocess, kring kris- och traumareaktioner, liksom att det finns tillgång till adekvat handledning.

Stödlägenhet är oftast inte att rekommendera i denna fas, utifrån att de flesta unga efter uppbrottet, behöver betydligt mer stöd än som vanligen kan erbjudas vid boende i stödlägenhet.

I samtliga faser behöver den som placerar den unga/unge ha i åtanke att hon eller han själv kan tro sig om att klara av mycket mer ensamhet och självständighet än vad som verkligen är fallet, utifrån vad hon eller han har varit utsatt för. I synnerhet de lite äldre i målgruppen kan ha en orealistisk bild av vad det innebär att ha ett eget boende. Det kan vara bra att diskutera igenom detta om den unga/unge önskar att få bo ensam. En gradvis övergång kan vara att rekommendera, hellre än att den unga/unge tar steget till ett eget boende innan hon eller han är redo för det.

Om den unga/unge ska byta boende mellan den akuta fasen och mellanfasen, är det viktigt att det görs en tydlig utslussning, så att den unga/unge får möjlighet att förbereda sig och anpassa sig till förändringen. Utslussningen får gärna vara ”överlappande”. Exempelvis kan familjen i det familjehem som den unga/unge är tänkt att flytta till efter sin tid i kollektivboende, redan i den akuta fasen börja träffa och etablera en relation till den unga/unge, kanske som stödfamilj eller liknande.

Boendeformer som inte är att rekommendera på grund av den psykiska och fysiska sårbarheten hos de unga i målgruppen är som vi tidigare har lyft fram:

- boenden där det av olika skäl kan ske en genomströmning, antingen i själva verksamheten eller i verksamhetens närmaste omgivning, av yngre och eller vuxna personer med bakgrund i olika utomeuropeiska länder
- boenden för unga flickor tillsammans med vuxna kvinnor med liknande bakgrund, som har varit utsatta för våld, vilka mycket snabbt, medvetet eller omedvetet, går in i rollen som fördömande mammor och förmyndare över de yngre flickorna
- hotellhem
- hem för vård och boende, HVB, där ungdomar med olika beteendestörningar vistas
- boenden för flickor, där det förekommer manlig personal

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

### 6.3.3. Relation, trygghet och tillit

Att arbeta för att etablera en trygg och tillitsfull relation med den unga/unge är en mycket viktig utgångspunkt för alla som ska stå för insatserna kring henne eller honom. Att förmedla till den unga/unge att man har erfarenhet av och kunskap kring kollektivorientering, skam och heder, normer kring äktenskap och sexualitet, våldsutsatthet, samt kris- och traumareaktioner är en viktig del i ett sådant tillitsskapande arbete, liksom att förmedla att man vill och orkar lyssna på det den unga/unge berättar. Hållande, kontinuitet och pålitlighet i relationer bör vara en utgångspunkt vid placeringar av de unga i målgruppen, och detta bör givetvis gälla såväl professionella kontakter som övriga relationer.

*Kontaktperson:* Som tidigare nämnts är en framgångsfaktor att den unga/unge beviljas en egen kontaktperson, som helst följer henne eller honom genom alla faser som följer efter uppbrottet, för att ge en känsla av stöd och kontinuitet. Kontaktpersonens resurser och insats anpassas

kontinuerligt utifrån hur mycket annat stöd den unga/unge har. En utgångspunkt bör vara att kontaktpersonens funktion och roll bestäms i samråd mellan den unga/unge, socialtjänsten och kontaktpersonen så att alla har samma uppfattning om vad denna insats innebär. Det är viktigt att tidigt klargöra för den unga/unge, att kontaktpersonen ska stå för emotionellt stöd i nu-situationen, men att det finns begränsningar för vad kontaktpersonen ska och kan göra, och att det kan vara så att den unga/unge på sikt kommer att behöva bearbeta sina svåraste upplevelser tillsammans med en terapeut. Det är vidare viktigt att kontaktpersonen inte har ansvar för myndighetsutövning eller beslut som kan gå emot den unga/unge, utan att den unga/unge har ett ombud som har möjlighet att helt och hållet stå på hans eller hennes sida. Det är också viktigt att kontaktpersonen eftersträvar samverkan med andra aktörer som är ansvariga för insatser, i syfte att stabilisera nätverket kring den unga/unge.

*Stödperson/Stödfamilj:* Som tidigare nämnts, kan den unga/unge, i och med att hon eller han har brutit upp från sin familj och sitt nätverk, i början av den akuta fasen stå mer eller mindre utan socialt och emotionellt stöd. Den unga/unge kan därför utöver den ovan nämnda kontaktpersonen, också behöva en professionell stödperson som kan stå för en del av det sociala stödet. Exempelvis kan den unga/unge tillsammans med stödpersonen få ”lära genom att göra” vilket vi lyfte fram i kapitel 3. Idealt kan den unga/unge själv få välja den professionella stödpersonen utifrån gemensamma intressen eller liknande.

Om det är tänkt att den unga/unge ska flytta till ett familjehem efter den akuta fasen, kan den tänkta familjen få bli stödfamilj åt henne/honom redan nu, se *boende* ovan.

*Kontakt med någon i det tidigare nätverket:* Om den unga/unge så önskar, och exempelvis socialtjänst, boendet och/eller polis gör bedömningen att det finns möjlighet för henne eller honom att ha kontakt med någon från det tidigare nätverket såsom en lärare, skolkurator, en kompis eller en familjemedlem, *utan att hon eller han försätts i en riskfylld situation*, kan detta vara av stor betydelse. Förutom att den aktuella relationen då kan bevaras, får den unga/unge på så sätt också en möjlighet att behålla en länk till sin bakgrund, vilket ökar känslan av trygghet och kontinuitet.

*Praktiskt stöd:* De ungas behov av praktiskt stöd och struktur kan vara omfattande i den akuta fasen. Den svåra situationen kan medföra att den unga/unge saknar energi och kraft till att planera och genomföra nödvändiga, viktiga aktiviteter. Det kan också vara så att hon eller han saknar de kunskaper eller erfarenheter som behövs för att kunna planera och organisera en egen tillvaro. Det praktiska stödet kan handla om att den unga/unge får hjälp att boka möten med exempelvis socialsekreterare, läkare, juridiskt ombud eller advokat. Ofta behövs också att någon som den unga/unge känner sig trygg med följer med och bistår den unga/unge vid sådana möten. Annat stöd kan vara att hjälpa den unga/unge att få ordning på sin ekonomi, eller att planera och genomföra fritidsaktiviteter eller träning.

*Länka till ytterligare stöd:* Ett viktigt trygghetsskapande arbete i den akuta fasen kan vara att på olika sätt länka den unga/unge till ytterligare stöd. Det kan handla om att hålla kontakten med den unga/unge via telefon, mail eller sms, liksom att se till att hon eller han alltid har någonstans att ringa, oavsett tid på dygnet. Att den unga/unge får möjlighet till kontakt behöver inte betyda att hon eller han kommer att använda sig av möjligheten. Däremot fyller det en viktig funktion vad gäller att motverka alltför stor ångest hos den unga/unge. Det är också viktigt att se till att den unga/unge har telefonnumret till polis, socialjour och andra aktörer som kan hjälpa i akuta lägen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, kontaktperson, stödperson, stödfamilj, polis**

#### 6.3.4. Reducera hotet mot den unga/unge

*Risikanalyt:* En riskanalys bör genomföras så snart det är möjligt i samband med att den unga/unge omhändertagits eller sökt skydd (se kap. 5).

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Polisanmälan:* Den unga/unge bör uppmuntras (dock aldrig övertalas eller tvingas) att så snart som möjligt göra en polisanmälan, då detta medför att hon eller han får tillgång till polismyndighetens åtgärder för skydd (se kap. 5). På varje polismyndighet ska det finnas en särskild kontaktperson för ärenden som rör de unga i målgruppen och det är viktigt att länka den unga/unge till denna kontaktperson. Inom polisens brottsoffsamordning kan utsatta få information, stöd och skydd. Brottsoffsamordningen har hand om vissa skyddsåtgärder som larmpaket och uppföljning av besöksförbud. Polisens brottsofferarbete är organiserat i tre nivåer beroende på grad av hot och risk för skyddspersonen; brottsoffsamordningen, det lokala personsäkerhetsarbetet och det särskilda personsäkerhetsarbetet. Om den riskanalys som vi lyfte upp i kapitel 5 visar att hotet är så allvarligt att det krävs skyddsåtgärder som inte kan vidtas inom brottsoffsamordningen så är det polisens lokala personsäkerhetsarbete som aktualiseras. RPS har tagit fram föreskrifter och allmänna råd kring detta (RPSFS 2009:16). Åtgärderna kan vara defensiva riktade till skyddspersonen och dess anhöriga och offensiva riktade till den som utövar eller förväntas utöva hot mot skyddspersonen. Exempel på offensiva åtgärder kan vara öppen övervakning/störning, medling, uppföljning och prioritering av besöksförbud. Då det gäller de offensiva åtgärderna till den eller de som utgör hotet får dessa genomföras endast efter att ett särskilt beslut fattas om detta (RPSFS 2009:16). Om den unga/unge inte vill polisanmäla är det viktigt att uppgifter om hennes eller hans våldutsatthet nogg dokumenteras av socialtjänst eller skyddat boende. Det kan också vara viktigt att ha en plan kring att motivera den unga/unge kring en polisanmälan.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Målsägandebiträde:* Målsägandebiträdet har som uppgift att följa den unga/unge genom hela rättsprocessen och utses av tingsrätten. Åklagaren som utreder brottet ansöker om detta till tingsrätten, som beslutar om den unga/unge får ett målsägandebiträde. Ett målsägandebiträde är kostnadsfritt. Om den unga/unge är under 18 år utses ibland en så kallad särskild företrädare. Det är bra om målsägandebiträdet eller den särskilda företrädaren har erfarenhet av att arbeta med unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller unga som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. Om det samtidigt pågår en LVU-process kan den unga/unge företrädas av samma person i båda processerna.

Förslag på utförare; **åklagare**

*Skyddsplan/Skyddsåtgärder:* Baserat på riskanalysen är det viktigt att det görs en skyddsplan, och att relevanta åtgärder för att skydda den unga/unge vidtas.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Skydds- och larmtelefon/nationellt skyddspaket:* Polismyndigheterna kan besluta att den unga/unge ska ha rätt till bland annat larm med förprogrammerade telefonnummer till polisens Länskommunikationscentral och GPS som visar var den hotade personen befinner sig. Det finns också möjlighet till inspelningsanordning som kopplas till den fasta telefonen så att den hotade personen kan spela in telefonsamtal.

Förslag på utförare; **polis**

*Säkerhetssamtal:* Säkerhetssamtal inom polisen syftar till att diskutera den våldsutsattas livssituation utifrån ett säkerhetsperspektiv och kan handla om att polisen går igenom vilka platser man brukar röra sig på, hur bostaden fungerar utifrån en säkerhetsaspekt samt information om konkreta skyddsåtgärder såsom ansökan om besöksförbud, larmtelefon eller motsvarande teknik, rondering och omlokalisering.

Förslag på utförare; **polis**

*Motivationssamtal:* Inom polisen kan motivationssamtal syfta till att få den utsatta att stå fast vid polisanmälan och det egna behovet av skydd och samarbeta med polisen i brottsutredningen.

Förslag på utförare; **polis**

*Skyddade personuppgifter:* Dessa beslutas av skattemyndigheten. Det finns tre olika typer av skyddade personuppgifter; sekretessmarkering, kvarskrivning och fingerade personuppgifter. Då det gäller beslutet att söka om skyddade personuppgifter är det viktigt att socialtjänsten eller den verksamhet där den unga/unge är placerad känner till förfarandet, de olika graderna av och konsekvenserna av att leva med skyddade personuppgifter. Det är också viktigt att veta att ansökan måste förnyas med jämna mellanrum, eftersom skyddet kan upphöra om detta inte görs.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skattemyndigheten**

*Fingerade personuppgifter:* Innebär att den enskilde får en helt ny identitet med ett nytt personnummer. Beslut om fingerade personuppgifter meddelas av Stockholms tingsrätt efter ansökan hos rikspolisstyrelsen. Ytterst få personer i Sverige har beviljats detta.

*Besöksförbud<sup>3</sup>:* Den unga/unge har möjlighet att ansöka om besöksförbud. Det är åklagaren som fattar beslut kring besöksförbud. Besöksförbudet innebär att förövaren inte får besöka eller på annat sätt kontakta eller följa efter den unga/unge. Förövaren får inte heller försöka ta kontakt med den unga/unge genom någon annan. Överträdelse av besöksförbud är ett brott som kan leda till böter eller fängelse i högst ett år. Varje överträdelse ska anmälas till polisen.

Förslag på utförare; **polis, åklagare**

*Rättsprocess:* Om det pågår en rättsprocess gentemot förövaren är det viktigt att följa utslaget av denna, då utfallet kan få konsekvenser för vilken grad av skydd den unga/unge kan komma att behöva, vilket vi tidigare nämnt. Om den unga/unge behöver medverka vid rättegång är det viktigt att se till att hon/han har tillgång till omfattande stöd i samband med detta.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*LVU-process:* Om den unga/unge är omhändertagen, och det har gjorts en ansökan/fattats beslut om vård med stöd av LVU, är det viktigt att följa upp händelseutvecklingen i samband med detta. Detta gäller både inför själva förhandlingen, om ansökan avslås och i den händelse vårdnadshavaren överklagar ett fastställt beslut om vård, då utfallet kan få konsekvenser för vilken grad av skydd den unga/unge kan komma att behöva. Den unga/unge kan behöva omfattande stöd i samband med en LVU-process.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Konkreta rutiner för samtal/kontakt med familjen under placeringen:* I synnerhet i den akuta fasen är det av stor vikt att så snart som möjligt, tillsammans med den unga/unge, göra upp



konkreta rutiner för om, och i så fall på vilket sätt, den unga/unge ska hålla kontakten med familjen under den tid hon eller han är placerad. Det är inte ovanligt att familjen tar chansen att försöka pressa den unga/unge att återvända genom hot eller löften, via telefonsamtal, sms eller kontakt via Internet, varför den unga/unge kan behöva ha omfattande stöd att tillgå vid kontakt med familjen. I många fall kan det vara en fördel att till en början schemalägga telefonsamtal med familjen, så att någon från exempelvis det skyddade boendet är närvarande och lyssnar på vad som sägs, och kan stötta den unga/unge både under och efter samtalet.

Förslag på utförare; **skyddat boende, ideell organisation, socialtjänst**

*Krisstöd till familjen/förövaren:* Förhållningssätt till insatser för den unga/unges familj/förövare skiljer sig åt beroende av om den unga/unge är myndig eller underårig vilket vi tidigare har lyft fram. Ett sätt att reducera hotet mot den unga/unge kan vara att erbjuda den unga/unges familj krisstöd. Familjen bör ges tydlig och utförlig information om varför den unga/unge nu skyddas av samhället, samt få erbjudande om samtal som hjälp att hantera den känslomässiga krisen. Det är viktigt att i så stor utsträckning som möjligt förmedla att det är samhället och inte den unga/unge som ansvarar för beslutet om att den unga/unge ska skyddas, liksom att den unga/unge är i goda händer.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

#### 6.3.5. Fysisk och psykisk hälsa

Det är viktigt att tidigt skaffa sig en första uppfattning om den unga/unges psykiska och fysiska hälsa för att så snart som möjligt kunna ge henne eller honom rätt stöd. I det allra mest akuta läget kan det vara för tidigt och innebära en onödig påfrestning för den unga/unge att genomföra en fullständig hälsoutredning men inte desto mindre är det viktigt att uppmärksamma tecken på svår ångest, suicidalitet, traumatisering, självskadebeteende, depression, missbruk, sömnsvårigheter etc. Den unga/unge kan även ha fysiska symptom/smärttillstånd som följd av utsattheten, som kan behöva uppmärksammas. Den unga/unge kan omgående behöva professionell hjälp med krishantering, och med att handskas med fysiska och psykiska symptom på trauma. Det är viktigt att redan här göra en planering utifrån det vi lyfter fram vad gäller den individuella vårdplanen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, hälso- och sjukvården, BUP**

#### 6.3.6. Sysselsättning

Oavsett var den unga/unge placeras är det viktigt att den unga/unge snabbt kommer in i någon form av dagliga rutiner/daglig sysselsättning, för att minska risken för depression, isolering och/eller passivering. En strukturerad sysselsättning på dagtid, fungerar ofta som en distraktion och en nödvändig psykisk avlastning från den svåra situationen. Att få ägna sig åt någonting annat än det som känns tungt, och vara i ett sammanhang där man träffar andra människor är vanligen välgörande. Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att den som varit utsatt och/eller genomgår en kris, sällan kan fungera på en normalnivå, och att kraven därför anpassas så att inte sysselsättningen blir ytterligare en belastning för den unga/unge. Om den unga/unge inledningsvis är i för dåligt skick för att kunna gå i skolan eller arbeta, eller om det tar tid innan sådan sysselsättning kommer igång, är det viktigt att hon eller han erbjuds organiserade (helst dagliga) aktiviteter på det skyddade boendet eller på annat sätt.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation**

### 6.3.7. Metoder i den akuta fasen

Nedanstående avsnitt berör möjliga arbetssätt/metoder i den akuta fasen, som använts och förespråkats av aktörer och verksamheter som länsstyrelsen Östergötland varit i kontakt med under arbetet med vägledning. Avsnittet kan inte betraktas som uttömmande.

*Stabiliseringsarbete:* I den akuta fasen behöver den unga/unge hjälp med att hantera den kris hon/han går igenom. Hon/han behöver få information om normala reaktioner på traumatiska upplevelser, liksom konkreta tillvägagångssätt för att handskas med sådana reaktioner. Det är viktigt att den som varit utsatt får veta att hennes eller hans känslor och reaktioner är normala reaktioner på svåra händelser, och att de inte betyder att hon eller han är på väg att bli psykiskt sjuk. Indirekta arbetsmetoder kan vara att föredra, såsom att tillsammans med den unga/unge diskutera generellt kring reaktioner på att ha levt i utsatthet, utan att gå in på den unga/unges egna traumatiska upplevelser, då detta kan innebära en alltför stor psykisk påfrestning för henne/honom i denna fas. Ett annat sätt kan vara att diskutera kring teman som varit aktuella för andra unga som varit utsatta för våld i ett kollektivorienterat sammanhang, kopplat till normer om heder, oskuld och sexualitet, utan att den unga/unge behöver lyfta fram egna erfarenheter.

Förslag på utförare: **BUP, hälso- och sjukvård, skyddat boende, socialtjänst, ideell organisation**

*Stödsamtal:* Stödsamtal med kontaktperson (se ovan) eller motsvarande, i stärkande/motive-  
rande/skyddande syfte är ett viktigt inslag i den akuta fasen. I samtalen bör den unga/unge uppmuntras att skydda sig själv fysiskt såväl som psykiskt. Stödsamtalen bör vara planerade, strukturerade och regelbundna, för att i största möjliga utsträckning, ge den unga/unge en känsla av stabilitet. Det bör finnas ett visst utrymme för omplanering och extra samtal vid behov. Inledningsvis kan stödsamtalen till stor del behöva handla om praktiska saker i syfte att få vardagen att fungera, men det är viktigt att den som samtalar med den unga/unge också har en tydlig ambition att ge henne eller honom en känsla av emotionellt stöd. Det är vidare viktigt att det är kontaktpersonen och inte den unga/unge, som till största delen ansvarar för att samtalen blir av. Stödsamtal får aldrig bli något som tvingas på den unga/unge, men kontaktpersonen kan behöva vara aktiv och höra sig för med/söka upp den unga/unge om hon eller han uteblir från samtalen, för att försäkra sig om att det är tydligt för den unga/unge att hon eller han ändå har tillgång till stödet. Teman för stödsamtal kan vara: att tänka på att skydda sig fysiskt och psykiskt, att hålla fast vid sitt beslut, stärka den unga/unge i förhållande till familjen, diskutera kring våld och förtryck, ambivalens i förhållande till familjen, önsketänkande i förhållande till familjen, sexualitet, etc.

Förslag på utförare; **kontaktperson eller motsvarande**

*Gruppverksamhet:* Gruppverksamhet i den akuta fasen behöver syfta till att skapa trygghet och stabilitet för den som varit utsatt, varför teman ska vara kopplade till nu-situationen och till hur man kan ta hand om sig själv. Man bör iakttä viss försiktighet vad gäller gruppverksamhet i den akuta fasen, då de unga som varit utsatta i detta skede ofta är psykiskt sårbara och generellt har svårt att sätta sunda gränser gentemot andra människor. Om tanken är att bedriva gruppverksamhet i den akuta fasen är det därför av stor vikt att gruppansättningen är homogen, att det finns en tydlig, trygg och erfaren ledare, och att konflikttoleransen i gruppen är låg (Herman 1992).

Förslag på utförare; **BUP, hälso- och sjukvård, skyddat boende, socialtjänst, ideell organisation**

3. I propositionen Förbättrat skydd mot stalkning (prop. 2010/11:45) föreslås att uttrycket "besöksförbud" ändras i lagen till "kontaktförbud". Möjligheten att förena kontaktförbud med elektronisk övervakning införs. Också ett nytt brott, olaga förföljelse, införs. 4 kap. brottsbalken (1962:700) De föreslagna lagändringarna ska träda i kraft den 1 oktober 2011.

### 6.3.8. Insatser till familjen i den akuta fasen

Att socialtjänsten erbjuder den unga/unges familj krisstöd i samband med att den unga/unge omhändertas, kan både avlasta den unga/unge från ansvar för familjen i samband med upp-brottet och reducera hotet mot henne eller honom (se *reducera hotet mot den unga/unge*, ovan). Det är viktigt att eventuella underåriga syskons situation utreds av socialtjänsten och att de erbjuds insatser utifrån sina behov. Om möjligt bör det finnas en plan för hur syskonens situation ska hanteras redan innan den unga/unge omhändertas och placeras. Om den unga/unge är över 18 år är det avgörande att kontakt med familjen endast tas utifrån hennes eller hans önskemål.

Förslag på utförare; **socialtjänst, polis; skyddat boende; ideell organisation.**

## 6.4. Behov av insatser och förslag på utförare i mellanfasen

### 6.4.1. Syftet med insatserna i mellanfasen

I mellanfasen är det viktigt att förekomma behov. Först i denna fas ser man hur individen anpassar sig till situationen och det är nu viktigt att grundligare utreda de individuella behoven och anpassa de insatser som görs. Det behövs göras en tydligare individuell planering för den unga/unge, som också ska ha en konkret koppling till den långsiktiga fasen för att säkerställa kontinuiteten i insatserna. Om den som varit utsatt har egna barn är det viktigt att insatserna utformas med hänsyn till detta, och att även barnens behov tillgodoses. Efter mellanfasen ska den unga/unge:

- bo i, eller ha planerat för ett långsiktigt boende
- ha en kontinuerlig relation med (åtminstone) kontaktperson, och veta var hon eller han kan få ytterligare emotionellt, socialt och praktiskt stöd vid behov
- ha börjat skapa ett socialt nätverk
- ha börjat lära sig hur hon/han själv behöver tänka kring skydd och säkerhet
- ha en plan för framtiden, inklusive långsiktig sysselsättning
- ha viss förmåga att handskas med fysiska och psykiska symptom på svåra upplevelser
- ha blivit remitterad till/ha påbörjat en relation med en terapeut, om den unga/unge själv har önskat detta
- vara tillräckligt emotionellt stabil, och trygg i förhållande till de personer som utgör hotet, för att kunna börja fungera i vardagen
- ha börjat lära sig hur hon/han bäst ska förhålla sig till och hantera kontakt med familjen

### 6.4.2. Boende

Om den unga/unge byter boende mellan den akuta fasen och mellanfasen är det viktigt att detta sker genom en tydlig utslussning och gärna överlappande, vilket beskrivits under den akuta fasen, ovan. Exempel på boendeformer kan även fortsättningsvis vara kollektivboende, familjehem eller stödlägenhet. Det är i de allra flesta fall även i mellanfasen för tidigt att placera den unga/unge i ett eget boende, och det är sannolikt att den unga/unge också i denna fas behöver ett boende som kan erbjuda omfattande stöd och omsorg, och att det finns människor i närheten, som har kunskap om kris- och traumareaktioner. Det är viktigt att en individuell prövning görs i samband med val av boendeform, och en utgångspunkt kan vara att inte tänka kring vad den unga/unge behöver utan istället: vad hos den unga/unge är det som gör att hon eller han *inte* behöver exempelvis personal dygnets alla timmar.

Det är viktigt att redan i mellanfasen, tillsammans med den unga/unge börja fundera kring hur och var hon eller han ska kunna bo på längre sikt, och hur man ska försäkra sig om att ett långsiktigt boende också kommer att fungera vad gäller fortsatt skydd, relationer, sysselsättning och stödjande socialt nätverk. Om den unga/unge är under 18 år, och placerad i ett

familjehem som fungerar, finns i vissa fall möjligheten att familjehemmet kan fungera som boende under ett antal år, varför det inte är aktuellt att planera för annat boende på lång sikt. Boendeformer som inte är att rekommendera: se den akuta fasen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

#### 6.4.3. Relation, trygghet och tillit

I mellanfasen bör alla aktuella aktörer eftersträva att så långt som möjligt bevara de relationer som upprättats i den akuta fasen, eftersom kontinuerliga, goda relationer mellan den unga/unge och hennes eller hans hjälpare som nämnts har visat sig ha större betydelse för den unga/unges stabilisering än någonting annat.

*Kontaktperson:* Kontaktpersonen är för många unga, i synnerhet de som inte placerats i familjehem, den allra viktigaste personen under lång tid efter uppbrottet, och så långt det är möjligt bör den unga/unge få ha kvar samma kontaktperson om hon/han önskar det. Det är viktigt att kontaktpersonen i denna fas har (fortsatt) beredskap på starka reaktioner hos den unga/unge, utifrån tidigare våldsutsatthet och uppbrottet från familjen. Att den som har den närmsta professionella relationen med den unga/unge står för en praktisk, social och emotionell omsorg är fortfarande viktigt.

Om det inte finns möjlighet för den unga/unge att ha kvar den kontaktperson som funnits i den akuta fasen är det viktigt att det i denna fas görs en tydlig överlämning till en liknande funktion, och att man försäkras om att den nya relationen fungerar innan den tidigare kontaktpersonen släpper ansvaret. Detta kan vara aktuellt om den unga/unge placeras i en ny kommun eller liknande. Det är fortsatt viktigt att den unga/unge aldrig behöver känna att hon/han har lämnats utan stöd. Om det finns möjlighet att ha kvar den tidigare kontaktpersonen även om den unga/unge placeras i en annan verksamhet kan detta vara att föredra.

*Stödperson/Stödverksamhet:* Att lotsa den unga/unge till ett sammanhang och en tillhörighet får ökad betydelse i denna fas, liksom att hon eller han får möjlighet att träffa människor som kan komma att fungera som förebilder. Om den unga/unge inte redan har en professionell stödperson (se den akuta fasen), kan detta nu bli aktuellt. Det kan också vara lämpligt att introducera den unga/unge till olika verksamheter, antingen sådana som är utformade särskilt för de unga i målgruppen, eller andra verksamheter på den lokala nivån där den unga/unge kan få möjlighet att träffa människor med liknande intressen. En stödperson och/eller stödverksamhet kan vara en bidragande länk för den unga/unge att börja skapa nya relationer och ett nytt nätverk.

*Kontakt med någon i det tidigare nätverket:* Vad gäller kontakt med någon i det tidigare nätverket gäller detsamma som i den akuta fasen, dvs. att om den unga/unge så önskar, och socialtjänst/polis/boendet gör bedömningen att det finns möjlighet för henne eller honom att ha kontakt med någon från det tidigare nätverket *utan att hon eller han försätts i en riskfylld situation*, kan detta vara av stor betydelse.

*Praktiskt stöd:* De ungas behov av praktiskt stöd och hjälp med organisation och struktur i vardagen, kan vara omfattande också i mellanfasen, varför hon eller han bör ha fortsatt tillgång till samma hjälp som i den akuta fasen. Det kan i denna fas också handla om hjälp att börja planera sin tillvaro mer långsiktigt, exempelvis vad gäller sysselsättning, eller boende.

*Länka till ytterligare stöd:* Det är fortfarande viktigt att den unga/unge vet vart hon eller han kan vända sig för ytterligare socialt och emotionellt stöd, liksom vart hon/han kan ringa i akuta situationer. Se den akuta fasen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, kontaktperson, stödperson, stödfamilj, stödverksamhet, polis**

#### 6.4.4. Reducera hotet mot den unga/unge

*Risakanalys:* Riskanalysen som gjordes i den akuta fasen bör kontinuerligt gås igenom och uppdateras.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Skyddsplan/Skyddsåtgärder:* Baserat på förnyad genomgång och uppdatering av riskanalysen uppdateras skyddsplanen, och relevanta åtgärder för att skydda den unga/unge vidtas.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Polisanmälan:* Om den unga/unge inte tidigare har gjort polisanmälan, kan detta nu bli aktuellt. Om den unga/unge inte vill polisanmäla är det viktigt att eventuellt nya uppgifter om hennes eller hans våldsutsatthet ändå nog dokumenteras av socialtjänst eller skyddat boende.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Målsägandebiträde:* Se den akuta fasen.

*Nationellt skyddspaket:* Följ upp om nationellt skyddspaket kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Säkerhetssamtal:* Följ upp om säkerhetssamtal kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Motivationssamtal:* Följ upp om motivationssamtal kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Skyddade personuppgifter:* Kontrollera om beslut om sekretessmarkering eller kvarskrivning behöver förnyas, eftersom skyddet kan upphöra om detta inte görs, se den akuta fasen.

*Besöksförbud:* Följ upp ev. besöksförbud, se den akuta fasen.

*Rättsprocess:* Se den akuta fasen.

*LVU-process:* Se den akuta fasen.

*Konkreta rutiner för samtal/kontakt med familjen under placeringen:* Även i mellanfasen kan den unga/unge ha behov av hjälp och stöd i samband med kontakten med familjen. Pressen på den unga/unge från familjens sida kan ha minskat, men i många fall fortsätter familjen att pressa den unga/unge under lång tid. I synnerhet de yngre i målgruppen kan ha fortsatt stort behov av stöd för att kunna hantera och stå emot hot, löften och press från familjen.

Förslag på utförare; **skyddat boende, ideell organisation, socialtjänst**

*Krisstöd till familjen/förövaren:* Om krisstöd har givits till den unga/unges familj i samband med uppbrottet, och familjen efterfrågar ytterligare stöd, bör fortsatt samtalskontakt erbjudas i syfte att reducera hotet mot den unga/unge.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

#### 6.4.5. Fysisk och psykisk hälsa

I denna fas kan det vara aktuellt med en grundligare fysisk och/eller psykisk hälsoutredning. Att erbjuda den unga/unge kunskap och verktyg för att bättre kunna ta hand om sig själv och bemästra sina egna kris- och/eller traumareaktioner är fortsatt viktigt. Vid behov kan remittering göras till psykoterapi/traumafokuserad psykoterapeutisk behandling, se vidare under *metoder i mellanfasen*, nedan. Det är viktigt att följa upp övrig planering som gjorts i den individuella vårdplanen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, hälso- och sjukvården, BUP**

#### 6.4.6. Sysselsättning

Även i mellanfasen är det av stor vikt att den unga/unge har en planerad och strukturerad sysselsättning på dagtid, för att så långt det är möjligt undvika depression, isolering och passivisering, se den akuta fasen. Om den unga/unge flyttas från ett boende med en påtagligt hållande struktur till ett boende med mindre hållande struktur, är det av särskilt stor vikt att se till att den dagliga sysselsättningen fungerar. I mellanfasen blir det också i många fall aktuellt att tillsammans med den unga/unge, börja planera för en mer långsiktig sysselsättning. Den unga/unge kan ha behov av att få hjälp att hitta en sysselsättning som passar henne eller honom, och kan behöva lotsas till verksamheter på den lokala nivån med kompetens kring detta, såsom studievägledare, arbetsförmedling etc. Om den unga/unge nu är placerad där det är tänkt att hon eller han ska bo under en längre tid, kan socialtjänsten planera på längre sikt utifrån rådande förhållanden. Om tanken är att den unga/unge ska flytta till en annan kommun, kan socialtjänsten istället planera för en sysselsättning framöver, och exempelvis utreda och ansöka om gymnasieplats, folkhögskola, högskoleutbildning eller arbete, och låta sysselsättningen få styra boendet i den långsiktiga fasen. Det är fortfarande viktigt att kraven anpassas så att inte sysselsättningen blir ytterligare en belastning för den unga/unge.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation**

#### 6.4.7. Metoder i mellanfasen

I denna fas bör man arbeta mot en normalisering av situationen, stödja positiv bemästring och motverka offerroll. Personkontinuitet i stödsatserna är fortsatt viktigt. Nedanstående avsnitt berör möjliga arbetsätt/metoder i mellanfasen, som använts och förespråkats av aktörer och verksamheter som Länsstyrelsen Östergötland varit i kontakt med under arbetet med vägledningen. Avsnittet kan inte betraktas som uttömmande.

*Stabiliseringsarbete:* Att erbjuda den unga/unge kunskap och verktyg för att bättre kunna ta hand om sig själv och bemästra sina egna kris- och/eller traumareaktioner är fortsatt viktigt. Detta kan ske både individuellt och i grupp, dock bör ansvarig aktör fortfarande vara noggrann med former och ramar i samband med gruppverksamhet, se den akuta fasen.

Förslag på utförare; **hälso- och sjukvården, BUP, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Stödsamtal:* Stödsamtal med kontaktperson eller motsvarande, i stärkande/motiverande/skyddande syfte är fortsatt viktigt, se den akuta fasen. Stödsamtalen bör fortfarande vara inriktade på att motivera den unga/unge att skydda sig själv fysiskt och psykiskt, liksom att hålla fast vid sitt beslut att bryta upp från förtryck och våld. Man kan nu också börja diskutera mer generell kring olika relevanta teman. Det är också mycket viktigt att tillsammans med den unga/unge börja diskutera kring hennes/hans mål och drömmar, och stödja henne eller honom i att skapa och hålla fast vid en bild av en önskad framtid. Det är fortfarande viktigt att kontinuerligt dis-

kutera kring den unga/unges känslor inför och eventuell ambivalens i förhållande till familjen. *Om den unga/unge påbörjar någon form av psyko-terapeutisk behandling i denna fas, kan stödsamtalens innehåll behöva anpassas så att den hon eller han inte behöver diskutera samma teman på två håll.*

Förslag på utförare; **kontaktperson eller motsvarande**

*Öka känslan av självbestämmande:* Ett sätt att stärka den unga/unges känsla av självbestämmande är att låta henne eller honom själv, kanske tillsammans med sin kontaktperson, formulera vad hon eller han anser vara sina centrala behov/problem, och vad hon eller han vill ha för hjälp. Andra tillvägagångssätt/metoder för att öka känslan av självbestämmande kan vara att "lära genom att göra" (se kap. 3), Kognitiv beteendeterapi (KBT), jagstärkande övningar, övningar för att träna upp ett kritiskt tänkande, spegling i självhjälpsgrupper, utbildning.

Förslag på utförare; **kontaktperson, hälso- och sjukvården, BUP, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Psyko-terapi:* För vissa unga kan det i denna fas vara aktuellt att påbörja någon form av psyko-terapi, förutsatt att hon/han är motiverad till sådan hjälp. Man bör ha i åtanke att många unga, i synnerhet i början av sin uppbrottsprocess, känner motstånd inför tanken på att dela sina upplevelser med en person (terapeut) de inte känner, och de kan finna den terapeutiska situationen obekvämt. I vissa fall saknar den unga/unge också vana att reflektera medvetet över sig själv och sin situation, varför det i denna fas kan vara lämpligare med andra former för stöd/bearbetning.

Förslag på utförare; **hälso- och sjukvården, BUP**

*Psyko-terapi med inriktning på traumabearbetning:* Om den unga/unge är allvarligt traumatiserad kan det nu vara aktuellt att påbörja en kontakt med en terapeut, som i första hand syftar till att skapa en trygg relation mellan den unga/unge och terapeuten, och som kan utgöra en grund för senare traumabearbetning.

Förslag på utförare; **hälso- och sjukvården, BUP**

#### 6.4.8. Insatser till familjen i mellanfasen

Om planering finns kring insatser till familjen följs denna. Om krisstöd har getts till den unga/unges familj i samband med uppbrottet, och familjen efterfrågar ytterligare stöd, bör fortsatt samtalskontakt erbjudas i hotreducerande syfte, se ovan.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

### 6.5. Behov av insatser och förslag på utförare i den långsiktiga fasen

#### 6.5.1. Syftet med insatserna i den långsiktiga fasen

I långtidsfasen sätts insatserna in utifrån de individuella behoven. Den unga/unge har nu anpassat sig till situationen och det har blivit tydligare både för den unga/unge själv och för de som ansvarar för insatserna kring henne eller honom, vad just hon eller han har för behov vad gäller boende, relationer, skydd, sysselsättning mm. Målet i den långsiktiga fasen är att den unga/unge ska kunna påbörja ett liv med en riktning som stämmer med vad hon eller han önskar sig på sikt. Hållandestrukturen kring den unga/unge fortsätter att avta successivt. Dock är det mycket viktigt att inte överge den unga/unge i samband med att hon eller han börjar må bättre (*se relationer, trygghet och tillit, längre fram*). Om den som varit utsatt har egna barn är det viktigt att insatserna utformas med hänsyn till detta, och att även barnens

behov tillgodoses. Efter den långsiktiga fasen ska den unga/unge:

- ha ett eget långsiktigt boende eller stödlägenhet
- ha en kontinuerlig relation med kontaktperson eller motsvarande, och veta var hon eller han kan få ytterligare emotionellt, socialt och praktiskt stöd vid behov
- ha ett fungerande socialt nätverk,
- ha påbörjat en utbildning eller sysselsättning som passar henne eller honom på längre sikt
- kunna hantera sin situation vad gäller skydd och säkerhet i vardagen
- ha förmåga att handskas med fysiska och psykiska symptom på svåra upplevelser
- ha påbörjat psykoterapi eller terapi med inriktning på senare traumabearbetning, om den unga/unge själv önskat detta
- vara tillräckligt emotionellt stabil för att kunna fungera i vardagen

### 6.5.2. Boende

I denna fas är det viktigt att den unga/unge får ett stabilt boende, antingen i form av en egen lägenhet, eller stödlägenhet. Om den unga/unge nu byter till ett eget boende är det ytterst viktigt att detta sker i samråd med henne eller honom, liksom att hon eller han förbereds ordentligt för den ökade självständighet som ett eget boende förutsätter. Även i denna fas bör socialtjänsten och andra aktörer vara uppmärksamma på huruvida den unga/unge, utifrån sitt psykiska mående, verkligen är redo för ett eget boende, och hellre råda henne eller honom att vänta lite längre med att ta detta steg, än att ta det för tidigt. Om socialtjänsten eller andra aktuella aktörer är osäkra kan en stödlägenhet vara ett bättre alternativ. Det är viktigt att en individuell prövning görs. Om det inte längre kommer att finnas tillgång till personal som kan stödja den unga/unge där hon eller han bor, behöver man försäkra sig om att den unga/unge ändå har tillgång till stöd vid behov. Oavsett om det gäller praktiskt eller socialt/emotionellt stöd, är det mycket viktigt att den unga/unge vet var stödet finns och känner sig fri att uppsöka hjälpen.

Det är viktigt att fundera kring bostadens placering, både vad gäller det fortsatta skyddet, för att den unga/unge i möjligaste mån ska kunna upprätthålla sysselsättning och fritidsaktiviteter, och hålla fortsatt kontakt med sitt nätverk. Om den unga/unge byter bostadsort är det mycket viktigt att hon eller han får hjälp att etablera sig på den nya orten. Om den unga/unge är under 18 år, och placerad i ett familjehem som fungerar, finns i vissa fall möjligheten att familjehemmet kan fungera som boende under ett antal år, varför det inte är aktuellt att planera för ett annat boende. Boendeformer som inte heller i denna fas är att rekommendera: se den akuta fasen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation**

### 6.5.3. Relation, trygghet och tillit

*Släpp inte taget om den unga/unge:* I den långsiktiga fasen minskar hållandet ytterligare i strukturen kring den unga/unge, men kontinuitet i relationer och insatser kring den unga/unge är fortfarande viktigt. Ett minskat hållande och ett avtagande fokus på den unga/unges behov av skydd kan annars väcka svåra känslor av övergivenhet och ensamhet. Från att ha varit fokus för samhällsinsatser och den som skulle skyddas och tas hand om, kan den unga/unge känna att hon eller han nu förväntas stå på egna ben och klara sig själv. Känslan av ensamhet/övergivenhet kan bli extra påtaglig exempelvis i samband med att en rättegång tar slut, eller i samband med att den unga/unge bedöms vara så stabil att hon eller han kan flytta till ett eget boende. Det är av stor vikt att den unga/unge känner att stödet kommer att fortsätta att finnas kvar i den utsträckning hon eller han behöver, eftersom risken finns att hon eller han annars får svår ångest, blir självdestruktiv eller deprimerad, alternativt skapar en situation där det kan finnas behov av extra skydd och stöd igen.



*Kontaktperson/stödperson/stödverksamhet:* Det är en stor vinst om det finns möjlighet för den unga/unge att fortsätta ha kontinuerlig kontakt med samma kontaktperson/stödperson/stödverksamhet, även i den långsiktiga fasen. Om stödinsatser som den unga/unge haft tidigare, exempelvis kontaktperson eller stödperson däremot ska avslutas, är det viktigt att den unga/unge omgående kopplas till nya kontakter, företrädesvis verksamhet/kontaktperson/stödperson, med kompetens kring de unga i målgruppen. Det är också av vikt att försäkra sig om att de nya relationerna verkligen fungerar innan den tidigare kontaktpersonen släpper taget om den unga/unge. För unga som inte kan ha någon kontakt med sin familj, sin släkt, sina kompisar och sitt tidigare sammanhang är detta särskilt viktigt. I synnerhet om den unga/unge har flyttat till ett annat län/annan kommun, kan hon eller han annars hamna i en ytterligt isolerad situation, där det finns risk att hon eller han drabbas av svår ångest, självdestruktivitet, depression mm (se ovan).

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, familjehem**

*Glesare men kontinuerlig kontakt:* Det är viktigt att den unga/unge i så stor utsträckning som möjligt får möjlighet att känna att hon eller han hör hemma någonstans, och att det finns människor som bryr sig om, även om den unga/unge har flyttat och kontakten inte längre är daglig. Att veta att familjehemmet där den unga/unge har bott har ett fotografi uppställt även sedan hon eller han har flyttat därifrån kan ha stor betydelse, liksom att familjehemsföräldrarna och/eller andra personer som utgjort ett viktigt stöd under uppbrottsprocessen hör av sig då och då via mail eller telefon. Det är också viktigt att ha i åtanke att den unga/unges behov av stöd kan öka i samband med helger och bemarkelsedagar, och att man i den mån det går möter detta behov. Den unga/unge kan också behöva extra stöd och bekräftelse då hon eller han passerar symboliskt viktiga milstolpar, exempelvis tar examen, får ett nytt jobb, gifter sig eller får barn. Att följa upp och behålla kontakten i den mån det går, och att träffas igen, fungerar dessutom för många unga som motvikt mot längtan efter att ge efter från hot, löften och press från familjen att återvända.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, familjehem, kontaktperson, stödperson**

*Praktiskt stöd:* I den långsiktiga fasen kan den unga/unge fortfarande behöva praktiskt stöd vid speciella tillfällen, exempelvis i samband med att hon eller han flyttar och behöver få sin tillvaro att börja fungera på en ny plats, eller ska göra någonting som hon eller han inte har gjort förut, och saknar erfarenhet av. Det är viktigt för att den unga/unge ska kunna känna sig trygg, att det är tydligt vart hon eller han kan vända sig för att få sådan hjälp om det behövs. Tanken är annars att den unga/unge i denna fas, i stort ska klara av att planera, organisera och genomföra sina vardagliga aktiviteter.

*Länka till ytterligare stöd:* Det är fortfarande viktigt att den unga/unge vet vart hon eller han kan vända sig för ytterligare socialt och emotionellt stöd, liksom vart hon eller han kan ringa i akuta situationer. Se den akuta fasen.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, kontaktperson, stödperson, stödfamilj, stödverksamhet, polis**

#### 6.5.4. Reducera hotet mot den unga/unge

*Risikanalyt:* Riskanalysen avseende den unga/unges situation bör på nytt gås igenom och uppdateras.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Skyddsplan/Skyddsåtgärder:* Baserat på förnyad genomgång och uppdatering av riskanalysen uppdateras skyddsplanen, och relevanta åtgärder för att skydda den unga/unge vidtas. I den långsiktiga fasen kan det vara aktuellt också för polisen att följa upp och avsluta skyddsåtgärder till den unga/unge. Om den unga/unge bytt polisdistrikt kan det handla om att den tidigare poliskontakten länkar över den unga/unge till den som har ansvar för de unga i målgruppen i det nya polisdistriktet. För den unga/unge kan det vara viktigt att hon eller han vet vart hon eller han kan ringa i akuta situationer och att någon inom det nya polisdistriktet känner till hennes eller hans situation.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Polisanmälan:* Se mellanfasen.

*Målsägandebiträde:* Se den akuta fasen.

*Nationellt skyddspaket:* Följ upp om nationellt skyddspaket kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Säkerhetssamtal:* Följ upp om säkerhetssamtal kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Motivationssamtal:* Följ upp om motivationssamtal kan vara aktuellt, se den akuta fasen.

*Skyddade personuppgifter:* Kontrollera om beslut om sekretessmarkering eller kvarskrivning behöver förnyas, eftersom skyddet kan upphöra om detta inte görs.

Förslag på utförare; **polis, socialtjänst, skattemyndigheten**

*Besöksförbud:* Följ upp ev. besöksförbud, se den akuta fasen.

*Rättsprocess:* Se den akuta fasen.

*LVU-process:* Se den akuta fasen.

*Konkreta rutiner för samtal/kontakt med familjen:* Även i den långsiktiga fasen kan den unga/unge behöva hjälp i samband med kontakt med familjen. Det är viktigt att komma ihåg att de unga kan vara mycket sårbara för påverkan från familjen under många år efter uppbrottet. Att den unga/unge har förändrats och utvecklats behöver inte betyda att familjen har gjort det, och även när andra omständigheter kring den unga/unge har stabiliserats kan hot, löften och press från familjen medföra starka känslomässiga reaktioner, som den unga/unge kan behöva stöd för att orka hantera och stå emot. En god idé kan vara att komma överens om till vem den unga/unge kan vända sig om familjen hör av sig, eller om hon eller han själv vill söka kontakt med dem.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

*Krisstöd till familjen/förövaren:* Se mellanfasen.

#### 6.5.5. Fysisk och psykisk hälsa

I denna fas kan det vara aktuellt för den unga/unge, att påbörja någon form av psykoterapeutisk behandling, vid behov med fokus på senare traumabearbetning, förutsatt att den unga/unge själv är motiverad, och att situationen kring henne eller honom är tillräckligt stabil. Som nämnts tidigare i vägledningen, är det viktigt att ha i åtanke att en bearbetning av traumatiska upplevelser medför ökad psykisk sårbarhet, varför den unga sannolikt kommer att behöva

extra stöd från omgivningen under den period som en sådan bearbetning pågår. Det är viktigt att planera för och försäkra sig om att den unga/unge har tillgång till sådant stöd. Det är viktigt att följa upp övrig planering som gjorts i den individuella vårdplanen.

Förslag på utförare; **BUP, hälso- och sjukvården, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation**

#### 6.5.6. Sysselsättning

I denna fas är det viktigt att den unga/unge har en fungerande sysselsättning och en tydlig plan kring framtiden. Det är önskvärt att den unga/unge nu har påbörjat utbildning eller arbete som passar henne eller honom på den plats där det är tänkt att hon eller han ska bo under en längre tid. Om det uppstår glapp i den unga/unges sysselsättning, exempelvis efter avslutad utbildning, eller om hon eller han slutar ett arbete, kan hon eller han behöva extra stöd under den tid det tar tills en ny sysselsättning kan komma igång. I vissa fall kan kraven fortfarande behöva anpassas, utifrån hennes eller hans psykiska mående.

Förslag på utförare; **socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation**

#### 6.5.7. Metoder i den långsiktiga fasen

Även i denna fas bör man arbeta mot en normalisering av situationen, stödja positiv bemästring och motverka offerroll. Personkontinuitet i stödinsatserna är fortsatt viktigt. Nedanstående avsnitt berör möjliga arbetsätt/metoder i den långsiktiga fasen, som använts och förespråkats av aktörer och verksamheter som Länsstyrelsen Östergötland varit i kontakt med under arbetet med vägledningen. Uppräkningen ska dock inte betraktas som uttömmande.

*Stödsamtal:* Stödsamtalen i den långsiktiga fasen kan i bästa fall mer och mer komma att handla om sådant som den unga/unge känner är viktigt utifrån sin dagliga situation och sina planer för framtiden. Om den unga/unge har en fungerande kontakt med en terapeut kan stödsamtalens innehåll anpassas så att den hon eller han inte behöver diskutera samma teman på två håll. Det är i många fall fortsatt viktigt att kontinuerligt diskutera kring den ungas känslor för och ambivalens i förhållande till familjen.

Förslag på utförare; **kontaktperson eller motsvarande**

*Öka känslan av självbestämmande:* Se mellanfasen, ovan.

*Stödgrupp/självhjälpsgrupp:* I denna fas kan det vara viktigt att tillgodose de ungas behov av att dela sin erfarenhet med andra som haft liknande erfarenheter. Stödgrupper och självhjälpsgrupper kan vara aktuella, dock bör ansvarig aktör fortfarande vara noggrann med former och ramar i samband med gruppverksamhet, se den akuta fasen.

*Psykoterapi:* Se mellanfasen, ovan.

*Psykoterapi med inriktning på traumabearbetning:* Se mellanfasen, ovan.

#### 6.5.8. Insatser till familjen i den långsiktiga fasen

Se motsvarande för mellanfasen.

# Referenser

- ATV (2007) *Rapport fra prosjektet familie vold og etnisitet 2005-2007*. Alternativ til Vold
- Bak M. (2007) *Utvärdering av Grynings skyddade boende för personer som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld*. Länsstyrelsen i Västra Götaland Län. Rapport 2007:58
- Beauvoir S. de (2002/1949) *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Belfrage H. & Strand S. (2007) *Polisiära bedömningar och åtgärder vid stalking. Ett utvecklingsprojekt i Södertörn och Kalmar län*. Rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall.
- Bengtsson-Tops A. (2004) *Vi är många. Övergriper mot kvinnor som använder psykiatri. En omfångsstudie*. Hägersten, Riksförbundet för Social och Mental Hälsa
- Bredal A. & Orupabo J. (2008) *Et trygt sted å bo. Og noe mer. Evaluering av botilbudet til unge som bryter med familien på grunn av tvangsekteskap*. Institutt for samfunnsforskning
- Bredal A. (2010) *Et blikk på likheter og forskjeller i forståelse og virkemidler i Skandinavia*. Presentation vid en nordisk konferens om tvångsäktenskap 10 november 2011.
- Broberg A., Hedtjärn G. & Hultmann O. (2009) Var femte mamma till barn i BOP-vård hade utsatts för våld. *Läkartidningen* nr 48 2009 volym 106 pp. 3242-3247.
- Broberg A., Almqvist L., Axberg U., Almqvist K., Cater Å.K. & Eriksson M. (2010) *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma Preliminära resultat från en nationell utvärdering*. Psykologiska Institutionen, Göteborgs Universitet
- Bronfenbrenner U. (1979) *The Ecology of Human Development. Experiments by nature and design*. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Brå (2008:25) *Polisens utredningar av våld mot kvinnor i nära relationer*. Brottförebyggande rådet: Stockholm
- Brå (2010:18) *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer Slutredovisning av ett regeringsuppdrag*. Brottförebyggande rådet: Stockholm
- Brå (2010:19) *Upprepad utsatthet för våld. Polisens och socialtjänstens arbete i nio län*. Brottförebyggande rådet: Stockholm
- Brå (2010:20) *Strukturerad riskanalys vid våld mot närstående. En lägesbeskrivning av polisens arbete*. Brottförebyggande rådet: Stockholm
- Brå (2011) *Samverkan i lokalt brottförebyggande arbete*. Brottförebyggande rådet: Stockholm
- Camara H. (1982) *Tusen skäl att leva*. Proprius förlag.
- Cocozza M. (2003) *Anmälningsplikten som instrument för att identifiera barn som behöver samhällets skydd*. Rapport nr 26. Avdelningen för barn och ungdomspsykiatri, Hälsovetenskapliga fakulteten, Linköpings universitet.
- Danielsson I., Blom, H., Nilsson C., Höglberg U., & Heimer G. (2010) Tydliga könsskillnader i ungdomars utsatthet för våld. *Läkartidningen*, vol. 107 (18) s. 1 230–1 234.
- de los Reyes P. (2003) *Patriarkala enklaver eller ingenmansland? Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- Dokumentation Sättra Bruk (2010) *Dokumentation av konferensen Heder och traumabearbetning den 2-3 juni 2010 på Sättra Bruk*. Länsstyrelsen Östergötland.
- Drammen kommune/Politiet (2010) *"När det umulige er mulig" Hvordan jobbe kunnskapsbasert og tverrfaglig mot vold i nære relasjoner? Sluttrapport med evaluering. Vold i nære relasjoner - æresrelateret vold 2007 - 2010*. Et samarbeidsprosjekt mellom Drammen kommune og Drammen politistasjon.
- Drugli M. B. (2003) *Barn vi bekymrer oss om*. Göteborg: Liber AB.
- DS 2011:5 *Barns rätt till vård och sociala insatser stärks*. Justitiedepartementet, 7 februari 2011.
- Dullum J. (2010) *Første dag var jeg redd- men glad også. Bokkollektivets faglige tilnæringer i arbeidet med unge minoritetskvinner utsatt for tvangsekteskap og æresrelateret vold*. Oslo Kriसेnter.
- Eckström S. (2009) *Hedersmorden och orden: berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Makadam förlag: Göteborg
- Eriksson M. (2003) *I skuggan av pappa - Familjerätten och hantering av faders våld*. Eslöv: Gondolin.
- Eriksson M. (Red) (2008) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Gleerup: Malmö
- Feder G., Hutson M., Ramsay J., & Taket, A. (2006) Women Exposed to Intimate Partner Violence. *Arch Intern Medicine*, 166(9), 22-37.
- Hanberger A., Wikström E. & Ghazinour M. (2007) *Hur fungerar skyddat boende? Delrapport 2 från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld*. Umeå Centre for Evaluation research.
- Herman J. L. (1992) *Trauma och tillfrisknande*. Göteborgs Psykoterapi Institut: Göteborg
- Hindberg B., Eliasson M., Weinehall, K. & Landberg Å. (2009) *Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppdrag*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Edita Västra Aros.
- Holmberg C. & Enander V. (2004) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*. Kabusa Pocket: Göteborg
- Hundeide K. (2006) *Sociokulturella ramar för barns utveckling: barns livsvärldar*. Studentlitteratur: Lund
- Hydén M. (1995) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber Utbildning
- Hydén M. (2001) Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndprocess. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänniga offret* (s.92-118). Lund: Studentlitteratur.
- IMDi (2008). *Ungdom med invandrerbakgrund*. Rapport 10-2008. Integrerings- och mangfoldsdirektoratet.
- Isdal P. (2001) *Meningen med våld*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Ju 04.17 Justitiedepartementet, faktablad, *Regeringens insatser för ungdomar som riskerar hedersrelaterat våld*. November 2004.
- Jemteborn A. (2005) *"Å stå på sig, på egna ben": en fallstudie om en flicka i en hederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav*. Stockholm: Universitetet.
- Jemteborn A. (2009) *Behandlingsinriktade familjehem*. Kvinnors Nätverk/Linnamottagningen
- Järvå H. (Red) (2009) *Sektsjuka. Bakgrund – uppbrott –*

behandling. Lund: Studentlitteratur.

Kağıtçıbaşı C. (2002) Cross-cultural Perspectives on Family Change. In: Liljeström R. & Özdalga E. (eds.) *Autonomy and Dependence in the Family. Turkey and Sweden in critical perspective*. Swedish research institute in Istanbul.

Kağıtçıbaşı C. (2007) *Family, Self and Human Development Across Cultures. Theory and Applications*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers: New Jersey.

Kaldal A., Diesen C. Beije J. & Diesen E. (2010) *Barnabus-utredningen*, Juridiska institutionen, Stockholms universitet.

Khan T. S. (2006) *Beyond Honour. A Historical Materialist Explanation of Honour Related Violence*. Oxford University Press: New York

Kvinnors nätverk (2010) *SystraMi – en bok om Kvinnors Nätverks stödverksamhet för unga tjejer och arbete mot hedersförtryck*. Edita Västra Aros

Leira H. (2003) *Det gode nærver. Kulturens psykologiske betydning*. Fagbokforlaget.

Landstinget i Östergötland (2007) *Vårdprogram vid barnmisshandling*. Barn- och ungdomspsykiatri Östergötland

Landstinget i Östergötland (2007b) *Vårdprogram för barn och ungdomar med posttraumatiskt stressyndrom och/eller dissociativa tillstånd*. Barn och ungdomspsykiatri Östergötland

Landstinget i Östergötland (2010) *Riktlinjer kring vårdnadshavares deltagande i vården*. Dnr. NSC-2010-00049. Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken. Landstinget i Östergötland.

Lindell C. (2004) *Child physical abuse: Reports and interventions*. Avhandling Linköpings Universitet.

Lundgren E., Heimer G., Westerstrand J. & Kalliokoski, A. (2001) *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfattningsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten & Uppsala universitet.

Lundgren E. (2004) *Väldets normaliseringsprocess. Tre parter, tre strategier*. ROKS Stockholm

Länsstyrelsen i Gävleborgs län (2010) *Ingen annan kan leva mitt liv. En kartläggning i Ovanåker, Bollnäs och Söderhamn om ungdomars livsutrymmen och begränsningar i deras vardag och under skoltiden*.

Länsstyrelsen i Skåne län (2007) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Ett kunskapsunderlag för hälso- och sjukvården*. Ödeshög: Danagårds grafiska

Länsstyrelsen i Skåne, Stockholm och Västra Götalands län (2007) *Skyddat boende för personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. En nationell kartläggning av socialtjänstens placeringar år 2005*.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2008) *Skyddat boende för personer som utsätts för hedersvåld. Dokumentation från ett nationellt samråd i Stockholm, april 2008*. Dnr 801-08-73607.

Länsstyrelsen i Stockholms län (2011:6) *Skyddat boende för våldsutsatta personer. Delrapport av en nationell kartläggning*. Länsstyrelsen i Stockholms län i samarbete med länsstyrelserna i Skåne och Västra Götalands län.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län (2009) *Stress och trauma. En undersökning av förekomsten av PTSD hos personer utsatta för hedersrelaterat våld*. Rapport 2009:20

Mernissi F. (1992) Virginité and patriarchy. *Women's studies International Forum*. Vol. 5, No. 2, pp. 183-191.

Müller I. (2010) *Jag vill kunna vara mig själv utan att bli kränkt. Problemformulering och livstillfredsställelse hos barn och unga vuxna utsatta för hedersrelaterat våld som flytt till skyddat boende*. Karolinska Institutet, Institutionen för klinisk neurovetenskap, Sektionen för psykiatri, Psykoterapeutprogrammet.

NCK (2008) *Handbok för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*. Rapport 2008:1. Nationellt centrum för kvinnofrid: Uppsala.

Nilsson G. (2009) *Könsmakt eller häxjakt? Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*. Lunds universitet. Institutionen för kulturvetenskaper. Avdelningen för etnologi med folklivsarkivet: Lund

Oslo Krisecenter (2008) *Ny i Norge prosjektrapport*. Oslo Krisecenter

Ponnert L. (2007) *Mellan klient och rättsystem Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Regeringens proposition 1989/90:28 *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.

Regeringens proposition 2002/03:53. *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Regeringens proposition 2004/05:02. *Makt att bestämma rätt till välfärd*.

Regeringens proposition 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*

Regeringens proposition 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun*

Rejmer A., Sonander A. & Agevall C. (2010) *Våldsutsatta kvinnor berättar. En utvärdering av projekt Karin*. Rikspolisstyrelsen.

RPS (2010) *Inspektion av polismyndigheternas hantering av rutiner vid bl.a. riskanalyser*. Rikspolisstyrelsen. Inspektionsrapport 2010:8

RPS (2010b) *Riktlinjer för polisiära riskanalyser vid våld på individnivå*. Rikspolisstyrelsen.

RPSFS (2009:16) *Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om polismyndigheternas lokala personsäkerhetsverksamhet*. Rikspolisstyrelsens författningssamling.

Schlytter A. (2004) *Rätten att själv få välja*. Studentlitteratur: Lund.

Schlytter A. & Linell H. (2008) *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext. En studie av omhändertagna flickor*, FoU Nordväst, Forskningsrapport 2008:2

Schlytter A., Högdin S., Ghadimi M., Sjöberg-Backlund Å. & Rexvid D (2009) *En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholms stad – omfattning och karaktär*. Stockholms stad

Schlytter A., Rexvid D., Celepli Ö. & Nasih B. (2011) *Heder och det civila samhällets metoder*. Allmänna Arvsfonden

Sen P. (2005) "Crimes of honour", value and meaning in Welchman, L. and Hossain, S. (eds.) "Honour' Crimes, paradigms, and violence against women. Zed Books, London.

- Sentio Research Norge (2009) *Rapportering fra krisecentrene 2009*.
- Sjöblom Y. (2006) *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*. FoU Nordväst. Rapport 2006:4.
- Skoglund A., Sveinall A. T., Paulsen M. & Lien I.-L. (2008) *Religiøse grupper og bruddprosesser Kunnskapsstatus, erfaringer og hjelpebehov*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Rapport nr 3/2008
- Skogøy E. (2008) *Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn*. Veileder. Oslo: NKVTS.
- Skr. 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkännade relationer*
- Skr 2009/10:229 *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*
- Socialstyrelsen (2000-36-007) *Sexuella övergrepp mot barn. Upptäckt och konsekvenser*. Artikelnr. 2000-36-007. Expertrapport. C. G. Svedin, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006-101-6) *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*. Artikelnr. 2006-101-6, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007-112-3) *Frihet och familj – en uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*. Artikelnr. 2007-112-3, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007-112-4) *Riskbedömningar i samband med utredningar om vårdnad, boende och umgänge*. Artikelnr. 2007-112-4, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2007-123-31) *Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*. Artikelnr 2007-123-31, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008-123-16) *Krisstöd vid allvarlig händelse*. Artikelnr 2008-123-16, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008-126-4) *Samverkan i rehabilitering – en vägledning*. Artikelnr. 2008-126-4, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008-126-82) *Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld – Kartläggning och identifiering av standardiserade bedömningsinstrument*. Artikelnr. 2008-126-82, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009-11-23) *Att uppfylla samhällsansvaret. Förbättrat kunskapsstöd när det gäller socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld. Slutrapport*. Artikelnr. 2009-11-23, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009-11-24) *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevitnat våld – alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008-2009*. Artikelnr. 2009-11-24, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009-11-25) *Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och deras barn. Utveckling och prövning av standardiserade bedömningsinstrument. Slutrapport till regeringen 1 december 2009*. Artikelnr. 2009-11-25, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009-126-146) *Barn- och ungdomspsykiatrins metoder. En nationell inventering*. Artikelnr. 2009-126-146, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010-3-10) *Barn som utsätts för fysiska övergrepp*. Artikelnr. 2010-3-10, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010-6-34) *Behandling av män som utövar våld i nära relationer – en utvärdering*. Artikelnr. 2010-6-34, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011) *Personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt barn och unga som blir gifta mot sin vilja. Analys av behov inom socialtjänst och sjukvård*. Socialstyrelsen.
- SOSFS (1997:15) *Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Socialstyrelsen.
- SOSFS (2006:12) *Om handläggning och dokumentation vid handläggning av ärenden som rör barn och unga*. Socialstyrelsens allmänna råd. Socialstyrelsen.
- SOSFS (2009:22) *Socialstyrelsens allmänna råd om socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevitnat våld*. Socialstyrelsens allmänna råd. Socialstyrelsen.
- SOU 2006:65. *Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. Socialdepartementet. Utredningen om socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.
- SOU 2009:38. *Ingen får vara Svarte Petter- Tydligare ansvarsfördelning inom Socialtjänsten*. Socialdepartementet. Vistelseutredningen.
- SOU 2009:68. *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)*. Socialdepartementet. Barnskyddsutredningen.
- SOU 2011:16 *Allmän skyldighet att hjälpa nödställda?* Justitiedepartementet
- Handlingspliktutredningen.
- Ungdomsstyrelsen (2007:14) *Fokus 07 – en analys av ungas hälsa och utsatthet*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:14. Ungdomsstyrelsen: Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (2009:5) *Gift mot sin vilja*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5. Ungdomsstyrelsen: Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (2010:2) *Hon, hen, han – en analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2, Ungdomsstyrelsen: Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (2010:15) *Av egen vilja. En kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:15, Ungdomsstyrelsen: Stockholm.
- Weele, J. van der & With A. (2008) *Sommerfuglkvinnen – Kursbete för kvinnor som lever vanskelige liv*. Helse og rehabilitering. Alternativ til vold.
- Weinehall K. (1997) *Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars berättelse om våld i hemmet*. Ped. Inst. Umeå universitet.
- Åklagarmyndigheten (2006) *Hedersrelaterat våld. Handbok*. Utvecklingscentrum Göteborg.
- Överlien C. (2010) *Children Exposed to Domestic Violence. Conclusions from the Literature and Challenges Ahead*. *Journal of Social Work*. 10(1): 80-97.
- [http://www.imdi.no/Documents/Presentasjoner/nordisk\\_konferanse\\_tvangsekteskap\\_Anja\\_Bredal.pdf](http://www.imdi.no/Documents/Presentasjoner/nordisk_konferanse_tvangsekteskap_Anja_Bredal.pdf)



LÄNSSTYRELSEN  
ÖSTERGÖTLAND